

الله الرحمن الرحيم
پ

فقه سازمانی

کد ۲۰۳/۳

نمایندگی ولی فقیه در سپاه

پژوهشکده تحقیقات اسلامی

پژوهشکده تحقیقات اسلامی
ستاند نمایندگی ولی فقیه در سپاه اسلامی

نام کتاب: فقه سازمانی کد: ۲۰۳/۳

تهیه کننده: پژوهشکده تحقیقات اسلامی

نویسنده: نعمت الله یوسفیان

ناشر: معاونت تربیت و آموزش عقیدتی سیاسی نمایندگی ولی فقیه در سپاه

حروفچینی و صفحه‌آرایی: پژوهشکده تحقیقات اسلامی

چاپ: مرکز چاپ نمایندگی ولی فقیه در سپاه

تاریخ انتشار: پاییز ۱۳۹۰

تعداد صفحات: ۱۰۰۰

فهرست

۳۷	قوانين و مقررات سازمانی	۵	پیشگفتار
	(۱) درس هفتم: بیتالمال	۷	مقدمه
۴۱	اهتمام به بیتالمال		درس اول: کلیات
۴۳	استفاده شخصی از بیتالمال	۱۰	جایگاه نیروها در سازمان
	(۲) درس هشتم: بیتالمال	۱۱	اصول شرافت سربازی
۴۷	صرفجویی و اسراف و تبذیر	۱۲	مشروعیت احکام و مقررات سازمانی
۴۹	ساعات کار و وقت اداری		درس دوم: استخدام
	(۳) درس نهم: بیتالمال	۱۶	شرایط استخدام
۵۲	غصب و سرقت امکانات بیتالمال	۱۷	احکام استخدام
۵۳	چگونگی استفاده از امکانات		درس سوم: وجودن کار
۵۴	دریافت مزايا	۲۲	نمودهای عملی
۵۵	کمکاری کارمند دولت	۲۳	استفتاءات
	(۱) درس دهم: ضمان		درس چهارم: انضباط اداری
۵۶	موجبات ضمان	۲۹	نمودهای عملی
۵۷	مهتمترین مصادیق سازمانی ضمان		درس پنجم: قوانین و مقررات (۱)
۵۷	۱- امتناع از انجام وظایف قانونی	۳۲	قوانين و مقررات دولتی
۵۸	۲- جعل و تزویر		درس ششم: قوانین و مقررات (۲)

رعایت سلسله مراتب ۸۳	۳ - بی احتیاطی یا عدم رعایت نظمات
صدقت سازمانی ۸۴	دولتی ۵۸
درس پانزدهم: ارتباطات سازمانی (۲)	۴ - خیانت در امانت ۵۸
پرهیز از تخلفات سازمانی ۸۶	۵ - رعایت نکردن مسائل امنیتی ۵۹
حفظ اسرار ۸۷	۶ - استفاده غیر قانونی از امکانات ۶۰
پرهیز از گروه گرایی ۸۹	درس یازدهم: ضمان (۲)
درس شانزدهم: اخلاق سازمانی (۱)	۷ - قصور و تقصیر ۶۳
سوء ظن و تهمت ۹۱	احکام مربوط به قصور و تقصیر ۶۴
غیبت ۹۳	استفتاءات ۶۵
موارد جواز غیبت ۹۴	یک نکته ۶۷
الف - غیبت از شخص متوجه به فسق ۹۴	درس دوازدهم: ضمان (۳)
ب - غیبت در مقام تظلم ۹۵	۸ - خصب ۶۹
ج - در هنگام مشورت ۹۶	مفهوم غصب ۶۹
د - نهی از منکر ۹۶	احکام غصب ۷۰
حکم شنیدن غیبت ۹۶	چگونگی پرداخت توان ۷۱
کفاره غیبت ۹۷	۹ - اتلاف ۷۲
درس هفدهم: اخلاق سازمانی (۲)	یک نکته ۷۳
سخن چینی ۹۸	درس سیزدهم: احکام معاشرت
ریختن آبروی مؤمن ۹۹	سلام کردن ۷۶
۱. استهزا و مسخره کردن ۹۹	آداب سلام کردن ۷۶
۲. ناسراگویی ۱۰۰	امر به معروف و نهی از منکر ۷۶
۳. اذیت و آزار ۱۰۱	امانت داری ۷۸
گواهی ندادن ۱۰۱	قرض دادن ۷۹
منابع ۱۰۳	درس چهاردهم: ارتباطات سازمانی (۱)
	اطاعت از فرماندهی ۸۰

پیشگفتار

تعلیم و تربیت دینی و انقلابی کارکنان سپاه در جهت تقویت و ارتقای معرفت، ایمان و توامندسازی و توسعه دانش و بینش آنان رسالتی است بس بزرگ که بر عهده معاونت تربیت و آموزش عقیدتی سیاسی نهاده شده است.

تحقیق عمله این مأموریت خطیر در پرتو نظام آموزش کارآمد و بالتده امکان پذیر می شود تا زمینه ارتقای روحی و معنوی و تقویت دانش، بینش و منش اسلامی کارکنان سپاه را فراهم آورد و پاسدارانی مؤمن، بصیر، شجاع و آگاه تربیت کند که از ایمان و معنویت، معرفت دینی و بصیرت انقلابی لازم برخوردار باشند.

چنانکه مقام معظم رهبری فرموده اند:

مسئله آموزش در همه جا مهم است ولی در سپاه از اهمیت مضاعفی برخوردار است. اگر در سپاه پاسداران آموزش‌های قوی در مسایل عقیدتی سیاسی وجود نداشته باشد دیگر سپاه را به عنوان بازوی توانای انقلاب اسلامی نمی‌توان مطرح ساخت حرکت سپاه یک حرکت مستمر است و اگر قرار باشد این حرکت باقی بماند افراد سپاه باید آموزش دیده باشند و کسانی که این مهم را به عهده دارند شما هستید.^۱

با توجه به اجرای «نظام تربیت و آموزش عقیدتی سیاسی سپاه» از سالیان اولیه تأسیس

۱. روزنامه جمهوری اسلامی، ۵ / ۳ / ۱۳۶۳.

این نهاد انقلابی و ضرورت بازنگری و بهینه‌سازی آن در چارچوب تدبیر فرمانده معظم کل قوا حضرت آیة‌الله العظمی خامنه‌ای (مد ظله العالی) و براساس راهبردهای تحول و تعالی سپاه، نظام تربیت و آموزش مورد بازبینی و تجدید نظر قرار گرفت. نظام جدید گرچه به امر خطیر آموزش و تقویت دانش عقیدتی سیاسی پاسداران توجه کافی مبذول شده است اما رویکرد اصلی آن تربیت محوری و معنویت افزایی بوده و سرفصلهای آموزشی آن نیز بر این اساس تنظیم شده است.

یکی از دوره‌های مهم آموزشی که در نظام جدید مورد توجه قرار گرفته است آموزش‌های طولی پاسداران، بسیجیان و سربازان است که به معرفت افزایی نسبت به معارف پایه‌ای اسلام و مباحث بنیادی با رویکرد تربیتی می‌پردازد.

هم‌اکنون کلیه دوره‌های آموزشی سپاه در حال بازنگری و بازبینی است و طبیعی است که در تدوین موضوعات و سرفصلهای آموزشی، ارزشیابی، بازخوردهایی، و در نهایت اصلاح یا تغییر سرفصلهای آموزشی امری اجتناب‌ناپذیر خواهد بود. کتاب حاضر تا قبل از بازنگری و تدوین متون جدید در دوره‌های طولی سپاه تدریس می‌شود.

مسئولیت تهیه و تدوین متون آموزشی موردنیاز نمایندگی ولی فقیه در سپاه به عهد پژوهشکده تحقیقات اسلامی است. این متون با توجه به سطح معلومات، نیازها و تخصص نیروهای آموزشی، در گروههای تحقیقاتی پژوهشکده تدوین و پس از طی مرحل اعتباربخشی محتوایی و شکلی به تأیید نماینده ولی فقیه در سپاه و یا نماینده ایشان می‌رسد. پیشنهادها و تجربیات مردمیان ارجمند و مترقبان گرامی، در رفع کاستی‌های متون آموزشی راهگشا و مشوق ما در رفع کاستی‌های متون آموزشی خواهد بود.

**معاونت تربیت و آموزش عقیدتی سیاسی
نمایندگی ولی فقیه در سپاه**

مقدمه

منظور از «فقه سازمانی»، آن دسته از احکام فقهی است که چگونگی روابط بین سازمان (یا تشکیلات) و افراد شاغل در آن از یک سو و نحوه برخورد و تعامل کارکنان با همدیگر را از سوی دیگر، بیان می‌دارد.

آشنایی با «فقه سازمانی» برای کارکنان هر سازمانی، ضروری است؛ چراکه آنان را با احکام فقهی سازمان و حیطه کاری خود آگاه می‌سازد تا بایدی باز و آگاهانه وارد کار شوند. در حدیثی از امیر مؤمنان(ع) آمده است:

«يَا كَمِيلُاً مَا مِنْ حَرَكَةٍ إِلَّا وَ أَنْتَ مُحْتَاجٌ فِيهَا إِلَى مَعْرِفَةٍ»^۱
ای کمیل! هیچ حرکتی نیست مگر این که نیازمند شناخت آنی.

همچنین افراد هر سازمان باید مسائل مورد نیاز در امور سازمانی خود را یاد بگیرند چنان که حضرت امام(ره) در رساله عملی خود می‌فرماید:

مسائلی را که انسان غالباً به آنها احتیاج دارد واجب است یاد بگیرد.^۲

و چون برخی از مسائل در محل کار، اعم از اداره، کارخانه و... مورد ابتلا قرار

۱. تحف العقول، ابن شعبه حرّانی، ص ۱۷۱.

۲. توضیح المسائل، امام خمینی(ره)، آستان قدس رضوی، مسأله ۱۱.

می‌گیرد، نیروهای سازمان باید علاوه بر آگاهی کافی از وظایف و اختیارات، قلمرو عملکرد، حیطهٔ مأموریت، ویژگی‌های شغلی، ابزار و امکانات، قوانین و مقررات مربوط به سازمان و مانند اینها، از نظر شرع مقدس دربارهٔ این امور نیز اطلاع کافی پیدا کنند. این آگاهی دو جانبه موجب می‌شود که در پرتو رضایت، خداوند متعال، منشأ خدمات بیشتر و با کیفیت‌تری گردد.

کتابی که در پیش رو دارید پاره‌ای از احکام مربوط به سازمان را بیان می‌دارد و براساس دیدگاه‌های فقهی حضرت امام(ره) تهیه و تدوین گردیده؛ در مواردی از نظرات مقام معظم رهبری دام ظله نیز استفاده شده است. امید است که مورد قبول حضرت حق تعالیٰ قرار گیرد و پاسداران عزیز را در شناخت احکام ویژه سازمانی یاری رساند.

همان‌گونه که در متن مشاهده خواهید کرد، در پاره‌ای از موارد به آینه‌نامه انضباطی نیروهای مسلح استناد شده است که اجرای آن برای سازمان‌های نظامی همچون سپاه پاسداران، ارتتش جمهوری اسلامی و سایر قوای انتظامی واجب است. چنان که رهبر معظم انقلاب در این باره می‌فرماید:

... نکته آخر در این باب مسأله اجرای کامل آینه‌نامه انضباطی است؛ آینه‌نامه را مو به مو اجرا کنید، هیچ کم نگذارید چون اجرای آینه‌نامه عادت نبوده، مخصوصاً در سپاه چنین عادتی وجود نداشته باشد... اجرای آینه‌نامه انضباطی، واجب و لازم است!^۱

پژوهشکده تحقیقات اسلامی

۱. سپاه از دیدگاه مقام معظم رهبری، ص ۳۳.

درس اول

کلیات

مفهوم کلمه «فقه» و «تفقه»، چه در قرآن کریم و چه در احادیث شریف، برابر با ژرف‌نگری و فهم عمیق است. در قرآن آمده است:

۱ «لَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلٍّ فِرْقَةٌ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ يَتَفَهَّمُونَ فِي الدِّينِ...»

چرا از هر گروهی از آنان، طایفه‌ای کوچ نمی‌کند (و طایفه‌ای در مدینه بماند)، تا در دین (و معارف و احکام اسلام) آگاهی یابند.

در اصطلاح قرآن و سنت «فقه» علم وسیع و عمیق به معارف و دستورهای اسلامی است و اختصاص به قسم特 خاصی ندارد، ولی به تدریج در اصطلاح علماء این کلمه به «فقه الاحکام» اختصاص یافته است.^۲

فقهای اسلام، کلمه فقه را در مورد قسم اخیر اصطلاح کردند. شاید از آن نظر که از صدر اسلام، بیشتر توجه مردم به مسائل عملی و پرسش از آنها بوده است. از این رو، کسانی که تخصصشان در این رشته بود به عنوان «فقها» شناخته شدند.^۳

برای واژه «سازمان» نیز تعریف‌های متعددی شده است از جمله:
«سازمان» عبارت است از مجموعه‌ای از افراد که با کاربرد دانش و فنون و ابزار متنوع

۱. توبه (۹)، آیه ۱۲۲.

۲. «فقه الاحکام» یعنی اموری که هدف از آنها این است که انسان در خارج، عمل خاصی انجام دهد و یا عملی که انجام می‌دهد چگونه باشد و چگونه نباشد و به عبارت دیگر قوانین و مقررات موضوعه. (دوره کامل آشنایی با علوم اسلامی، شهید مطهری، ص ۲۸۷-۲۸۸).

۳. دوره کامل آشنایی با علوم اسلامی، شهید مطهری، ص ۲۸۷-۲۸۸.

و ایجاد روابط متقابل گروهی، کوشش‌ها و فعالیت‌های هماهنگ و پیوسته‌ای را در قالب روابط متشكل به منظور رسیدن به هدف یا اهداف مشترک و معین به اجرا می‌گذارند.^۱ همان‌طور که از تعریف یاد شده بر می‌آید سازمان، یک محیط اجتماعی است که عده‌ای برای رسیدن به هدفی مشترک در آن کار می‌کنند. پس منظور از «فقه سازمانی» آن دسته از احکام و مقررات فقهی است که برای کارکنان سازمان کاربرد دارد و وظیفه شرعی آنها را در اداره و سازمان مورد نظر نسبت به چگونگی استخدام، کار، بیت‌المال، قوانین و مقررات و ارتباطات سازمانی افراد و مانند آن مشخص می‌سازد.

جایگاه نیروها در سازمان

هر سازمانی برای رسیدن به هدف‌های خود به چهار عامل «نیروی کار»، «مدیریت»، «سرمایه» و «منابع طبیعی» نیازمند است. در این میان، عامل «نیروی کار» از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و می‌توان گفت اساسی‌ترین عامل و در واقع روح هر سازمان، افراد آن سازمان هستند که از تمایلات، احساسات، شخصیت، انگیزه‌ها، صفات و ویژگی‌های متفاوتی نسبت به یکدیگر برخوردارند. چنانچه این عامل از سازمان حذف شود عوامل و امکاناتی چون ساختمان‌ها، تجهیزات، ماشین آلات، ابزار و ادوات و غیره نیز بدون استفاده مانده، سازمان از حرکت بازخواهد ایستاد. بنابراین، روح سازمان عامل انسانی است و همین عامل، سازمان را به اهداف خود می‌رساند. درباره سازمان‌های نظامی گفته شده:

فرماندهان عالی مقام ارتش‌ها معتقدند که در جنگ‌ها ابتدا انسان‌ها مقدم و مهم‌اند؛ ابزار، ادوات و ماشین‌های جنگی در درجه دوم اهمیت قرار دارند و ارتش‌ها باید به کارآیی نفرات خود اقتدار کنند نه به سلاح‌ها و جنگ‌افزارهایشان (اعم از کمی و کیفی)؛ زیرا سلاح‌ها نمی‌توانند به اندازه افرادی که پشت سلاح‌ها هستند مؤثر و کارآمد باشند، یا در واقع سلاح، عقل، شعور و تدبیر ندارد و به خودی خود کاری از آن ساخته نیست، بلکه عامل انسانی است

۱. فرهنگ واژه‌ها و اصطلاحات مدیریت و سازمان، صغیری معینی، ص ۱۱۴.

که در بدو امر سلاح‌ها را می‌سازد و سپس آنها را به کار می‌برد. به بیان دیگر کیفیت استفاده از سلاح‌ها مؤثرتر از خود سلاح‌هاست و این واقعیت بزرگی است.^۱

بنابراین توضیح، اعضای سپاه پاسداران انقلاب اسلامی که برابر شرایط و مقررات مندرج در قانون و مقررات استخدامی سپاه و یا قانون خدمت وظیفه عمومی به خدمت پذیرفته شده‌اند، اعمّ از: «کادر ثابت»، «وظیفه»، «پیمانی»، و «بسیجی»^۲ دارای چنین جایگاه بلندی در سازمان سپاه هستند.

أصول شرافت سربازی

با توجه به آیین نامه انصباطی نیروهای مسلح، کارکنان نیروهای مسلح از هر درجه و رتبه‌ای که باشند مفتخر به عنوان «سرباز ولی امر» بوده و باید همواره اصول زیر را رعایت کنند؛ رعایت این اصول، اساس و پایه انصباط را پی‌ریزی نموده و اصول شرافت سربازی نامیده می‌شود و از زبان یک سرباز مسلمان و ایرانی به شرح زیر بیان می‌شود:

- ۱ - من یک سرباز ایرانی هستم که در اطاعت از خدا و رسول و ولایت فقیه به منظور حفظ نظام، استقلال، تمامیت ارضی کشور جمهوری اسلامی ایران و پاسداری از اسلام و دست آوردهای انقلاب اسلامی و حمایت از مظلومین و مستضعفین جهان (غیر مععارض با اسلام) تحت فرمان مقام معظم رهبری خدمت می‌کنم؛
- ۲ - من شهادت در راه خدا را فوز عظیم می‌دانم و آماده‌ام جان خود را در راه دفاع و حراست از اسلام، نظام و کشور جمهوری اسلامی ایران فدا کنم؛
- ۳ - من دستورات فرماندهان، رؤسا و مدیران خود را اطاعت می‌کنم؛
- ۴ - من حیثیت و شرافت سربازی و اخلاق اسلامی را سرلوحة زندگی خود قرارمی‌دهم؛
- ۵ - من اصول و مقررات حفاظتی را مدنظر داشته و در حفظ اسرار نظامی و دولتی کوشش می‌کنم.

۱. مدیریت امور کارکنان، بابک کاظمی، ص ۱۸، نشر مرکز آموزش مدیریت دولتی، چاپ اول.
۲. ر.ک. قانون مقررات استخدامی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایران، ماده ۶.

- ۶- من از انجام هرگونه فعالیت سیاسی ممنوعه و وابستگی به احزاب و گروههای سیاسی خودداری می‌نمایم؛
- ۷- اموال و وسائل و اسنادی را که به من سپرده شده بانهايت دلسوزی و دقت نگهداری و حفظ خواهیم نمود؛
- ۸- من وظایف خود را با جدیت و صداقت انجام می‌دهم؛
- ۹- در جنگ، هیچ گاه تسلیم دشمن نخواهم شد و تا قدرت جنگیدن باقی باشد به مقاومت ادامه خواهم داد؛
- ۱۰- من همواره نسبت به همکاران و همزرمان و عموم مسلمانان، صمیمی و مهربان بوده و نسبت به دشمنان اسلام و ستمنگران سختگیر و سازش ناپذیر خواهم بود.^۱

مشروعیت احکام و مقررات سازمانی

در نظام اسلامی گرچه همه ارگان‌ها و نهادها مشروعیت خویش را از ولایت فقیه کسب می‌کنند، ولی در نیروهای مسلح این امر محسوس‌تر است و با توجه به اینکه «فرماندهی کل نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران با مقام معظم رهبری (ولی فقیه) است، فرماندهان، رؤسا و مدیران در تمام سلسله مراتب در حدود اختیارات مصوب سازمانی از طرف معظم له، فرماندهی، ریاست و یا مدیریت خواهند داشت.» و «چنانچه مقام معظم فرماندهی کل قوا تمام و یا قسمتی از اختیارات خود را به شخص دیگری تفویض فرمایند، دستورات آن شخص در حدود اختیارات تفویض شده لازم‌الاجرا خواهد بود.»^۲ از این رو، احکام و مقررات سازمانی که تحت اشراف و رهبری ولی فقیه است، مشروعیت می‌یابد.

استفتا ۱ - در صورت تعارض فتوای ولی امر مسلمین با فتوای مرجعی در مسائل سیاسی، اجتماعی و فرهنگی، وظيفة شرعی مسلمانان چیست؟....

جواب - در مسائل مربوط به اداره کشور اسلامی و اموری که به عموم مسلمانان ارتباط دارد، نظر ولی امر مسلمین باید اطاعت شود، ولی در مسائل فردی محض، هر مکلفی باید از

۱. ر.ک. آیین‌نامه انصباطی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، ص ۵-۶، چاپ اول.

۲. همان، ص ۷.

فتوای مرجع تقلیدش پیروی نماید.^۱

استفتا ۲ - گاهی از بعضی از مسئولین مسأله‌ای به عنوان «ولايت اداری»، شنیده می‌شود که به معنای لزوم اطاعت از دستورات مقام بالاتر بدون حق اعتراض است. نظر جناب عالی در این باره چیست؟ و وظیفه شرعی ماکدام است؟

جواب - مخالفت با اوامر اداری که براساس ضوابط و مقررات قانونی اداری صادر شده باشد، جایز نیست، ولی در مفاهیم اسلامی چیزی به عنوان ولايت اداری وجود ندارد.^۲

استفتا ۳ - ... رئیس اداره‌ای از یکی از اعضای آن اداره می‌خواهد که کاری را پیذیرد و انجام دهد، آن شخص تا چه اندازه وظیفه شرعی دارد که دستور ما فوق را انجام دهد؟ و اگر آن دستور را اطاعت نکند چه صورت دارد؟

جواب - کارمند موظف است در امور اداری از دستورات مسئولین مربوطه طبق مقررات دولت اسلامی اطاعت کند.^۳

استفتا ۴ - انجام اعمالی که به نظر کارمند مخالف قانون هستند ولی مسئول بالاتر ادعا می‌کند که اشکال ندارد و خواهان انجام آنهاست، چه حکمی دارد؟

جواب - کسی حق عمل نکردن به قوانین و مقررات حاکم بر اداره‌های دولتی و عمل برخلاف آنها را ندارد و هیچ مسئولی نمی‌تواند از کارمند تقاضای انجام کاری خلاف قانون را بنماید و نظر مسئول اداره در این رابطه اثری ندارد.^۴

استفتا ۵ - آیا اطاعت از دستورات نماینده ولی فقیه در مواردی که داخل در قلمرو نمایندگی اوست، واجب است؟

جواب - اگر دستورات خود را براساس قلمرو صلاحیت و اختیاراتی که از طرف ولی فقیه به او واگذار شده است، صادر کرده باشد، مخالفت با آنها جایز نیست.^۵

۱. آجوبة الاستفتاءات، مقام معظم رهبری دام ظله، ص ۱۰، س ۵۲.

۲. همان، ص ۱۶، س ۶۸.

۳. استفتاءات، ج ۳، ص ۴۸۴، س ۱.

۴. اجوبة الاستفتائات، ص ۴۸۵، س ۱۹۸۵.

۵. همان، ص ۱۴، س ۶۹.

پرسش

- ۱ - منظور از فقه سازمانی چیست؟
- ۲ - اساسی‌ترین عامل در هر سازمان برای رسیدن به هدف‌ها کدام است؟
- ۳ - چهار اصل از اصول شرافت سربازی را نام ببرید.
- ۴ - در مسائل اجتماعی و سیاسی که فتوای مجتهدی با فتوای ولی فقیه تفاوت دارد،
وظیفه شرعی چیست؟
- ۵ - چرا مخالفت و سرپیچی از ضوابط و مقررات قانونی، جایز نیست؟

درس دوّم

استخدام

«استخدام» در لغت به معنای به خدمت و اداشتن و به کار گماشتن^۱ و در اصطلاح فقه، نوعی اجاره است که می‌توان از آن به عنوان «اجاره دادن نفس» تعبیر کرد؛ چراکه موضوع اجاره عبارت از «املاک» یا «انسان» است؛^۲ از این رو، در استخدام، انسان طی قراردادی، توان کاری خود را در مدتی معین به کار فرما، مؤسسه، اداره و سازمانی اجاره می‌دهد و در برای حقوق و دستمزد معین برایش کار می‌کند.

شرایط استخدام با توجه به اهداف مؤسسات، ادارات و سازمان‌های مختلف گوناگون است و در مقررات استخدامی سپاه آمده است:

«استخدام در سپاه عبارت است از گرینش افراد واجد صلاحیت برای انجام خدمت موظف در یکی از مشاغل پیش‌بینی شده در قانون.»^۳

در حقوق اداری، استخدام یعنی کسی را به خدمت گماشتن و برای خدمتی خواستن؛ خواه در مؤسسات رسمی و دولتی باشد خواه در مؤسسات ملی.^۴ همچنین استخدام دولت عبارت است از پذیرفتن شخصی به خدمت دولت در یکی از وزارتخانه‌ها یا مؤسسات دولتی.^۵

۱. فرهنگ فارسی عمید، واژه استخدام.

۲. ر. ک: تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۵۷۰.

۳. قانون مقررات استخدامی سپاه پاسداران با آخرین اصلاحات و اضافات، ماده ۴، اداره نیروی انسانی ستاد مشترک سپاه، چاپ اول، شهریور ۱۳۷۷.

۴. ترمینولوژی حقوق، دکتر محمد جعفر جعفری لنگرودی، ص ۲۵.

۵. همان.

بنابراین می‌توان گفت که استخدام دولتی در عقد اجاره داخل است، ولی ممکن است نسبت به تغییراتی که در جهت سال‌های خدمت، ساعات کار و جداول حقوقی در این قرارداد صورت می‌گیرد، اشکال شود که این اشکال را از دو راه می‌توان حل کرد:

۱- از طریق وکالت: به این معنا که کارمند از آغاز، خود را به عنوان سی سال با دستمزد مورد توافق و ساعت کار مشخص در خدمت دولت قرار می‌دهد و عقد اجاره (به صورت انشای لفظی و یا معاطات) انجام می‌گیرد. سپس وکالت مطلقه‌ای به دولت می‌دهد که اگر خواست در بیست و پنج سالگی یا کمتر یا بیشتر این قرارداد اجاره را فسخ کند و نیز وکالت می‌دهد که ساعت کار و حتی مقدار حقوق و مزايا را طبق جدول‌های عادلانه‌ای که خودش تنظیم می‌کند، تغییر دهد و در حقیقت اجاره جدیدی را براساس حقوق و مزايا فعلی ترتیب دهد. بنابراین، در قرارداد ابتدایی باید این مسائل قید شود که «کارمند» چنین وکالتی را در چهارچوب ضوابط هر زمان به دولت داده است و این مسائل هنگام استخدام باید تفهیم شود و از آنجاکه دولت شخصیت حقوقی دارد، همان‌گونه که می‌تواند مالک شود، می‌تواند طرف وکالت نیز واقع شود.

۲- از طریق شرط ضمن عقد: به این معنا که در قرارداد نخستین، شرط می‌شود که دولت در هر زمانی بخواهد می‌تواند این قرارداد را (مثلاً طبق ضوابطی که در مجلس شورای اسلامی یا هیأت دولت تصویب می‌شود) فسخ کند و کارمند را بازنشست کند و یا این که کارمند شرط می‌کند که باید مبلغی اضافه بر آنچه در قرارداد آمده، طبق جدول‌هایی که دولت یا مجلس تصویب می‌کند، به او پردازد. درست است که این شرط دارای ابهام است، ولی ابهام آن در حدّی نیست که اهل عرف بر آن اقدام نکنند.^۱

شرایط استخدام

استخدام همانند اجاره شرایطی دارد که باید مراعات گردد، به عنوان مثال مورد استخدام باید از نظر شرعی مباح و حلال باشد. یا موضوع قرارداد باید معین باشد؛ یعنی نوع کار

۱. ر.ک. مجموعه استفتاءات جدید، آیة‌الله مکارم شیرازی، تنظیم ابوالقاسم علیان‌نژادی، ص ۲۸۷-۲۸۸.
سوال ۱۵۸۶.

یا حرفه یا وظیفه از قبیل پاسداری، نگهبانی از خانه‌های مردم، خیاطی، پزشکی و... باید مشخص باشد. یا طریق قرارداد باید از نظر قانونی و شرعاً جهت استخدام ممنوعیتی نداشته باشند و...^۱

این شرایط در قانون مقررات استخدامی به شرح زیر است:

- الف - اعتقاد به مبانی اسلام ناب محمدی (ص)، انقلاب اسلامی و نظام جمهوری اسلامی ایران.
- ب - اعتقاد و التزام عملی به ولایت فقیه.
- ج - التزام عملی به احکام اسلام و قوانین جمهوری اسلامی و رعایت موازین اخلاق اسلامی.
- د - عدم عضویت و هواداری از احزاب و گروه‌ها و سازمان‌های سیاسی.
- ه - نداشتن سابقه عضویت و یا هواداری از احزاب و گروه‌ها و سازمان‌های غیر اسلامی، التقاطی، الحادی و غیر قانونی.
- و - عدم اعتیاد به مواد مخدر و محکومیت به محرومیت از خدمات دولتی.
- ز - داشتن شرایط تحصیلی و یا تخصصی مورد نیاز.
- ح - داشتن سلامت و توانایی جسمی و روانی متناسب با خدمت مورد نیاز.
- ط - داشتن حداقل ۱۶ سال سن تمام و حداکثر ۴۰ سال سن.
- ی - داشتن حسن شهرت و عدم سوء سابقه.^۲

در استخدام پرسنل سپاه، تخلف از این شرایط به دلیل مصوب و قانونی بودن آن، مجاز نیست.

احکام استخدام

از آنجایی که استخدام پرسنل در ادارات و سازمان‌ها براساس مقررات استخدامی و بارضایت طریق صورت می‌گیرد، احکام فقهی مربوط به آن نیز طبق همان مقررات تبیین می‌شود، چنان‌که حضرت امام(ره) نیز مسائل مربوط به استخدام را به مقررات استخدامی ارجاع داده است.

۱. ر.ک. تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۵۷۱.

۲. قانون مقررات استخدامی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، ماده ۱۶.

استفتاءات زیر نمونه‌هایی از این قبیل است.

۱. دریافت حقوق از دو واحد وابسته به دولت: این جانب، هم در خبرگزاری جمهوری اسلامی و هم در جهاد سازندگی مشغول به خدمت هستم و نیاز مبرمی به گرفتن حقوق از دو واحد دولتی دارم، با توجه به اینکه دولت جمهوری اسلامی ایران گرften حقوق از دو واحد وابسته به دولت را ممنوع کرده آیا می‌توانم از دو سازمان دولتی حقوق دریافت کنم؟ فتوای امام در این زمینه چیست؟

جواب - نیاز میزان نیست، تابع مقررات استخدام است، اگر خلاف مقررات باشد جایز نیست.^۱

۲. حقوق روزهای عدم حضور در محل کار: بعضی از کارکنان بنا به عللی در ماه یک یا دو روز را به سر کار نمی‌آیند، آیا شرعاً مسئول کار می‌تواند مزد روزی را که آن کارگر یا کارمند نیامده بدهد؟

جواب - تابع مقررات استخدامی است.^۲

۳. خروج از محل کار در ساعت اداری: بعضی از روزها در بعضی از کارگاهها و ادارات کاری نیست که کارکنان انجام دهنند، آیا کارکنان مربوطه می‌توانند به علت نبودن کار در سرکار حاضر نشوند؟ یا پس از یکی دو ساعت حضور به منزل برگردند؟ و اصولاً آیا کسی قبل از تمام شدن کار اجازه دارد به هر عنوان از محل کار خارج شود یا خیر؟

جواب - حکم مسئله قبل را دارد.^۳

۴. حقوق روزهای مرخصی: روزهایی که انسان در مرخصی است در ازاء همان روزها حقوق و فوق العاده گرفتن چه حکمی دارد؟

جواب - تابع قرارداد استخدام و مقررات دایره مربوطه است.^۴

۵. تعجیل در خروج: در شرکت نفت و سایر ادارات، کارگران و کارمندانی هستند که پس از تمام شدن کارشان به منزل می‌روند و می‌گویند ما کارمان را زودتر تمام می‌کنیم و زودتر

۱. استفتایات، ج. ۳، ص. ۵۳۳ س. ۱۵۱.

۲. همان، ص. ۵۲۵-۵۲۶ س. ۱۲۸.

۳. همان، ص. ۵۲۶ س. ۱۲۹.

۴. همان، س. ۱۳۰.

می رویم، این زود رفتن باعث عدم دقت در کارهای محوله می شود. آیا به نظر حضرت عالی اشکالی در حقوق آنان پیدا نمی شود؟ و ساعاتی را که زودتر به منزل می روند حقوقشان حلال است یا حرام؟

جواب - اگر خلاف مقررات استخدامی عمل می کنند نسبت به مقدار تخلف، از حقوق حق ندارند.^۱

۶. نماز خواندن در وقت اداری: این جانب کارگر وزارت نفت اهواز هستم چون وقت کار وزارت نفت از ساعت هفت تاساعت سه بعداز ظهر می باشد، آیا بنده می توانم نماز ظهر و عصر را سر کار بخوانم؟

جواب - اگر منافات با کار استخدامی ندارد به نحو متعارف مانع ندارد.^۲

۷. کار شخصی در وقت اداری: کارمندانی که در ادارات و نهادهای دولتی و انقلابی کار می کنند و در بین ساعت اداری کار و مراجعتی ندارند اگر در آن زمان، کار شخصی خود را انجام دهند آیا اشکالی دارد؟

جواب - تابع مقررات اداره و نهاد مذکور است.^۳

۸. برداشت از حقوق کارمندان: آیا مدیریت شورای اسلامی کارخانه یا مؤسسه‌ای می تواند به عنایینی شبیه کمک به جنگ زدگان بدون کسب رضایت از کارکنان مبلغی از حقوق آنان را قبل از پرداخت برداشت نمایند؟ در صورتی که به این نحوه عده‌ای رضایت ندارند.

جواب - نسبت به حقوق کارکنان باید طبق قرارداد عمل شود.^۴

۹. عیدی، مرخصی و سابقه کار: این جانب کارگری هستم که در یک آهن فروشی به مدت هشت سال کار می کردم، بعد از هشت سال به علت اختلافی که با صاحب آهن فروشی پیدا کردم از آنجام بیرون آدم و به اداره کار شکایت کردم، آیا مبلغی که اداره کار به عنوان عیدی و مرخصی و سابقه کار معلوم می کند گرفتن آن برای من حلال است یا خیر؟

۱. همان، ص ۵۲۹، س ۱۴۰.

۲. همان، ص ۵۳۳، س ۱۵۲.

۳. همان، ص ۵۳۲، س ۱۴۹.

۴. همان، ص ۲۱۶، س ۵۳.

جواب - اگر صاحب مال راضی است و یا استخدام شما از اول مبنی بر این بوده که عیدی و مخصوصی و غیر آن به شما داده شود حلال است.^۱

۱۰. حقوق بازنیستگی: این جانب درجه دار دیپلمه شهربانی هستم که بازنیسته شدم آیا این حقوق ماهیانه بازنیستگی برای من مشروع است یا خیر؟

جواب - حلال و حرام بودن حقوق دریافتی شما بستگی به مقررات استخدامی و بازنیستگی دارد.^۲

پرسش

۱ - تعریف استخدام در سپاه چیست؟

۲ - اشکال تغییراتی که در جهت سالهای خدمت، ساعات کار و جدول‌های حقوقی

در استخدام صورت می‌گیرد، چگونه قابل حل است؟

۳ - چهار نمونه از شرایط استخدام را نام ببرید.

۴ - انجام دادن کار شخصی در ساعت اداری توسط کارکنان، هنگامی که کار و

مراجعت اداری ندارند، چه حکمی دارد؟

۵ - آیا مدیر اداره یا مسؤول مربوط بدون رضایت نیروها می‌توانند به عنوان کمک

به زلزله‌زدگان مثلاً مبلغی از حقوق آنان را کم کنند؟

۱. همان، ج ۳، ص ۵۳۱، س ۱۴۴.

۲. همان، ص ۵۳۴، س ۱۵۴.

درس سوم

و ج دان کار

منظور از «و جدان کار» این است که انسان در برابر کاری که می خواهد انجام دهد تعهد داشته، آن را محکم و نیکو به اتمام رساند و خویشتن را در برابر آن مسؤول بداند. و جدان کار به این معنا یکی از ارزش های والای اسلامی است که در روایات اسلامی نسبت به آن فراوان سفارش شده است؛ به عنوان نمونه:

هنگامی که ابراهیم - فرزند خردسال رسول خدا(ص) - در گذشت، او را در قبر نهاده، لحد را چیدند. پیامبر(ص) روزنہای در لحد مشاهده کرد و خود با قدری خاک آن را پوشاند، سپس فرمود:

«إِذَا عَمِلَ أَحَدُكُمْ عَمَلاً فَأْتِيْتُنَّ

هر گاه یکی از شما کاری انجام می دهد، آن را محکم انجام دهد.

در جریان خاکسپاری «سعد بن معاذ» رسول خدا(ص) شخصاً داخل قبر شد و لحد را با سنگ و خشت و گل مرتب چید، سپس قبر را با خاک پر کردند، پس از آن فرمود:

من می دانم که این قبر به زودی کهنه و فرسوده می شود، ولی خدا بسنه ای را دوست دارد که وقتی دست به کاری می زند آن را محکم و اساسی انجام دهد.^۲

مقام معظم رهبری - دام ظله العالی - نیز در پیام نوروزی خود در سال ۱۳۷۳ بر و جدان کار تأکید فراوان کرده، آن را برنامه اساسی آن سال قرار داد و در بخشی از آن فرمود:

۱. بحار الانوار، ج ۲۲، ص ۱۵۷.

۲. وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۸۸۴.

... هر کس و در هر کجا که هستیم و جدان کار را در کاری که برگردان گرفتیم و تعهد کردیم رعایت کنیم؛ چه این کار شخصی، یا کاری برای نان درآوردن باشد و چه کاری اجتماعی و مردمی و مربوط به دیگران باشد، همانند کارهای مهم اجتماعی و مسؤولیت‌های کشوری، همه این امور را با برخورداری از وجودان کاری انجام دهیم؛ آن را خوب و دقیق و کامل و تمام انجام دهیم و به تعبیر معروف؛ برای کار، سنگ تمام بگذاریم...^۱

در جای دیگر نیز می‌فرماید:

کاری کنیم که کار و عمل سازنده، چه عمل فرهنگی و چه عمل اقتصادی و چه عمل اجتماعی و چه سیاسی، برای آن کسی که کننده آن است یک عمل مقدس به کار بباید... و همه احساس کنند که این کاری که انجام می‌دهند، این یک عبادت است، یک عمل خیر و صالح است، باید این کار را با جدّیت و به نیکی انجام بدهند... از سر هم بندی و کار را به امان و حال خود رها کردن و به کار نپرداختن و بی‌اعتنایی به استحکام یک کار به شدت پرهیز شود...^۲

نمودهای عملی

برخی از نمودهای عملی وجودان کاری که برای نیروهای نظامی بیشتر کاربرد دارد عبارتند از:

- ۱ - مراجعات کامل ساعت کاری و پرهیز از کم کاری.
- ۲ - دقّت و سرعت عمل در انجام وظایف محلّه و پرهیز از مسامحه و وقت‌گذرانی.
- ۳ - رعایت دقیق سلسله مراتب با توجه به جایگاه تشکیلاتی سپاه که مستقیماً زیر نظر مقام ارجمند ولایت فقیه انجام وظیفه می‌کند.
- ۴ - انجام کار با کیفیت خوب؛ به معنای دقّت و صحّت کار، سلیقه و نظافت در کار، کامل بودن آن، رعایت اولویت در انجام کارها بر حسب اهمیت.

۱. روزنامه جمهوری اسلامی، مورخه ۶ / ۱ / ۱۳۷۳.

۲. همان، مورخه ۲۳ / ۱ / ۷۴، ص. ۷.

وجدان کار □ ۲۳

- ۵ - توجه به کمیت کار، به این معنا که حجم کار، مقدار، اندازه و یا زمان انجام کار در سطح استانداردها و یا با توجه به میزان بهره‌گیری از ۸۰٪ ساعت کار اداری باشد.
 - ۶ - ابتکار و خلاقیت در کار، ابداع شیوه‌های مؤثر در کار، به کارگیری شیوه‌های مناسب در جهت بهبود روش‌ها و تقلیل هزینه‌ها و....
 - ۷ - پی‌گیری دستورات مقامات مأفوقة تا حصول نتیجه، پی‌گیری مستمر مراحل پیشرفت فعالیت‌ها، با توجه به برنامه کار و جداول زمان‌بندی و....
 - ۸ - رعایت نظم و انضباط اداری.
 - ۹ - علاقه، پشتکار و جدیت در کار، دلسوزی و احساس مسؤولیت نسبت به کار.
 - ۱۰ - پذیرش اشتباهات خود و کوشش در جهت رفع آنها، و پذیرش نظرات منطقی دیگران و....
 - ۱۱ - مراقبت از ابزار و وسائل کار و استفاده صحیح و بجا از امکانات و....
 - ۱۲ - پایبندی به همه قوانین و مقررات جمهوری اسلامی به طور عموم و قوانین سپاه به طور خصوص.
 - ۱۳ - مقدم داشتن مصالح جمیعی بر منافع شخصی و تقویت روحیه ایثارگری.
- و بسیاری از کارهای نیک دیگری که خواست وجودان بیدار انسان است.

استفتاءات

در این جابعضی از فتاوی حضرت امام(ره) و مقام معظم رهبری را می‌آوریم که به شکلی با مسئله وجودان کار پرسنل سازمان ارتباط پیدا می‌کنند.

۱. کم کاری: چندین سال است در اداره دولتی کار می‌کنم، ولی از آنجایی که گهگاه نتوانسته‌ام درست و صحیح دینم را ادا کنم و خودم را بدھکار می‌دانم. خواستم بدانم آیا می‌توانم برای ادائی دینم در یکی از ارگانها یا مساجد و یا در مانگاههای متعلق به مردم کار کنم یا اینکه حتماً باید در همان سازمان کار کنم؟ و یا اینکه آیا می‌توانم پول کم کاری را حساب کنم و بپردازم یانه؟ اگر می‌شود به چه حساب و کجا بپردازم؟

جواب. به همان سازمان که مديون هستید باید اداماید.^۱

۲. گزارش غیر واقعی و اضافه کاری: س ۱ - به کارکنان ادارت دولتی نسبت به اضافه کاری در غیر ساعات اداری وجهی می پردازند. اگر اضافه کاری در خلال ساعات اداری انجام شود آیا می توان وجه آن را دریافت کرد؟

جواب. تابع مقررات دولت اسلامی است و انجام کارهای محوله در ساعات اداری حقوق جداگانه ندارد.^۲

س ۲ - مدیر یکی از ادارات دولتی به کارکنان خود وجهی بابت اضافه کاری ساعتی پرداخته است، ولی در حقیقت بعد از ظهرها کار اضافی انجام نگرفته... استدعا دارد بفرمایید دریافت وجه مزبور از جهات شرعی چه صورت دارد؟

جواب. اگر در مقابل کاری داده می شود که انجام نمی گیرد جایز نیست بگیرند و اگر گرفته اند باید به دولت برگردانند.^۳

س ۳ - اگر کارمندی هر ماه در حدود سی یا چهل ساعت در اداره اضافه کاری نماید، آیا جایز است مسئول اداره برای تشویق کارمندان، ساعات کاری آنان را دو برابر حساب کند؟ و در صورتی که اشکال داشته باشد، اجرتی که برای اضافه کاریهای قبلی گرفته شده چه حکمی دارد؟

جواب. نوشتمن گزارشهای غیر واقعی و دریافت پول در برابر ساعات اضافه ای که کاری در آنها انجام نشده جایز نیست و واجب است پولهای اضافه ای که کارمند مستحق دریافت آنها نبوده، بازگردانده شود، ولی اگر قانونی وجود داشته باشد که به مسئول اداره اجازه دهد تا ساعات اضافه کاری کارمندی را که اضافه کاری انجام داده، دو برابر نماید جایز است این کار را انجام دهد و در این صورت دریافت اجرت توسط کارمند طبق گزارش که مسئول اداره از ساعات اضافه کاری او نوشتنه، جایز است.^۴

۱. استفتایات، ج ۲، ص ۲۸۴، س ۱۲.

۲. همان، ج ۳، ص ۵۲۶، س ۱۳۱.

۳. همان، ص ۵۳۰، س ۱۴۱.

۴. رساله اجوبة الاستفتایات، ص ۴۸۳، س ۱۹۷۵.

۳. خدمت گزاری بدون توقع: س ۱- بعضی از مشتریان بانک برای انجام سریع کارهایشان و دریافت خدمات بهتر، اموالی را به کارمندان بانک می‌بخشند، با توجه به اینکه اگر کارمندان بانک آن کارها را برای آنان انجام ندهند، چیزی به آنان نمی‌دهند، آیا در این حالت، گرفتن آن مال جایز است؟
جواب. جایز نیست کارمندان در برابر انجام کار مشتریان که برای آن استخدام شده‌اند و در برابر آن هر ماه حقوق دریافت می‌کنند، از مشتریان چیزی بگیرند و همچنین بانک نباید کارمندان را در برابر انجام کارهایشان با پول نقد یا غیر آن تعطیل کنند؛ زیرا این کار مستلزم فساد است.^۱

س ۲. چنانچه فردی از باب تشکر و قدردانی از کارمند، هدیه‌ای به او اهداء کند، حکم‌ش چیست؟ هر چند آن کارمند بدون هیچ گونه چشم داشتی، کاری را انجام داده باشد؟

جواب. هدیه در محیط کار و از جانب ارباب رجوع، یکی از خط‌نراک‌ترین چیزها است و هر چه بیشتر از آن اجتناب کنید، به صرفه دنیا و آخرت شما، خواهد بود. فقط در یک صورت، دریافت آن جایز است و آن، این است که هدیه دهنده، با اصرار زیاد و با امتناع مأمور از قبولی، بالاخره به نحوی آن را اهداء کند، آنهم بعد از انجام کار و بدون مذکره و حتی توقع قبلی.^۲

۴. غذا خوردن در وقت اداری: با توجه به اینکه ساعت‌های رسمی کار ممکن است حتی تا ساعت ۲/۳۰ طول بکشد، خوردن یک وعده غذا در اثناء کار در اداره چه حکمی دارد؟

جواب. اگر وقت زیادی نگیرد و منجر به تعطیلی کار اداری نشود، اشکال ندارد.^۳

۵. قرآن و دعا خواندن در وقت کار: س ۱. آیا قرآن و دعا خواندن در محل کار و وقت اداری در صورتی که در کار روزمره وقفه‌ای ایجاد نشود جایز است؟ اگر جایز نیست و این جانب هم قبل انجام داده باشم تکلیفم چیست؟

جواب. در فرض سؤال اشکال ندارد.^۴

س ۲. در هنگام نگهبانی (در صورتی که پست نگهبانی خطری نداشته باشد، مثلاً در ساختمان باشد) آیا شرعاً می‌توان حدیث یا آیاتی از قرآن کریم را حفظ کرد؟

۱. همان، ص ۲۷۲، س ۱۲۴۱.

۲. همان، ص ۲۷۳، س ۱۲۴۳.

۳. همان، ص ۴۸۲، س ۱۹۷۰.

۴. استفتایات، ج ۳، ص ۵۲۸، س ۱۳۸.

جواب. اشکال ندارد.^۱

۶. نماز جماعت در ساعت کاری: س. ۱. آیا بر پایی نماز جماعت توسط کارمندان در ساعات رسمی جایز است؟

جواب. با توجه به اهمیت خاص نمازهای یومیه و تأکید زیادی که بر اقامه نماز در اول وقت شده است و با توجه به فضیلت نماز جماعت، مناسب است کارمندان روشنی را اتخاذ کنند که بتوانند در خلال ساعات کار اداری نماز واجب را به طور جماعت در اول وقت و در کمترین زمان بخوانند، ولی باید به گونه‌ای مقدمات این کار را فراهم کنند که نماز جماعت در اول وقت بهانه و وسیله‌ای برای به تأخیر انداختن کارهای مراجعه کنندگان نشود.^۲

۷. دغدغه حلال و حرام بودن حقوق: این جانب کارمند هستم، اغلب اوقات بیکار هستم خواهشمند است مرقوم بفرمایید که حقوق مزبور برایم حلال است یا خیر؟

جواب. اگر کارهای پیشنهادی اداره را طبق مقررات انجام می‌دهید حقوق دریافتی حلال است.^۳

۸. پورسانت: اگر فرد شاغل در اداره‌ای (اعم از خصوصی و یا دولتی) که وظیفه او تهیه جنس می‌باشد، علیرغم وجود مراکز مختلف، به آشنا مراجعه و شرط کند که اگر کالا را از تو خریداری کنم، در صدی از سود حاصله را شریک خواهم بود. در اینجا چند سؤال مطرح است.

۱. این شرط، شرعاً چه حکمی دارد؟

جواب. صورت شرعی ندارد و باطل است.

۲. در این صورت وجود مجوز رئیس یا مسئول بالای تشکیلات در این خصوص، حکم شرعی آن چیست؟

جواب. اجازه رئیس یا مسئول بالای تشکیلات در این باره به لحاظ اینکه فاقد وجاحت شرعی و قانونی است فاقد اعتبار می‌باشد.

۳. اگر قیمتی بیش از آنچه جنس مذکور در عرف بازار دارد، توسط طرف قرارداد به اداره

۱. همان، س. ۱۳۷.

۲. رساله اجویة الاستفتائات، ص ۴۸۱ - ۴۸۲، س. ۱۹۶۸.

۳. استفتائات، ج ۳، ص ۵۲۸۵۲۷، س. ۱۲۶.

پیشنهاد و قرارداد منعقد گردد، چه حکمی دارد؟

جواب. اگر بیش از قیمت عادلانه بازار باشد و یا به کمتر از آن بتوان جنس را از بازار تهیه نمود، در این صورت اصل قراردادی که منعقد شده نافذ نیست.

۴. پرداخت سهمی که بعضی از فروشنندگان به مأمور خرید ادارات علیرغم قیمت مندرج

در فاکتور می‌دهند، چه حکمی برای فروشنده و چه حکمی برای مأمور خرید دارد؟

جواب. جایز نیست، و هر چه که مأمور خرید در این رابطه دریافت دارد باید به اداره مربوطه‌ای که از طرف آن مأمور خرید بوده، تحويل دهد.

۵. اگر فرد مذکور، علاوه بر مسئولیت در اداره، بازاریاب شرکتی هم باشد و در خرید

اجناس اداره، برای آن شرکت بازاریابی نماید. آیا می‌تواند در صدی به عنوان سود از آن شرکت دریافت نماید؟

جواب. حق دریافت هیچ در صدی ندارد و هر چه دریافت کند باید به اداره مربوطه تحويل دهد و اگر قراردادی که منعقد می‌سازد خلاف غبظه و مصلحت اداره باشد از اساس باطل است.

۶. اگر فردی از طریق مسائل فوق، سودی به دست آورد، وظیفه شرعی او نسبت به این سود، چیست؟

جواب. دریافتهای غیر مشروع را باید به اداره مربوطه‌ای که از طرف آن مأمور خرید بوده، تسليم نماید.^۱

پرسش

۱ - منظور از وجدان کار چیست؟

۲ - شش مورد از نمودهای عملی وجدان کار را نام ببرید.

۳ - بدھی‌هایی که انسان به خاطر کم کاری در یک اداره دارد باید به کجا بپردازد؟

۴ - پولهایی که در برابر اضافه‌کاری دریافت می‌شود، چه حکمی دارد؟

۵ - پورسانتهایی که مأمور خرید سازمان دریافت می‌کند، چه حکمی دارد؟

۱. رساله اجوبة الاستفتئات، ص ۲۷۵ - ۲۷۶، س ۱۲۵۳.

درس چهارم

انضباط اداری

واژه «انضباط» در فرهنگ لغات با مفاهیمی نظیر تربیت، کنترل، نظم و نظارت، حسن فرمانبرداری، خوی اطاعت و مانند آنها مترادف است. از مجموعه این مفاهیم می‌توان نتیجه گرفت که انضباط عبارت است از اعمال تربیتی که آن تربیت باعث ایجاد نظم در کار و حسن انجام وظیفه طبق موازین تعیین شده در افراد گردیده و تخطی از موازین، کارکنان را بانوعی تنبیه رو به رو می‌سازد.^۱

بنابراین «انضباط اداری»، نیز به معنی نظم پذیری در امور اداری و سازمانی خواهد بود. انضباط در نیروهای مسلح جمهوری اسلامی به «التزام عملی به ولایت فقیه، آداب و سنت و احکام اسلامی و تبعیت از فرامین مقام معظم فرماندهی کل قوا، قوانین و مقررات و دستورات سلسله مراتب فرماندهان و رؤسا و مدیران» تعریف شده است.^۲

این انضباط سازمانی دارای دو جنبه «معنوی» و «ظاهری» است؛ جنبه معنوی آن بر اثر ایمان و اعتقاد به خدا و مبانی دین مبین اسلام و انجام فرایض دینی و پایبند بودن به احکام و ارزش‌های اخلاق اسلامی، احساس مسؤولیت معنوی در قبال نظام حکومت اسلامی، میهن و ملت ایثارگر ایران، قانون و وظایف محوله، اعتقاد به منطقی و عادلانه بودن مقررات و اعتقاد به فرماندهان، رؤسا و مدیران و همکاران در کارکنان به وجود می‌آید. به طوری که اگر تمام نظارت‌ها برداشته شود جنبه معنوی انضباط، پایه و اساس تربیت نیروهای مکتبی، فداکار و وظیفه‌شناس را تشکیل می‌دهد.

۱. ر. ک. مدیریت امور کارکنان، بابک کاظمی، ص ۱۳۶.

۲. آیین نامه انضباطی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، ماده ۶.

جنبه ظاهری انضباط نیز با حفظ احترامات و آراستگی ظاهری، دقت در اجرای قوانین و مقررات و دستورات تحقق می‌یابد.^۱

نمودهای عملی

انضباط اداری بخشی از انضباط اجتماعی است که لازمه زندگی اجتماعی انسان‌ها می‌باشد. مقام معظم رهبری در بیان انضباط اجتماعی می‌فرماید:

انضباط اجتماعی به معنای نظم پذیری در همه امور است - که عبور نکردن از خط عابر پیاده برای اتومبیل‌ها در خیابان از آن جمله است - اما از همین جا ما باید انضباط اجتماعی را شروع کنیم و در همه مسائلمان تا مسؤولیت‌های بالا و برخورد با مسائل کشور به آن توجه کنیم. کسانی که مراجعت مردمی دارند، در برخورد با مردمی که به آنها مراجعه می‌کنند و نیز کسانی که کار را بروش گرفته‌اند، نظم و انضباط در کار را باید رعایت کنند.^۲

بعضی از نمودهای عملی انضباط اداری عبارتند از:

۱- اطاعت از مافوق

اطاعت پرسنل از اوامر مافوق (در محدوده قوانین و مقررات اداری)، یکی از اصول مهم سازمانی است و فلسفه این اطاعت آن است که مافوق اداری مسؤول حُسن اداره امور است و اصل مسؤولیت ایجاد می‌کند که وی برای اداره امور اختیارات لازم را داشته باشد و کارها طبق دستور و با نظر او انجام گیرد.^۳

۲- رعایت سلسله مراتب^۴

قدرت نظامی بر پایه اصل سلسله مراتب اداری و انضباط شدید استوار گردیده است. حضرت امام(ره) در این باره می‌فرماید:

۱. ر.ک، آیین نامه انضباطی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، ماده ۷-۹.

۲. روزنامه جمهوری اسلامی، تاریخ ۱۳۷۳/۱/۶.

۳. توضیح بیشتر این بحث در «ارتباطات سازمانی» همراه با پاره‌ای از قتاوا در همین کتاب خواهد آمد.

۴. توضیح بیشتر در این زمینه نیز به زودی در بحث ارتباطات سازمانی خواهد آمد.

قوای نظامی بیدار باشند که بین آنها و ملت جدایی نیفتد، در بین خودشان باید حفظ نظام را بکنند. اگر بخواهند خدمت به کشور اسلام بکنند باید انتظامات و سلسله مراتب را حفظ کنند.^۱

۳- اشتغال مستمر

یک کارمند و یا نیروی نظامی مکلف است به طور مستمر به انجام وظایف قانونی خود پپردازد و از انجام هرگونه عملی که موجب تعطیل و اختلال سازمان شود، خودداری ورزد. از این رو، حق ندارد بدون کسب مرخصی و یا بدون عذر موجهی مانند بیماری، مأموریت وغیره از خدمت غیبت کند.^۲ و در صورتی که پرسنل برخلاف مقررات استخدامی دست به کارهای یاد شده بزنند، استحقاق اجرت را ندارند.^۳

۴- حضور در محل خدمت

پرسنل، از لحاظ انضباط و وظایف اداری موظف به حضور در محل خدمت و مأموریت خود هستند.

مطابق این قاعده پرسنل سازمان حق ندارند بدون کسب اجازه از مقامات مافوق، محل مأموریت خود را ترک کنند و رفتار برخلاف آن برحسب مورد، تمرد محسوب می شود و موجب مجازات انتظامی است.^۴

به علاوه اینکه چنانچه کارمندی بدون اجازه سازمان دست به چنین کارهایی بزند و به این واسطه از وظیفه محوله کوتاهی کند به مقداری که کوتاهی کرده، مديون است.^۵

۵- حضور به موقع در محل کار

س. ۱. کارمندان طبق مقررات هر روز باید سر ساعت معینی بر سر کار خود حاضر شوند، اگر کسی به علت دور بودن راه یا سرمای شدید زمستان و یا نبودن وسیله نقلیه، یک الی دو ساعت فقط صحنهای روز شنبه استثنائاً دیر به محل کار برسد، آیا از نظر شرع مقدس درست است که جبران تأخیر خود را همان روز یا در ایام هفتہ بنماید؟

۱. روزنامه کیهان، تاریخ ۲/۳/۵۸.

۲. ر.ک، حقوق اداری، ص ۱۸۳.

۳. ر.ک، استفتاءات، ج ۲، ص ۲۱۷، س ۵۵.

۴. ر.ک، حقوق اداری، ص ۱۸۱-۱۸۲.

۵. ر.ک، استفتاءات، ج ۲، ص ۵۰، س ۱۳۷.

جواب. باید طبق مقررات عمل نماید.^۱

س. ۲. گاهی کارمندان دولت دیرتر از وقت رسمی بر سر کار خود حاضر می‌شوند، ولی برای جبران دیر کرد خود، یا از آن طرف دیرتر از ساعت اداری کار خود را ترک می‌کنند و یا در روز بعد کار خود را جبران می‌کنند اگر چه در مدت تأخیر ورود نیز ارباب رجوع نداشته باشد حکم شرعی آن چگونه است؟

جواب. باید مطابق مقررات عمل کنند.^۲

۶. انجام به موقع تعهدات و امور محول

۷. پرهیز از اتلاف وقت.

پرسش

۱ - منظور از نظم و انضباط اداری چیست؟ چهار نمونه عملی آن را نام ببرید.

۲ - به نظر شما «تمرد» به چه اموری گفته می‌شود و چه حکمی دارد؟

۳ - کارمندی که از انجام وظیفه محاوله کوتاهی کند، چه حکمی دارد؟

۴ - حدود و فلسفه اطاعت نیروهای نظامی از اوامر مأفوقة چیست؟

۵ - ترک محل مأموریت بدون کسب اجازه از مقامات مأفوقة، چه حکمی دارد؟

۱. استفتایات، ج ۳، ص ۴۹۹، س ۵۱

۲. همان، ص ۵۳۲، س ۱۵۰.

درس پنجم

قوانين و مقررات (۱)

نیازمندی به قانون ناشی از نیاز انسان به زندگی اجتماعی و در عین حال همیشگی و دائمی است. بشر هیچ زمانی بی نیاز از قانون نخواهد شد.^۱ بدون وجود قانون، چنان هرج و مرجی در جامعه بشری پیش خواهد آمد که حتی یک روز نمی توان به زندگی ادامه داد. این نیاز تا آن جاست که حتی وحشی ترین اقوام نیز برای خود، قانون داشته و به آن سخت پاییند بوده اند. امام حمینی (ره) می فرماید:

در تاریخ هست که چنگیز با آن طبع وحشی گری و صحرایی که داشته است، با آن خونریزی هایی که کرده است تابع یک قانون بوده است که به آن قانون می گفتند «یاسانامه بزرگ» و مغول و چنگیز و سایر مغول تخلف از آن قانون نمی کردند، حتی تعبیر این بوده است که احترام آن پیش مغول مثل احترام قرآن در صدر اسلام پیش مسلمین بوده است، تخلف از آن قانون مطابق با مرگ بوده است.^۲

قوانين و مقررات را می توان به دو قسم «دولتی» و «سازمانی» تقسیم کرد.

قوانين و مقررات دولتی

منظور از قوانین و مقررات دولتی، آن دسته قوانین است که به تصویب مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان رسیده است. این گونه قوانین، عام و کلی هستند و تمام افراد کشور را در بر می گیرد و براساس آن همه شهروندان کشور اسلامی موظف به رعایت آنها

۱. ر.ک. مجموعه آثار، شهید مطهری، ج ۳، ص ۱۸۴.

۲. صحیفه نور، ج ۲، ص ۶۵.

قوانين و مقررات (۱) □ ۳۳

می باشند و تخلّف از آن قوانین، موجب مسؤولیت و چه بسا پیگرد قانونی خواهد بود. به فتوای حضرت امام(ره):

«مراعات مقررات دولت اسلامی واجب شرعی است و تخلّف از آن گناه است.^۱

حضرت امام(ع) در مورد مسائلی که به شکلی به دولت اسلامی مربوط می شود، «مقررات نظام» را ملاک قرار داده و توصیه می کند که همه کارها باید براساس مقررات باشد. در سؤال‌ها و استفتاء‌هایی که از ایشان و مقام معظم رهبری درباره نحوه استفاده از خدمات و امکانات دولتی شده، غالباً قوانین و مقررات دولتی را معیار درست یا نادرست بودن کارها، دانسته‌اند:

۱. داشتن دو شغل: س ۱. شخصی کارمند است و برای تأمین معاش خود در موقع
بیکاری مبادرت به کار دیگری می نماید، آیا از نظر شرع مقدس اسلام اشکالی دارد؟

جواب. اگر خلاف مقررات نباشد اشکال ندارد.^۲

س ۲. آیا داشتن دو شغل برای تأمین معاش شخصی که آمادگی انجام آن را دارد از نظر
شرع مقدس اسلام اشکالی دارد؟

جواب. انتخاب شغل و اختیار مشاغل متعدد با خود شخص است و مراعات مقررات
دولت اسلامی نیز لازم است.^۳

س ۳. آیا اشتغال به کسب برای کارمند دولت جمهوری اسلامی (به منظور تأمین معیشت،
در خارج از ساعات اداری) مجاز و مشروع است؟

جواب. چنانچه خلاف مقررات نباشد مانع ندارد.^۴

۲. تحصن و اعتصاب: آیا شرعاً جایز است کارمندان و کارگران ادارات دولتی در ساعت
اداری و کار، به عنوان تحصن و اعتصاب (جهت رسیدگی به درخواستهایشان) دست از کار
بکشند؟

۱. ۳۸۰ استفتاء جدید از امام امت، ص ۹۵، س ۳۶۰.

۲. استفتایات، ج ۳، ص ۵۲۷، س ۱۳۳.

۳. همان، س ۱۳۴.

۴. همان، س ۱۳۵.

جواب. جایز نیست و باید تابع مقررات دولت اسلامی باشند.^۱

۳. تنبیهات اداری: س ۱. کارگری باعذر شرعی روزی غیبت نموده، مدیر عامل علاوه بر حذف حقوق جریمه هم می‌کند، آیا صحیح است؟

جواب. تابع مقررات دولت اسلامی است.^۲

س ۲. کارمندی به جرم شرب خمر از طرف مقامات ذی ربط به هشتاد ضربه شلاق محکوم و حکم صادره اجرا شده است، آیا اعمال تنبیهات اداری که در آیین نامه استخدامی او در نظر گرفته شده بعد از اجرای حکم شرع مقدس جایز است یا خیر؟

جواب. تابع مقررات دولت اسلامی است.^۳

س ۳. در موسسه‌ای کار می‌کنم که برای ورود و خروج کارت ساعت زنی گذاشته‌اند، به موجب آن اگر به مقدار معین ساعت نخورد، آیا اگر یک روز زدن کارت را فراموش کنی و ساعت نخورد دو برابر از حقوق کم می‌نمایند. آیا کم کردن حقوق شرعاً صحیح است؟

جواب. مراعات مقررات دولت اسلامی لازم است.^۴

۴. سوار ماشین کردن افراد غیر نظامی: ماشینهایی که خرج بنزین آنها با دولت است (مانند ماشینهای ارتش و سپاه) و برای مأموریتها سفر می‌کنند یا در خود شهرها از جایی به جایی می‌روند، آیا جایز است در بین راه افرادی را سوار کنند و به مقصد برسانند؟ یاراندگان مسئول هستند که پول مقدار مصرف بنزین را به آن ارگان دولتی بدهنند؟

جواب. میزان مقررات دولت اسلامی است و تخلف از آن جایز نیست و موجب ضمان است.^۵

۵. با تقلب کوپن گرفتن: افرادی از شناسنامه‌های اشخاصی که فوت شده‌اند کوپن خوار

وبار گرفته‌اند آیا این کار جایز است یا نه؟ و اگر جایز نیست حکم شرعی آن چیست؟

جواب. جایز نیست و مراعات مقررات دولت اسلامی لازم است.^۶

۱. همان، ص ۴۹۸، س ۴۹.

۲. همان، ص ۵۲۲، س ۱۴۷.

۳. همان، ص ۵۰۷، س ۷۵.

۴. همان، س ۷۴.

۵. همان، ص ۵۲۲، س ۱۱۷.

۶. همان، ص ۵۲۴-۵۲۵، س ۱۲۵.

۶. مقررات راهنمایی و رانندگی: س ۱. مخالفت با قوانین و مقررات راهنمایی و رانندگی و به طور کلی همه قوانین دولتی چه حکمی دارد؟ و آیا موارد ترک عمل به قوانین از موارد امر به معروف و نهی از منکر محسوب می شوند؟

جواب. مخالفت با قوانین و مقررات و دستورات دولت اسلامی که به طور مستقیم توسط مجلس شورای اسلامی وضع شده و مورد تأیید شورای نگهبان قرار گرفته‌اند و یا با استناد به اجازه قانونی نهادهای مربوطه وضع شده‌اند، برای هیچ کس جایز نیست و در صورت تحقق مخالفت توسط فردی در این خصوص، بر دیگران تذکر و راهنمایی لازم است (البته با وجود شرایط نهی از منکر).^۱

س ۲. علی رغم تأکید فراوان مسئولین، برخی از رانندگان مربوط به نهادها و ادارت با سهل انگاری از حدود و مقررات راهنمایی و رانندگی تخلف می‌کنند با سرعت زیاد و سبقت بی جا و حرکت در مسیر ممنوعه و... موجب تصادف و قتل و جرح خود و دیگران و تضییع بیت المال در شهرها گشته و از طرف دیگر موجب بدینی و ناراحتی مردم می‌شوند. نظر مبارک را در این باره بیان فرمایید.

جواب. تخلف از مقررات در هر صورت جایز نیست و چنانچه تخلف به نحوی باشد که نوعاً در معرض وقوع تصادف باشد و موجب به وجود آمدن آن شود خسارتهای ناشی از تصادفات را در این صورت، متخلف ضامن است.^۲

۷. استفاده از اموال عمومی: راننده‌ای که در شرکتی ملی شده مشغول به کار است آیا می‌تواند زن و بچه خودش را به وسیله همان ماشین موقع انجام مأموریت در محل تعیین شده به همراه ببرد به شرطی که در کارش تعلل یا تأخیری ایجاد نشود؟

جواب. استفاده از اموال عمومی تابع مقررات دولت اسلامی است، در فرض مرقوم اگر منعی از طرف دولت نباشد مانع ندارد.^۳

۸. استفاده از دفترچه بیمه دیگران: کارمندان دولت در مواردی از مزایایی برخوردار

۱. رساله اجوبة الاستفتئات، ص ۴۸۶، س ۱۹۸۶.

۲. استفتئات، ج ۳، ص ۵۴۳ س ۱۷۵.

۳. همان، ص ۵۳۳ - ۵۳۴، س ۱۵۳.

هستند، مانند داشتن دفترچه تعاضنی و دفترچه خدمات درمانی و استفاده از بليت هواپيما، آيا می توانند حق خود را به دوستان یا نزديک ترین ارحام خود واگذار نمایند؟

جواب. هر عمل که برخلاف مقررات دولت اسلامی باشد جاييز نیست.^۱

۹. احتكار و گران فروشی: احتكار و گران فروشی از نظر شرع چه حكمی دارد؟

جواب. احتكار و گران فروشی و هر عملی که برخلاف مقررات دولت اسلامی است. جاييز نیست.^۲

۱۰. پرداخت مالیات: آيا پرداخت مالیات به دولت اسلامی شرعاً می باشد یا خير؟

جواب. مقررات دولت اسلامی باید مراعات شود.^۳

۱۱. تعارض قوانین دولتی با شرعاً: در مواردی که قوانین دولتی با قوانین شرعاً تعارض پیدا می کند وظيفه چیست؟ مانند مشمول شدن ملک شخصی به مالیات و جريمه و عوارض وغیره، چون دولت دادن آن را لازم می داند و اسلام رضایت را شرط می داند.

جواب. مقررات دولت اسلامی باید مراعات شود.^۴

پرسش

۱ - قوانین و مقررات دولتی را تعریف کنید.

۲ - اطاعت از قوانین دولت اسلامی چه حکمی دارد؟

۳ - تحضن، اعتصاب و دست از کار کشیدن کارمندان چه حکمی دارد؟

۴ - آيا ديگران می توانند از دفترچه خدمات درمانی کسی استفاده کنند؟

۵ - در مواردی که قوانین دولتی با قوانین شرعاً تعارض پیدا کند، وظيفه چیست؟

۱. همان، ج ۲، ص ۵۴-۵۵، س ۱۴۸.

۲. استفتائات، ج ۳، ص ۵۱۸، س ۱۰۱.

۳. همان، ص ۴۹۷، س ۴۵.

۴. همان، ص ۵۱۱، س ۸۴.

درس ششم

قوانين و مقررات (۲)

قوانين و مقررات سازمانی

منظور از قوانین و مقررات سازمانی، آن دسته قوانین و مقرراتی است که در هر مؤسسه، اداره، تشکیلات و سازمانی براساس اهداف ویژه آنها تنظیم می‌شود. کارمندان هر اداره و سازمان، گذشته از رعایت قوانین و مقررات کلی دولت اسلامی، در برابر مقررات ویژه آن سازمان و اداره نیز مسؤول بوده، موظف به رعایت آنها و عدم تخلف از آنها هستند.

امام خمینی(ره) می‌فرماید:

لازم است که در ارتش و سایر قوای مسلح حفظ نظام و سلسله مراتب را که قانون داخلی قوای مسلح است، بیش از پیش مراعات نمایند تا ارتش و سایر قوای اسلامی نیرومندتر و هر چه بیشتر منسجم [شوند] و تخلف از این امور، تخلف از قانون است.^۱

حضرت امام(ع) در مورد مسائلی که به شکلی به مقررات داخلی اداره‌ها و سازمان‌های گوناگون مربوط می‌شود، همان مقررات را در فتوای خویش معیار قرار می‌دهد، در برخی موارد نیز امور را به مسؤولان سازمان مورد نظر ارجاع می‌دهد. در این جا به بیان پاره‌ای از فتاوای ایشان در زمینه‌های مذکور می‌پردازیم.

۱ - فروش فیش تلفن: شخصی قبل احتیاج به تلفن داشته، لذا از مخابرات فیش تلفن خریداری کرده و بعد از مدتی احتیاجش برطرف شده، آیا می‌تواند آن فیش را به قیمت آزاد بفروشد یا خیر؟

۱. صحیفه نور، ج ۱۴، ص ۱۹۱.

جواب - تابع مقررات اداره مخابرات است.^۱

۲ - وضع ظاهری افراد نظامی: براساس آییننامه ارتش جمهوری اسلامی ایران فصل

۱۲ ماده ۱۱۰: «موی سر نظامیان به ویژه اطراف و پشت گردن آنها باید همیشه کوتاه بوده و چنانچه مایل به گذاردن ریش باشند بایستی ریش آنها بیشتر از نمره چهار نباشد.» در این رابطه از سوی ارتش بخشنامه‌ای صادر گردیده و در آن قید شده که ماده ۱۱۰ آییننامه جهت حفظ نظم لازم الاجراست. از آنجاکه مسئله حدّ ریش یک مسئلهٔ فقهی است آیا امر فرماندهان در این مورد قابل اجراست؟

جواب - تبعیت از مقررات ارتش لازم است.^۲

تذکر: طبق ماده ۱۰۳ آییننامه انصباطی سپاه پاسداران نیز موی سر نظامیان پاسدار به ویژه اطراف سر و پشت گردن آنها باید همیشه کوتاه باشد. در ماده ۱۰۲ نیز درباره آراستگی ظاهری توجه شده، می‌فرماید: اعضای نیروهای مسلح باید حداکثر دقت را در مرتب نمودن لباس و وضع ظاهری خود به عمل آورده و از پوشیدن لباس نامرتب و ارتکاب اعمالی که به شخصیت فرد و شأن فرد و سازمان در برابر دیگران لطمeh وارد می‌سازد خودداری نمایند.

۳ - مأموریتها: این جانب دارای پدری بی‌بضاعت و مادری بیمارم تاکنون با اصرار، با اجازه آنها به مدت سه ماه عازم جبهه گردیده‌اند. چون تنها سرپرست والدین هستم با عزیمت دوباره به جبهه والدین راضی نیستند. چنانچه عضو سپاه پاسداران شوم و سپاه مأموریت عزیمت به جبهه دهد. با توجه به توضیح فوق آیا می‌شود بدون رضایت والدین عازم جبهه شوم؟

جواب - اگر عضو سپاه هستید باید مراجعات مقررات سپاه را بکنید.^۳

۴ - آوردن مهمان به محل کار: گاهی پاسدار و یا کارمند اداری دوست خود را که همراه اوست به محل غذاخوری سپاه یا اداره مربوطه می‌آورد و از غذای سپاه یا اداره

۱. استفتاءات، ج ۲، ص ۵۵، س ۱۵۱.

۲. استفتا جدید از امام امت، ص ۸۷، س ۳۲۹.

۳. استفتاءات، ج ۱، ص ۵۰۲، س ۳۲.

می خورد چه صورتی دارد؟

جواب - اگر میهمان آوردن متعارف باشد اشکال ندارد.^۱

۵. سوار ماشین کردن افراد غیر نظامی: راننده سپاه به دنبال مأموریت می رود، در بین راه شخصی را که به مسیرش می خورد سوار می کند، آیا اشکال دارد یا نه؟

جواب. بدون اجازه مسئولین جایز نیست.^۲

۶. سرکشی از بستگان در اثناء مأموریت: راننده سپاه یا ادارات دولتی و غیره به مأموریت می رود، در برگشت در بین راه به مدت پانزده دقیقه به منزل می رود تا به پدر و مادر خود سرزنش، آیا اشکال دارد؟

جواب. تابع مقررات است و با اجازه مسئولین مربوطه بی اشکال است.^۳

۷. غذاهای اضافی: گاهی در سپاه پاسداران مقداری غذا اضافه می آید، آیا می توان آنها را به فقره داد؟

جواب. منوط به اجازه مسئولین است.^۴

۸. کیفیت استفاده از لوازم انفرادی: س. ۱. در دوران خدمت سربازی لوازمی را از ارتش برای استفاده شخصی تحويل گرفتم، ولی بعد از پایان خدمت آنها را تحويل ندادم. در حال حاضر وظیفه من نسبت به آنها چیست؟

جواب. اگر اشیایی که از ارتش گرفته اید به عنوان عاریه بوده، واجب است عین آنها را در صورتی که موجود باشند به مرکز خدمت خود برگردانید و اگر در اثر تعدی یا تفریط شما در حفظ آنها هر چند بر اثر تأخیر در بازگرداندن از بین رفته باشند، باید مثل یا قیمت آنها را به ارتش بدهید و در غیر این صورت چیزی بر عهده شمانیست.^۵

س. ۲. اگر سربازی در اثر صرفه جویی در آخر خدمت، دارای چند دست لباس نو یا کنه سربازی و چند جفت کفش سربازی باشد، آیا مجاز به خارج کردن آنها و استفاده خصوصی و

۱. استفتا جدید از امام امت، ص ۸۷، س ۳۲۶.

۲. استفتائات، ج ۳، ص ۴۹۸، س ۴۶.

۳. همان، س ۴۷.

۴. همان، ص ۵۰۱ س ۵۸.

۵. رساله اجوبة الاستفتائات، ص ۴۳۷، س ۱۸۲۵.

شخصی از آنها می‌باشد؟

جواب. تابع مقررات ارتش است.^۱

۹. پوشیدن لباس نظامی در اماکن غیر نظامی: آیا رزمندگان اسلام می‌توانند لباسها و وسایل دیگر را که به آنها داده می‌شود در خارج از منطقه نظامی مورد استفاده قرار دهند (اعم از استفاده شخصی و عمومی مثلًاً بسیج)؟^۲

جواب. بستگی به مقررات دارد.^۳

تذکر: ورود اعضای نیروهای مسلح بالباس نظامی به اماکن غیر نظامی، اماکن عمومی، مانند کافه تریاهای، رستوران‌ها و سینماها و دیگر محل‌های نامناسب (جز در موارد اجبار از قبیل مسافرت‌ها و مأموریت‌های رزمی) ممنوع است، لیکن افراد وظیفه که مجاز به استفاده از لباس غیر نظامی نمی‌باشند می‌توانند در اماکن عمومی مجاز وارد شوند.^۴

۹- استفاده شخصی از بیت‌المال: سؤال- آیا کسی که از اموال شخصی خود مانند تلفن یا بنزین برای مصارف دولتی استفاده می‌نماید حق دارد عین یا بهای آن را از اموال دولتی برای خود استفاده نماید؟

جواب- بدون اجازه مسئولین مربوطه حق ندارد.^۵

پرسش

۱- منظور از مقررات سازمانی چیست؟

۲- آیا غذاهای اضافه آمده در سپاه را می‌توان به فقرا داد؟

۳- استفاده شخصی از کفش و لباس سربازی پس از پایان خدمت چه حکمی دارد؟

۴- آیا راننده دولتی می‌تواند در مسیر مأموریت خود افراد عادی را سوار اتومبیل دولتی نماید؟

۵- پوشیدن لباس نظامی در غیر محیط کار چه حکمی دارد؟

۱. استفتائات، ج ۳، ص ۴۹۱، س ۲۴.

۲. همان، ج ۱، ص ۵۱۸، س ۸۹.

۳. آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، ماده ۱۰۷.

۴. استفتاءات، ج ۳، ص ۴۸۸، س ۱۷.

درس هفتم

بیتالمال (۱)

به مالی که همه مسلمانان در آن، حق دارند «بیتالمال» می‌گویند.^۱ نظر به این که در گذشته برخی از اموال و درآمدهای دولت در خانه‌های امنی قرار می‌گرفت تابه موقع در راه نیازهای مردم و اجتماع صرف گردد، نام آن درآمدها به مناسبت محل امن آنها، به عنوان «بیتالمال» خوانده شد.^۲

بیتالمال مصادیق فراوانی دارد که مهم‌ترین آنها عبارتند از: درآمدهای به دست آمده از خمس، زکات، خراج، جزیه، مالیات مستقیم و غیر مستقیم، انفال و ثروت‌های عمومی، کلیه اموال و امکاناتی که در اختیار وزارت‌خانه‌ها، سازمان‌ها، مؤسسات دولتی، ارگان‌ها و مانند آنها قرار دارند.

اهتمام به بیتالمال

همه کسانی که به نحوی با نوعی از بیتالمال سروکار دارند باید نسبت به استفاده و نگهداری از آن دقیق و دلسوز باشند و با عقل و تدبیر و در چارچوب قانون و مقررات، آن را به کارگیرند.

امیر مؤمنان(ع) در ضمن نامه‌ای به یکی از کارگزاران خود می‌نویسد:

«أَدِقُوا أَقْلَامَكُمْ، وَ قَارِبُوا بَيْنَ سُطُورِكُمْ، وَاحْذِفُوا عَنِّي فُضُولَكُمْ، وَاقْصُدُوا الْمُعَانِي،
وَرَأِيَّا كُمْ وَالْإِكْثَارَ، فَإِنَّ أَمْوَالَ الْمُسْلِمِينَ لَا تَحْتَمِلُ الْإِضْرَارَ»^۳

۱. لغت‌نامه، علی‌اکبر دهخدا، واژه بیتالمال.

۲. ر.ک. بیتالمال در نهج‌البلاغه، حسین نوری، ص ۱۳.

۳. بحارالانوار، ج ۷۶، ص ۴۹.

قلم‌هایتان را نازک کنید، فاصله سطرها را نزدیک نمایید، سخنان زاید را حذف کرده، به معانی بسند کنید و از طولانی نویسی پرهیزید؛ زیرا اموال مسلمانان تحمل ضرر و زیان را ندارد.

امام خمینی(ره) این گفتار حضرت علی(ع) را دستورالعمل دائمی و لازم‌الاجرا برای حکومت‌ها دانسته، می‌فرماید:

این یک دستوری هست برای همه؛ یعنی دستوری هست برای کسانی که در بیت‌المال دست دارند.

این طور حضرت امیر(ع) در وقت حکومتش دستور می‌دهد برای صرفه‌جویی... این مسأله، مسأله‌این نیست که در آن وقت و در حکومت حضرت امیر باشد؛ این دستور است در طول تاریخ برای کسانی که متکفل حکومت هستند که تا اندازه ممکن، در بیت‌المال تصرف نکنند.^۱

به همین دلیل، امام راحل(ره) همواره مسؤولان مملکتی را از حیف و میل بیت‌المال برحدار می‌داشتند و از آنان می‌خواستند که با بیت‌المال طبق قانون رفتار کنند، از جمله:

۱ - باید در پیشگاه خدای تبارک و تعالی در کارهایی که می‌کنیم، در تصرف‌هایی که در بیت‌المال می‌کنیم باید بعد حساب بدھیم. چرا؟ [؛ زیرا] زیاده روی شده باشد مجازات دارد، عدالت شده باشد مجازات خیر دارد. بیت‌المال مسلمین را بزرگ بشمارید.

۲ - حکومت‌های اسلامی باید بیت‌المال مسلمین را برای جلال و جبروت خودشان صرف نکنند، بیت‌المال صرف آن چیزی بشود که برای مسلمین است.

۳ - وزارت‌خانه‌ها باید وقتی که می‌بینند کارمند بیت‌المال مسلمین هستند... و از آنجا حقوق می‌گیرند و ارتزاق می‌کنند و اداره، اداره بیت‌المال مسلمین است، حتی در آن مسائلی که حضرت امیر گفته ملاحظه کنند، کوچک نشمرند مسأله را، مسأله بیت‌المال مسلمین است و دستور، دستور اسلام است.

۴ - باید رادیو تلویزیون توجه به این معنا داشته باشد که از بیت‌المال مسلمین است، باید وقتی‌که مربوط به مصالح مسلمین است [شود، اگر چنین] نشود، مسؤولیت دارد اینها.

۱. صحیفه نور، ج ۱۹، ص ۲۲۳.

۵ - باید اشخاصی که، مقاماتی که هستند، ملاحظه کنند که به اندازه ضرورت مشاور بگیرند، به اندازه ضرورت خدمتگزار بگیرند، نه به اندازه دلخواه و این معنا را باید همه ماندانیم که دلخواههای ما آخر ندارد.^۱

استفاده شخصی از بیتالمال

استفاده شخصی از امکانات بیتالمال در اسلام به شدت نکوهش شده است. برخورد حضرت علی(ع) با طلحه و زبیر و خاموش کردن چراغ بیتالمال در این زمینه آنچنان مشهور است که زبانزد خاص و عام میباشد. امام خمینی(ره) در این باره میفرماید:

ما... طالب یک همچنین حاکمی هستیم که وقتی محاسبه حساب بیتالمال را نشسته است و میکند، یک چراغ... روشن بود... یک کسی آمد آنجا با حضرت خواست بنشیند، صحبت دیگری بکند، حضرت آن چراغ را خاموش کرد، فرمود که: تا حالا من حساب بیتالمال را میکرم، این چراغ بیتالمال است، از مال بیتالمال برای خودش صرف میکرم، حالا میخواهی با من صحبت کنی و صحبت دیگری است و ربطی به بیتالمال ندارد، خوب چراغش را چرا ماروشن کیم؟^۲

حضرت امام(ره) خود نیز در ایام زعامت و رهبری امت اسلام با الگوپذیری از سیره علی(ع) نهایت اهتمام را در پاسداری از اموال عمومی و بیتالمال مسلمانان داشت و دیگران رانیز از استفاده شخصی از امکانات بیتالمال نهی میکرد. حجۃالاسلام آشتیانی میگوید: [پس از شنیدن خبر شهادت حاج آقا مصطفی] خانواده امام قصد داشت از طریق تلفن، منزل رهبر انقلاب با تهران تماس بگیرد، لیکن رهبر انقلاب حتی در این موقعیت که فرزند خود را از دست داده بود صریحاً به خانواده اش فرمود:

تلفن بیت از اموال بیتالمال است و خواست شما برای استفاده از آن امری شخصی است.
بنابراین تماس با آن جایز نمیباشد.^۳

۱. صحیفه نور، ج ۱۹، ص ۲۲۳-۲۲۴.

۲. همان، ج ۲، ص ۲۱۶.

۳. روزنامه کیهان، تاریخ ۱ / ۲ / ۷۰.

اینک به چند استفتتا درباره ممنوعیت استفاده شخصی از امکانات بیتالمال و تابع مقررات بودن آن اشاره می‌کنیم:

س ۱. استفاده شخصی از وسایط نقلیه (موتور - اتومبیل) و وسایل دیگر سپاه و دیگر ارگان‌های انقلابی و دولتی جایز است یا نه؟ و در چه شرایطی می‌توان از آنها استفاده نمود؟

جواب - بستگی به مقررات دارد و تا معلوم نباشد که از نظر مقررات استفاده‌های شخصی بلامانع است نباید استفاده کنند.^۱

س ۲. آیا استفاده شخصی از تلفن و وسایل ادارات و نهادها جایز است یا نه؟

جواب - استفاده از اموال دولت باید طبق مقررات دولت باشد.^۲

س ۳. آیا افراد شاغل در یک اداره یا مؤسسه می‌توانند از امکاناتی مانند اتومبیل، تلفن و امثال آنها استفاده‌های شخصی نمایند؟

جواب - موقوف به اجازه قانونی مسؤولین مربوطه است و بدون اجازه، حکم غصب را دارد.^۳

س ۴. آیا کارمند می‌تواند برخی از مطالبات قانونی خود را از دولت نگیرد و معادل آن از اموال دولتی مانند تلفن و نوشت‌افزار و امثال آن استفاده شخصی کند؟

جواب - حق ندارد.^۴

س ۵. آیا می‌توان از کاغذ نهادهای انقلابی یا ادارات دولتی به مقدار یک صفحه برداشت و استفاده شخصی نمود؟ همچنین خودکار، مداد و غیره؟

جواب - تابع مقررات و اجازه مسؤولین است.^۵

س ۶. آیا کارمندان ادارات دولتی می‌توانند از کاغذ و پاکت دولتی که در ادارات هست به نفع خود استفاده کنند یا نه؟

جواب. استفاده‌های شخصی از اموال و وسائل ادارات دولتی بدون مراعات مقررات جایز نیست.^۶

۱. استفتاء جدید از امام امت، ص ۸۶، س ۳۲۵.

۲. همان، ص ۹۴، س ۳۵۲.

۳. همان، س ۳۵۴.

۴. استفتایات، ج ۳، ص ۵۲۲، س ۱۱۴.

۵. همان، ص ۵۲۴، س ۱۲۱.

۶. س ۱۲۳.

س ۷. این جانب اقدام به استفاده شخصی از بیت‌المال کرده‌ام، وظیفه من برای برای
الذمه شدن چیست؟ استفاده شخصی از امکانات بیت‌المال تا چه حدی برای کارمندان جایز
است؟ و در صورتی که با اذن مسئولین مربوطه باشد چه حکمی دارد؟

جواب. استفاده کارمندان از امکانات بیت‌المال در ساعت‌های رسمی کار به مقدار متعارفی
که مورد ضرورت و نیاز است و شرایط کاری بیانگر اذن به کارمندان در این مقدار از استفاده
است، اشکال ندارد و همچنین استفاده از امکانات بیت‌المال با اذن کسی که از نظر شرعی و
قانونی حق اذن دارد، بدون اشکال است. در نتیجه اگر تصرفات شخصی شما در بیت‌المال به
یکی از دو صورت مذکور باشد، چیزی در این رابطه به عهده شما نیست، ولی اگر از اموال
بیت‌المال استفاده غیر متعارف کرده باشید و یا بدون اذن کسی که حق اذن دارد، بیشتر از مقدار
متعارف استفاده نمایید، ضامن آن هستید و باید عین آن را اگر موجود باشد به بیت‌المال
برگردانید و اگر تلف شده باشد، باید عوض آن را بدهید و همچنین باید اجرت المثل استفاده
از آن راهم در صورتی که اجرت داشته باشد به بیت‌المال پردازید.^۱

س ۸. بعضی تصرفات جزئی در اموال دولتی که متعارف است و مسئولان ادارات دولتی
هم از آن نهی نمی‌کنند (مانند یاداشت کردن امور شخصی به وسیله خودکار و کاغذ دولتی، یا
درست کردن جای و مانند آن) چه حکمی دارد؟

جواب. تصرفات جزئی متعارف مانع ندارد.^۲

س ۹. از طرف نهادهای مربوطه ماشینهایی در اختیار مدیران مؤسسات و مسئولین
نظامی قرار می‌گیرد تا از آنها در امور اداری استفاده کنند، آیا شرعاً جایز است از آنها برای
کارهای شخصی و غیر اداری استفاده شود؟

جواب. جایز نیست مدیران و مسئولین و سایر کارمندان در هیچ یک از اموال دولتی
تصرفات شخصی کنند، مگر آنکه با اجازه قانونی نهاد مربوطه باشد.^۳

۱. رساله اجوبة استفتائات، ص ۴۷۸، س ۱۹۵۵.

۲. استفتائات، ج ۳، ص ۴۸۸، س ۱۶.

۳. رساله اجوبة الاستفتائات، ص ۴۸۰ - ۴۸۱، س ۱۹۶۴.

پرسش

- ۱ - بیت‌المال چیست؟ و به نظر شما چرا در مصرف آن، باید سختگیری و دقت کرد؟
- ۲ - مهم‌ترین مصادیق بیت‌المال را نام ببرید.
- ۳ - امام خمینی(ره) درباره دستور امام علی(ع) به صرفه‌جویی در وقت حکومتش، چه فرمود؟
- ۴ - استفاده شخصی از وسایل ادارات و نهادها چه حکمی دارد؟
- ۵ - تکلیف شرعی کسی که برخلاف مقررات قانونی از اموال دولتی استفاده کرده چیست؟

درس هشتم

بیتالمال (۲)

صرفه‌جویی و اسراف و تبذیر

منظور از «صرفه‌جویی» در اینجا میانه‌روی، به جا مصرف کردن و هزینه کردن بیتالمال، ملاحظه و مراقبت از ابزار و وسایل کار، استفاده صحیح و بجا از وسایل و امکانات بیتالمال و پرهیز از اسراف و تبذیر است. صرفه‌جویی از جمله عواملی است که در ارزشیابی کارکنان مورد توجه قرار می‌گیرد و میزان تلاش و کوشش آنان در حفظ و نگهداری اموال بیتالمال، ابزار و وسایل کار و مصرف صحیح و بجای هزینه‌ها را نشان می‌دهد.

نقطه مقابل صرفه‌جویی، اسراف و تبذیر است که در زمرة گناهان کبیره قرار دارد، چنان که امام خمینی(ره) در ضمن بیان شرایط امام جماعت و لزوم اجتناب از کبایر - آن را در ردیف گناهان کبیره شمرده است.^۱

اسراف یعنی زیاده‌روی در مصرف به گونه‌ای که خارج از متعارف باشد، و تبذیر یعنی بیهووده مصرف کردن و مصرف نابجای دارایی و ثروت.

امام صادق (ع) می‌فرماید:

آیا گمان می‌کنی خداوند به کسی که مال داده به خاطر احترام او است، یا به کسی که نداده به واسطه پستی او است؟! هرگز چنین نیست، بلکه مال از آن خدا است و آن را به عنوان امانت نزد شخصی قرار می‌دهد و اجازه داده است تا با رعایت میانه‌روی از آن بخورد، بیاشامد، لباس پیوشد، ازدواج کند، بر مرکب سوار شود و با قیمانده آن مال را به فقرا برساند و احتیاج

۱. ر.ک. تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۲۷۵.

آنان را برا آورده نماید. پس هر کس به این دستور رفتار کند آنچه راخورده و آشامیده و پوشیده و سوار شده و نکاح کرده، بر او حلال است و اگر چنین نکرده تمام آن بر او حرام است. سپس آیه شریفه را تلاوت فرمود که «اسراف نکنید؛ زیرا خداوند اسراف کنندگان را دوست نمی‌دارد.^۱

در میان انواع اسراف و تبذیر، زیاده روی در هزینه بیتالمال و تضییع امکانات مسلمانان و بی توجهی در نگهداری آن گناهی بزرگ و نابخشودنی و از زشت‌ترین گونه‌های اسراف و تبذیر شمرده می‌شود.

اسراف و تبذیر در بیتالمال ممکن است از جهت اتلاف، استفاده غیر مجاز یا مصرف غیر متعارف و خارج از حد مجاز و اموری از این قبیل باشد که در هر صورت امری ناپسند و حرام خواهد بود. در این جا به چند استفتتا در این زمینه اشاره می‌کنیم:

س ۱ - گفته می‌شود که استفاده از نیروی برق برای روشنایی بیشتر از مقدار نیاز، اسراف محسوب نمی‌شود، آیا این سخن صحیح است؟

جواب - شکی نیست که استفاده و مصرف هر چیز حتی نیروی برق و نور چراغ بیشتر از مقدار نیاز، اسراف محسوب می‌شود. آنچه صحیح است سخن منقول از رسول الله(ص) است که می‌فرماید: «لَا سَرَفَ فِي حَيْرٍ» در کار خیر، اسراف وجود ندارد.^۲

س ۲ - زیاده روی در مصرف آب و برق در صورتی که موجب کمبودهایی در سطح عمومی شود چه حکمی دارد؟ به خصوص که دولت اسلامی بر صرفه جویی تأکید نموده است.

جواب - زیاده روی به نحو غیر متعارف حرام است و چنانچه موجب اتلاف و ضرر باشد موجب ضمان است.^۳

س ۳ - با توجه به این که این جانب در یکی از ارگان‌های انقلابی مشغول خدمت هستم، خود احساس می‌کنم که از حد متعارف، بیشتر آب مصرف می‌نمایم (استفاده شخصی می‌کنم)، آیا در این صورت باید قیمت آب مصرفی اضافی را به نهاد مربوطه پرداخت نمایم یا نه؟

۱. وسائل الشیعه، ج ۸، ص ۳۶۶.

۲. رساله اجویة الاستفتات، ص ۳۲۸، س ۱۴۶۸.

۳. استفتاءات، ج ۲، ص ۶۲۲.

جواب - استفاده غیر مجاز یا خارج از حد مجاز از آب مصرفی ادارات و نهادهای انقلابی و سایر مراکز دولتی، جایز نیست و موجب ضمان است.^۱

س ۴ - اسراف و تبذیر در مصرف مهمات و خوراکی‌ها در جبهه به چه صورت است؟ با توجه به این مسئله که گاهی جمع‌آوری دقیق مهمات و مصرف خوراکی‌ها به علت‌گر ما و نقل و انتقالات مشکل می‌باشد.

جواب - اسراف و تبذیر حرام است و اهم واجبات حفظ و نگهداری مهمات و اشیای مورد نیاز در جبهه‌هast و تحمل هر زحمت و مشکلی در راه انقلاب اسلامی و پیشرفت آن برکسانی که از هر فدایکاری و جانبازی در این راه مضایقه ندارند آسان است. البته هر کاری که موجب آسیب و ضربه خوردن از ناحیه دشمن شود ولو جمع‌آوری مهمات و غنایم باشد حرام است.^۲

ساعات کار و وقت اداری

حقوق و مزايا و امکاناتی که کارکنان سازمان از دولت و شرکت‌های وابسته به دولت دریافت می‌کنند بهای کار و وظیفه‌ای است که باید در ساعات مقرر، ارائه گردد و هرگونه کم کاری، بی کاری، غیبت غیر موجه و مانند آن انجام گیرد به همان مقدار، استحقاق حقوق و مزايا را ندارند و دریافت آن برای کارکنان غیر مجاز خواهد بود، همچنین است اگر کاری مربوط به غیر آن اداره در ساعات اداری انجام گیرد.

اینک به بیان چند استفتا از مقام معظم رهبری دام‌ظهه العالی در این باره می‌پردازیم:

س ۱. در بعضی از مراکز تعلیم و تربیت مشاهده می‌شود که معلم یا مدیری که کارمند یکی از بخش‌های اداری است، با موافقت مسئول اداری مستقیم خود در ساعت رسمی کارش مبادرت به تدریس در مدارس دیگر می‌کند و علاوه بر حقوق ماهانه خود، اجرت این تدریس را هم دریافت می‌کند، آیا این کار و گرفتن اجرت در برابر آن جایز است؟

۱. استفتاءات منتشر نشده از مقام معظم رهبری.

۲. چند استفتا از امام امت درباره مسایل جنگ، ص ۵۲-۵۳.

جواب. موافقت مسئول مستقیم کارمند با تدریس او در اثناء ساعت رسمی کارش، تابع حدود اختیارات قانونی فرد مسئول است، ولی با این فرض که کارمند دولت در برابر ساعت رسمی کارش هر ماه حقوق دریافت می‌کند، حق ندارد در برابر تدریس در مدارس دیگر در همان ساعت رسمی کارش حقوق دیگری دریافت نماید.^۱

س ۲. با توجه به اینکه ساعت رسمی کار ممکن است حتی تا ساعت ۲/۳۰ طول بکشد، خوردن یک وعده غذا در اثناء کار در اداره چه حکمی دارد؟

جواب. اگر وقت زیادی نگیرد و منجر به تعطیلی کار اداری نشود، اشکال ندارد.^۲

س ۳. اگر کارمندی در محل کار خود در اداره، ساعت بیکاری زیادی داشته باشد و مجاز نباشد که در این ساعت در بخش‌های دیگر کار نماید، آیا جایز است در اوقات بیکاری کارهای شخصی مربوط به خودش را انجام دهد؟

جواب. اقدام به انجام کارهای شخصی در اثناء کار در محل کار، تابع مقررات و اجازه قانونی مسئول مربوطه است.^۳

س ۴. آیا جایز است کارمندان در اداره‌ها و مؤسسات دولتی اقامه نماز جماعت داشته و یا مجالس عزاداری بر پا کنند؟

جواب. اقامه نماز و بیان احکام و معارف و امثال آن در هنگام اجتماع برای نماز در خصوص ماه مبارک رمضان و سایر ایام الله مانع ندارد مشروط بر اینکه حقوق مراجعین تضییع نشود.^۴

س ۵. در نزدیکی اداره‌ما مسجدی وجود دارد، آیا جایز است در اثناء ساعت رسمی کار برای شرکت در نماز جماعت به آنجا برویم؟

جواب. خارج شدن از اداره برای رفتن به مسجد جهت شرکت در نماز جماعت در اول وقت، در صورتی که نماز جماعت در خود اداره بر پا نشود، اشکال ندارد، ولی باید مقدمات

۱. رساله اجوبة الاستفتائات، ص ۴۸۲، س ۱۹۶۹.

۲. همان، س ۱۹۷۰.

۳. همان، س ۱۹۷۱.

۴. همان، ۱۹۷۲.

نمایز به گونه‌ای فراهم شود که مدت غیبت از اداره در ساعات رسمی کار برای ادای فریضه نماز جماعت، کاملاً کاهش پیدا کند.^۱

س. ۶. ما در یک مؤسسه نظامی کار می‌کنیم و محل کارمان در دو مکان جداگانه است و بعضی از برادران در مسیر رفتن از یک مکان به مکان دیگر کارهای شخصی انجام می‌دهند که وقت زیادی می‌گیرد، آیا برای انجام این کارها باید اجازه گرفت یا خیر؟

جواب. اشتغال به انجام کارهای شخصی در ساعات رسمی مقرر برای کار، احتیاج به اجازه مسئول بالاتر، که این حق را داشته باشد، دارد.^۲

پرسش

- ۱ - معنی اسراف و تبذیر را بنویسید.
- ۲ - استفاده از بیتالمال به طور غیر متعارف و خارج از حد مجاز چه حکمی دارد؟
- ۳ - حکم مطالعه کردن کتاب (و مراجعه به فروشگاه و...) در اوقات بیکاری در اداره چیست؟
- ۴ - صرف وقت اداری در کار غیر اداری چه حکمی دارد؟
- ۵ - خارج شدن از اداره برای شرکت در نماز جماعت مسجد چه حکمی دارد؟

۱. همان، ص ۴۸۳، س ۱۹۷۴.

۲. همان، س ۱۹۷۳.

بیتالمال (۳)

غصب و سرقت امکانات بیتالمال

احکام تفصیلی «غصب» به عنوان یکی از مصادیق ضمانت در درس‌های آینده مورد بررسی قرار خواهد گرفت، ولی در اینجا به پاره‌ای از استفتآت مربوط به دستبرد و سرقت امکانات بیتالمال می‌پردازیم.

س ۱ - شخصی مقداری از اموال عمومی و بیتالمال را [به‌طور غصبی] مصرف کرده، با توجه به این که مقدار دقیق آن را نمی‌داند، برای برایء الذمه شدن تکلیفش چیست؟

جواب - اجناس برداشتی راضامن است باید عین یا قیمت آن را به بیتالمال برگرداند.^۱

س ۲ - ... مقداری از وسائل پادگان... را خارج نمودم که مقداری از این وسائل را مجاناً به دیگری داده و وی از آنها استفاده نموده و از بین رفته است و یا در حال استفاده می‌باشد. حال... تکلیف چیست؟

جواب - وسائل مزبور را راضامن هستید؛ اگر موجود است باید برگردانید و اگر تلف شده یا ناقص شده قیمت زمان تلف یا ارش نقص را باید بپردازید و کسی که وسائل مزبور به دست او رسیده او نیز راضامن است.^۲

س ۳ - در زمان طاغوت یک عده افراد، از [اداره‌ای مانند] شرکت نفت و سایلی از قبیل سیم و لوله و آهن سرقت کرده‌اند و مال بعضی هم خیلی قابل اهمیت است. نسبت به این اشخاص راجع به این اموال چه می‌فرمایید؟

۱. استفتاءات، ج ۲، ص ۵۴۰، س ۵۰.

۲. همان، ص ۵۶۰، س ۹۴.

بیتالمال (۳) □ ۵۳

جواب - باید برگردانند.^۱

س ۴ - شوهر من در زمان طاغوت مقداری از اجناس دولت را به منزل آورده حال که تصمیم به عودت آن داریم آیا آنها را حتماً باید به جای اولش برگردانیم یا اینکه به پیشنهاد محل تحويل دهیم؟^۲

جواب - اگر از اموال دولتی است باید به دولت برگردد.^۳

س ۵ - اگر فردی که خودرو و یا موتور سیکلت یا سایر اموال نظامی در اختیارش است رعایت تمامی جوانب را نموده و باز هم وسیله تحويلی به سرقت برود، آیا باز هم ضامن خسارت است و متهم به سهل‌انگاری است؟

جواب - در صورتی که رعایت کلیه مقررات و ضوابط تعیین شده در جوانب احتیاطی را نموده باشد، ضامن نیست. لیکن احراز عدم قصور یا تقصیر این قبیل متهمین با مراجع قضایی است.^۴

س ۶ - در رابطه با سرقت اگر بعد از پرداخت خسارت، شئ مفقود شده پیدا شد، نسبت مالکیت آن شئ چگونه است؟ و به چه کسی تعلق دارد؟ به شخص پرداخت کننده قیمت، یا به سازمان سپاه؟

جواب - به فرض پیدا شدن، مالکیت خودرو کما کان متعلق به سپاه است و عوض که ضامن به سپاه پرداخت نموده حکم «بدل حیله» را دارد که در فرض پیدا شدن مال باید به صاحبیش (ضامن) برگردد.^۵

چگونگی استفاده از امکانات

س ۱ - آیا استفاده از امکانات ادارات برای ادارات دیگر (مثالاً استفاده از امکانات نوشتافزار آموزش و پرورش برای پایگاه‌های مقاومت سپاه) در صورتی که متصدیان آن امکانات بارضایت کمک کنند، چه حکمی دارد؟

جواب - تابع مقررات است.^۶

۱. همان، ص ۵۳۷ س ۴۶.

۲. استفتاءات، ج ۲، ص ۵۳۶ س ۴۳.

۳. استفتاءات (منتشر نشده) از محضر مقام معظم رهبری دام‌ظله‌العالی.

۴. همان.

۵. همان.

س ۲ - با عنایت به اینکه بعضاً برادران بسیجی شاغل در ادارات کارهای فتوکپی و گاه تایپ (یک الی دو صفحه‌ای) پایگاه‌های مقاومت طرح‌هایی از بسیج دانش‌آموزی را با امکانات اداری (اداراتی غیر از سپاه و بسیج) انجام می‌دهند، خواهشمند است نظر شریف را در رابطه با چگونگی امر مرقوم فرماید.

جواب - استفاده از امکانات باید طبق مقررات باشد و خلاف مقررات عمل نشود و اگر مقررات و ضوابط خاصی نیست در موارد غیر متعارف تصرف نکنند.^۱

س ۳ - دریافت امکانات فرهنگی از یک ارگان و مصرف آن در ارگان دیگر با توجه به استفاده آن در کار فرهنگی چه حکمی دارد؟

جواب - جایز نیست مگر طبق مقررات.^۲

س ۴ - تهیه جایزه و هدیه برای مسابقات یا تحت عنوانیں دیگر برای اشخاص واجد شرایط از هزینه بیت‌المال در چه مواردی جایز است؟

جواب - از بیت‌المال باید طبق مقررات استفاده شود.^۳

س ۵ - استفاده از امکانات بسیج یک محل در محل دیگر چه حکمی دارد؟

جواب - بدون رعایت مقررات جایز نیست.^۴

دریافت مزايا

س ۱ - این جانب فرمانده یکی از پادگان‌ها بودم و از مزایای شغل آن پادگان که ۱۵۰٪ بود استفاده می‌کردم. اکنون در قسمت دیگری که مزایای آن ۹۰٪ است انجام وظیفه می‌کنم. آیا می‌توانم از مزایای آن پادگان استفاده نمایم یا خیر؟ در صورت عدم جواز آنچه را که دریافت نموده‌ام چه کنم؟

جواب - بستگی به مقررات پادگان دارد و با فرض تغییر رسمیت، فقط می‌توانید از مزایای سمت فعلی استفاده کنید و اگر چیزی زاید بر آن دریافت نمودید باید مسترد نمایید.^۵

۱. استفتاءات (منتشر نشده) از محضر مقام معظم رهبری دام‌ظلله‌العالی.

۲. همان.

۳. همان.

۴. همان.

۵. همان.

س ۲ - این جانب نیروی فنی سپاه می‌باشم که دارای مزایای مخصوص فنی هستم. اکنون به کار ستادی (دفتر فرماندهی و نیروی انسانی) که دارای مزایای کمتری است مشغول هستم آیا می‌توانم از مزایای فنی استفاده کنم یا خیر؟ در صورت عدم جواز آن مقداری که دریافت نموده‌ام چه کنم؟

جواب - همان حکم مسأله قبل را دارد.^۱

س ۳ - کسی که مشکل اقتصادی دارد، یا می‌خواهد ماشین یا خانه‌ای خریداری کند، آیا جایز است از بیتالمال استفاده کند و بعد از رفع مشکل، جبران بیتالمال کند؟

جواب - استفاده از بیتالمال برای کارهای شخصی جایز نیست.^۲

کمکاری کارمند دولت

استفتا: کارمندی که چندین بار کار محوله را صحیح و کامل انجام نداده، ولی حقوقش را دریافت کرده، بفرمایید چگونه باید جبران نماید؟

جواب - هر مقدار ضرر زده ضامن است و هر مقدار کمکاری داشته به نسبت حقوقش ضامن است و باید به حساب اداره برگرداند، یا کار را جبران کند.^۳

پرسش

۱ - وظیفه کسی که مقداری از اموال بیتالمال را به طور غصبی مصرف کرده چیست؟

۲ - در صورتی که فرد نظامی جوانب احتیاط را در حفظ اموال نظامی به کار برد، ولی باز این اموال به سرقت برود، چه کسی ضامن است؟

۳ - مصرف امکانات فرهنگی یک اداره برای اداره دیگر چه حکمی دارد؟

۴ - آیا تهیه جایزه و هدیه برای افراد سازمان از هزینه بیتالمال جایز است؟

۵ - چنانچه سمت کارمند دولت تغییر کند آیا می‌تواند مزایای سمت قبلی خود را به جهت بیشتر بودن دریافت کند؟

۱. استفتاءات (منتشر نشده) از محضر مقام معظم رهبری دامنه‌العالی.

۲. همان.

۳. همان.

درس دهم

ضمان (۱)

یکی از بحث‌های مهم در قوانین اسلام، قانون ضمان است که در فقه دایره گسترده‌ای دارد و قسمت مهمی از معاملات، قراردادها، تعهدات بانکی، مسؤولیت‌های قانونی اعم از مالی و کیفری و دهه‌افرع دیگر را دربرمی‌گیرد.

ضمان در دو معنای زیر به کار می‌رود:

الف - ضمان عقدی یعنی تعهد کردن مال دیگری بر ذمہ خود؛ ضمان در این معنا عبارت از قراردادی است که به واسطه آن شخصی مالی را که بر ذمہ دیگری است به عهده می‌گیرد، مانند ضمانت بانکی.

ب - ضمان قهری عبارت است از مسؤولیت انجام امری و یا جبران زیانی که در اثر عمل خود به دیگری وارد آورده است. چون مسؤولیت مزبور در اثر عمل قضایی و بدون قرارداد و عقد حاصل می‌شود آن را قهری می‌گویند.^۱

منظور ما از ضمان در این درسنها معنای دو می‌آید: اصطلاحات «ضمان غصب»، «ضمان اتلاف»، «ضمان غرور»، «ضمان عاریه» و... در همین معنا به کار می‌روند.

موجبات ضمان

ضمان قهری ممکن است به دو شکل مستقیم و غیر مستقیم ایجاد گردد؛

الف - مستقیم: به این معنای که انسان شخصاً به اموال دیگران نقصان وارد کند یا آنها را

^۱. ر.ک. ترمینولوژی حقوق، ص ۴۱۸-۴۲۰ و ۶۴۲، حقوق مدنی، دکتر حسن امامی، ج ۱، ص ۳۶۱.

تصرف کند، در این صورت نسبت به هرگونه نقصی ضامن است. مثل اینکه کسی دست به دزدی می‌زند، یا راننده‌ای از روی قصد و عمد به کسی بزند و خسارتی بر او وارد سازد که در این صورت ضامن خواهد بود.

ب - غیر مستقیم: در این صورت، شخص به طور ناخواسته به پرداخت خسارت یا استرداد اموال دیگران محکوم می‌شود. مثل اینکه فرزند صغیر او شیشه همسایه را بشکند یا اینکه باد لباس و پول همسایه را به داخل منزل او بیندازد، یا اشیای مسافری در تاکسی یا اتوبوس جابماند.

در این گونه موارد پدر، همسایه، راننده اتوبوس و تاکسی ضامن هستند که خسارت را جبران کنند یا اموال را به صاحبانش برسانند.^۱

مهمنترین مصادیق سازمانی ضمان

در سازمان‌های دولتی نیز امکان دارد که هر دو نوع ضمان یاد شده، پیش بیاید که به بیان برخی موارد می‌پردازیم:

۱- امتناع از انجام وظایف قانونی

چنانچه کارگر و یا کارمند از انجام شغلی که برای آن استخدام شده سرباز زند استحقاق اجرت ندارد و اگر حقوقی بدون انجام کارگرفته ضامن است.^۲

در ماده ۷۳ قانون مجازات اسلامی (بخش تعزیرات) نیز چنین آمده است:

هر یک از فرماندهان و مسؤولان کل و جزء قوای مسلحه مملکتی که پس از تقاضای کتبی قوای کشوری که در حدود قانون است از اجرای مأموریت و وظيفة خود امتناع نماید از یک ماه الى شش ماه محکوم به حبس خواهد گردید و هرگاه از این امتناع خسارتی وارد شود به جبران خسارات وارده نیز محکوم خواهد شد.^۳

۱. ر.ک. تحریرالوسیله، ج ۲، ص ۵۶۰-۵۶۴.

۲. استفتاءات، ج ۲، ص ۲۱۲، س ۴۳.

۳. قانون مجازات اسلامی، هوشنگ ناصرزاده، ص ۱۵۴.

۲- جعل و تزویر

جعل و تزویر عبارتند از: ساختن نوشته، یا سند، یا ساختن مهر، یا امضای اشخاص رسمی یا غیر رسمی، خراشیدن، یا تراشیدن، یا قلم بردن، یا الحاق، یا محو، یا اثبات، یا سیاه کردن، یا تقدیم، یا تأخیر تاریخ حقیقی، یا الصاق نوشته‌ای به نوشته دیگر، یا به کار بردن مهر دیگری بدون اجازه صاحب آن و نظایر اینها به قصد تقلب.^۱

هر نظامی که امضای یکی از فرماندهان یا مسئولین نیروهای مسلح را جعل، یا با علم به جعل یا تزویر مورد استفاده قرار دهد، اعم از اینکه بالمبادره باشد یا به واسطه، به حبس از یک تا ده سال محکوم می‌گردد.^۲

هر نظامی که حین انجام وظیفه در احکام و تقریرات و نوشته‌ها و اسناد و سجلها و آمار و محاسبات و دفاتر و غیر آنها از نوشته‌ها و اوراق جعل یا تزویر کند، اعم از اینکه امضایا مهری را ساخته و یا امضای مهر یا خطوطی را تحریف کرده یا کلمه‌ای الحاق کند یا اسمای اشخاص را تغییر دهد، علاوه بر جبران خسارات وارد به حبس از دو تا شش سال محکوم می‌گردد.^۳

۳- بی‌احتیاطی یا عدم رعایت نظمات دولتی

چنانچه افسران و کارمندان و افراد نیروهای مسلح بر اثر بی‌احتیاطی و یا عدم اجرای نظمات و دستورهای مقرر، به اسلحه و مهمات و یا سایر اشیا و اموال و لوازم نظامی متعلق به دولت یا آنچه در اختیار دولت است خسارتی وارد آورند، یا اینکه بر اثر بی‌احتیاطی یا عدم اجرای نظمات و دستورهای مقرر موجب فقدان یا از بین رفتن آنها بشوند به حبس عادی از یازده روز تا یک سال و جبران خسارت وارد محکوم می‌گردند.^۴

۴- خیانت در امانت

پرسنل سپاه نسبت به امکاناتی که در اختیار دارند امین هستند. از این رو، اگر چیزی

۱. قانون مجازات اسلامی (تعزیرات)، ماده ۵۲۳

۲. قوانین و مقررات جزایی، ماده ۷۵

۳. قوانین و مقررات جزایی، ماده ۷۹

۴. مجموعه کامل قوانین و مقررات جزایی، محمدحسن وطنی، ص ۷۱۶-۷۱۵، چاپ اول.

۵۹ □ ضمان(۱)

از این امکانات بدون زیاده روی یا کوتاهی در دست آنها تلف شود، ضامن نخواهد بود، ولی باید در زمینه این امکانات در صدد خیانت بر نیایند و برای جلوگیری از تلف شدن و ورود هرگونه خسارت به آنها بکوشند. بنابراین اگر کوتاهی کنند و بر اثر آن، خسارتی به اموال دولتی وارد شود، ضمن اینکه مرتکب نوعی خیانت شده‌اند، ضامن خواهد بود.

حضرت امام(ره) در ضمن یکی از استفتاءات می‌فرماید:

۱- اگر حامل امانت در حفظ آن تعذر و تغیریط نکرده، ضامن نیست....

یا در پاسخ این سؤال که: «مقداری از سهمیین به این جانب دادند که به حضورتان برسانم و در جای امنی نگهداری می‌شد تا این که در اثر جنگ تحملی در خرمشهر جا ماند آیا این جانب ضامن هستم یا خیر؟» می‌فرماید:

۲- اگر در حفظ امانت کوتاهی نکردید و در ایصال آن مماطله ننمودید، ضامن نیستید.

سؤال - اگر شخصی مقداری حقوق یا مزایای خاصی که به طور قانونی به او اعطا شده از دولت طلب داشته باشد، ولی دلایل قانونی برای اثبات حق خود در اختیار نداشته باشد و یا قادر بر مطالبه آن نباشد، آیا جایز است به مقدار حق خود از اموال دولتی که در اختیار دارد به عنوان تقاضا بردارد؟

جواب - جایز نیست اموال دولتی را که به عنوان امانت در اختیار و تحت تصریف او هستند به قصد تقاضا برای خود بردارد، در نتیجه اگر مال یا حقی از دولت طلب دارد و می‌خواهد آن را بگیرد برای اثبات و مطالبه آن باید از راههای قانونی اقدام نماید.

۵- رعایت نکردن مسائل امنیتی

س ۱: برخی از رزمندگان بر اثر عدم توجه به حکم شرعی و بدون توجه به مسائل امنیتی و خطر استفاده دشمن و ایادی داخلی آنان، اطلاعات گوناگون از جبهه و جنگ را در

۱. استفتاءات، ج ۲، ص ۵۴۹ س ۷۰.

۲. همان، ص ۵۵۰ س ۷۳.

۳. رساله اجوبة الاستفتائات، ص ۴۸۱، س ۱۹۶۶.

مکالمات بین یگان‌های رزمی و نامه و تلفن به خویشاوندان و امثال آن، با سادگی و صداقت مطرح کرده که در برخی موارد ضربه‌های جبران‌ناپذیری بر وضعیت جبهه‌ها داشته و باعث تأخیر و کندی عملیات و ریختن خون فرزندان عزیز اسلام شده است. خواهشمند است نظر مبارک را در این مورد مرقوم فرمایید تا رزمندگان و فرماندهان عزیز به جان بپذیرند و سرلوحة عمل خویش قرار دهند.

جواب - چنین کاری نباید بکنند و چنانچه در اثر بی‌توجهی آنان اتفاق ناگواری بیفتند در دنیا و آخرت مسؤول خواهند بود.^۱

س ۲: گاهی دیده می‌شود بعضی از برادران رزمnde مقررات تعیین شده از سوی فرماندهان را به طور دقیق رعایت نمی‌کنند و وسائل ایمنی و حفاظتی مانند کلاه‌خود یا عینک‌های مخصوص و امثال آن را به کار نمی‌برند و در اثر همین عدم احتیاط ممکن است باعث شهادت یا زخمی شدن خود یا دیگر رزمندگان شوند و تصور می‌کنند که چون این کار منجر به شهادت می‌شود کار صحیح است آیا این عمل جایز است یا خیر؟

جواب - رزمندگان عزیز باید مطابق مقررات جبهه و دستور فرماندهان عمل کنند و مسائل ایمنی و حفاظتی را مراقبات نمایند و تخلف جایز نیست.^۲

۶-استفاده غیر قانونی از امکانات

س ۱. کسی که برخلاف مقررات قانونی از اموال دولتی استفاده شخصی یا غیر شخصی نموده است، تکلیف شرعی او چیست؟

جواب - استفاده از اموال دولتی برخلاف مقررات، موجب ضمان است و باید عوض آن را به صندوق همان بخش واریز نماید.^۳

س ۲. این جانب... در ارگانهای جمهوری اسلامی مسئولیت دارم... ضمن انجام مسئولیتهاي محوله از تلفن و وسیله نقلیه دولتی برای امور شخصی نیز استفاده کرده‌ام و

۱. استفتاءات، ج ۱، ص ۵۰۷ س ۵۲

۲. همان، ص ۵۰۸ س ۵۳

۳. استفتا جدید از امام امت، ص ۹۴، ۳۸۰

متأسفانه مقدار و تعداد دفعات مورد استفاده را به طور دقیق نمی‌توانم مشخص نمایم، ولی حدود آن را می‌توانم تخمين بزنم. بنابراین تکلیف شرعی حقیر را معلوم فرمایید.

جواب. اگر زاید بر مقدار متعارف که مقررات اجازه می‌دهد تصرف کرده‌اید به مقداری

که یقین دارید باید از عهده آن برآید و به ارگان مذکور پردازید.^۱

س. ۳. این جانب گاهی از تلفن، خودکار و کاغذ اداره استفاده شخصی نموده‌ام و ضمناً حق این جانب را هم پایمال کرده‌ام. آیا الان باید پول آنها را حساب کرده و پردازم یا خیر؟ و اگر باید پردازم آیا می‌توانم بابت حق پایمال شده‌ام حساب کنم یا خیر؟

جواب. ضامن هستید و نمی‌توانید حساب کنید.^۲

س. ۴. آیا استفاده از دفترچه بیمه درمانی برای کسی که جزء خانواده صاحب دفترچه نیست جایز است؟ و آیا جایز است صاحب دفترچه آن را در اختیار دیگران بگذارد؟

جواب. استفاده از دفترچه بیمه درمانی فقط برای کسی جایز است که شرکت بیمه نسبت به ارایه خدمات به او تعهد کرده است و استفاده دیگران از آن موجب ضمان است.^۳

س. ۵. آیا رعایت حقوق دولت در املاک عمومی و حقوق مالکین در املاک خصوصی در سرزمینهای کفر واجب است؟ آیا استفاده از امکانات مراکز آموزشی در غیر مواردی که مقررات قانونی آنها اجازه می‌دهد جایز است؟

جواب. در وجوب احترام مال دیگری و حرمت تصرف در آن بدون اذن او، فرقی بین املاک اشخاص و اموال دولت نیست، چه مسلمان باشد و چه غیر مسلمان و همچنین فرقی بین اینکه در سرزمین کفر باشند و یا در سرزمین اسلامی و مالک آن مسلمان باشد یا کافر، وجود ندارد و به طور کلی استفاده و تصرف در اموال و املاک دیگران که شرعاً جایز نیست، غصب و حرام و موجب ضمان است.^۴

۱. استفتائات، ج. ۳، ص. ۵۲۱ س. ۱۱۱.

۲. همان، ص. ۵۲۵ س. ۱۲۷.

۳. رساله اجوبة الاستفتائات، ص. ۴۷۶، س. ۱۹۵۲.

۴. همان، ص. ۴۸۰، س. ۱۹۶۱.

پرسش

- ۱ - ضمان را تعریف کنید.
- ۲ - موجبات ضمان را نام ببرید.
- ۳ - مهم‌ترین مصادیق سازمانی ضمان را بنویسید.
- ۴ - حکم امتناع از انجام وظایف قانونی چیست؟
- ۵ - رعایت نکردن مسائل امنیتی برای نیروهای سپاه چه حکمی دارد؟

درس یازدهم

ضمان (۲)

۷- قصور و تقصیر

یکی دیگر از موارد ضمانت، قصور و تقصیر در انجام وظایف و مأموریت‌های محوّل شده به نیروهای سازمان است که در نتیجه کوتاهی و تقصیر آنان به اشخاص یا سازمان مربوط خساراتی وارد می‌شود؛ به عنوان مثال وقتی که مأمور پستی بسته امانتی را گم می‌کند، یا آنکه راننده دولتی با عابری تصادف می‌کند، یا سربازی ضمن مشق تیراندازی، کسی را مجروح می‌کند، یا انفجار مواد محترقه و مهمات نظامی خساراتی به جان و مال افراد وارد می‌سازد، این خسارات باید جبران شود.

اما اینکه مسؤولیت مزبور متوجه سازمان مربوط است یا نیروی انسانی آن سازمان، باید گفت منافع پرسنل ایجاب می‌کند که سازمان، مسؤول خسارت‌های ناشی از اعمال زیان‌آور او باشد و نیز نفع زیان دیده در آن است که طرف او سازمان مربوط باشد؛ زیرا که آن غنی‌تر از پرسنل است و وصول خسارت از آن به مراتب آسان‌تر است. به عکس منافع بیت‌المال ایجاب می‌کند که مسؤولیت پرداخت این خسارت‌ها بر عهده پرسنل باشد. در عین حال عدالت حکم می‌کند که در این باره تصمیم منصفانه و منطقی گرفته شود.

علاوه بر این، مصالح و منافع سازمان و اداره نیز در اتخاذ همین شیوه است؛ زیرا غیر مسؤول قرار دادن پرسنل، او را بی احتیاط و بدآموز بار می‌آورد و سبب می‌شود که او در انجام وظایف خود دقت و احتیاط لازم را به عمل نیاورد. از این رو، شایسته همان است که پرسنل فقط مسؤول خسارت‌هایی باشد که از لحاظ منطقی بتوان آنها را به خطای او مربوط دانست و در مواردی که خسارت، ناشی از نقص تشکیلات باشد، دولت و سازمان دولتی مزبور پاسخگوی آن خواهد بود.

به همین ملاحظات، «قانون مسؤولیت مدنی» که از جمله قوانین مهم ما در این باره است، راه حل معتدل و میانه‌ای در پیش گرفته و بر حسب موارد و اوضاع و احوال، گاهی پرسنل و گاهی سازمان دولتی و دولت را مسؤول دانسته است. این مسؤولیت و ضمانت، مبتنی بر تشخیص تقصیر شخصی پرسنل از تقصیر یا خطای اداری سازمان و دولت است. بر این اساس، خسارت ناشی از تقصیر و خطای پرسنل وقتی از طرف دولت و سازمان مربوط قابل جبران است که تقصیر مزبور، تقصیر اداری دولت را تشکیل دهد و وقتی پرسنل مسؤول پرداخت خسارت است که تقصیر شخصی او مطرح باشد.^۱

با توجه به این مقدمه به بیان احکام و استفتاءات مربوط به ضمانت در مورد قصور و تقصیر می‌پردازیم.

احکام مربوط به قصور و تقصیر

- ۱ - اگر کسی برای نگهبانی کالایی استخدام شده باشد و آن کالا به سرقت رود ضامن نیست مگر در صورت کوتاهی و یا شرط ضمانت.^۲
- ۲ - اگر دکتر به دست خود به بیمار دوا بددهد، یا درد و دوای بیمار را به او بگوید و بیمار به اختیار خود دوار این خورد، چنانچه در معالجه خطأ کند و به بیمار ضرری برسد یا بمیرد، دکتر ضامن است.^۳
- ۳ - هر گاه دکتر به خود بیمار یا ولی او بگوید که اگر ضرری به مریض برسد ضامن نیست، در صورتی که دقت و احتیاط خود را بکند و به بیمار ضرری برسد یا بمیرد، ضامن نخواهد بود.^۴
- ۴ - استخدام برای نگهداری کالا از گم شدن، یا شبگرد و پاسدار برای نگهبانی از خانه‌ها و باغها در طی مدت معینی جایز است و می‌توان با او شرط کرد که در صورت گم شدن یا سرقت ضامن باشد، هر چند که او مقصر نباشد.^۵

۱. ر. ک، حقوق اداری، دکتر منوچهر طباطبایی مؤتمنی، ص ۳۹۹-۴۰۱.

۲. تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۵۸۴. مسأله ۴۴.

۳. توضیح المسائل، مسأله ۲۲۰۵.

۴. همان، مسأله ۲۲۰۶.

۵. تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۵۸۲. مسأله ۳۵.

استفتاءات

- ۱ - کارمند دولت جمهوری اسلامی گاهی از محل خدمت - بدون اجازه آن سازمان - برای تشییع جنازه یا مجلس ختم خارج می شود آیا حقوقش چه صورت دارد؟
- جواب** - اگر از وظیفه کوتاهی نموده به مقداری که کوتاهی کرده مدیون است.^۱
- ۲ - کسی که ماده منفجره حمل می کرد و نمی دانسته این ماده منفجره است شخص بالغ و عاقل دیگری خودش ولی بارضای حامل، آن را برداشته و داشته می برد که ناگهان در دستش منفجر شده و دستش را قطع کرده، حکممش چیست؟
- جواب** - اگر تسبیبی از دیگری در بین نبوده کسی ضامن نیست.^۲
- ۳ - این جانب مسؤول آموزش و پرورش ... با یک دستگاه خودرو آموزش و پرورش طی [مسیر] می کردم که یکی از روزها در بین راه با یک ماشین بنز خاور تصادف نموده و منجر به خساراتی گردید. اگر از نظر مقررات راهنمایی و رانندگی این جانب مقصّر شناخته شوم خواهشمند است پاسخ سوالات زیر را بفرمایید:
- آیا انجام تعمیرات خودرو از محل اعتبارات اداره آموزش و پرورش منع شرعی دارد یا خیر؟
- اگر در این تصادف من جان خود را از دست می دادم با عائله ام چگونه باید رفتار می شد؟
- خسارت وارده به خودرو دیگر و جلب رضای راننده آن چطور است؟
- جواب** - اگر تشخیص داده شود که خسارات وارده مستند به شما است ضامن هستید و بر عهده دیگری نیست، مگر اینکه قرار بیمه ای در کار باشد.^۳
- ۴ - یک گاراژ باربری محمولاتی را در کامیون گذاشته و پس از چادرکشی و طنابکشی و سایر وسایل حفاظت طبق صورت حساب گاراژ این کامیون به راننده ای داده شده که آنها را به مقصد شهرستان برساند و راننده پس از پیمودن صد کیلومتر از راه متوجه می شود که محمولات ماشین مشتعل شده... و مقداری از محمولات و اطاق عقب ماشین می سوزد...

۱. استفتاءات، ج ۲، ص ۵۰، س ۱۳۷.

۲. همان، ص ۵۴۹ س ۷۲.

۳. همان، ص ۵۵۰-۵۵۱ س ۷۴.

حال با توجه به اینکه گاراژدار ماشین را کاملاً چک و کنترل کرده و محمولات از قبیل مواد آتش زانبوده و این پیش آمد پس از صد کیلومتری شهر بوده، محمولاتی که سوخته آیا ضمانتی برای گاراژدار در مقابل بازرگانان صاحب بار هست یا خیر؟

جواب - اگر کوتاهی در حفظ بار نشده و بدون تعدی و تفریط^{*} مسؤول گاراژ یا راننده تلف شده، کسی ضامن نیست.^۱

۵- اگر در حین انجام وظیفه توسط کارمند متعهد و مسؤول که مشغول رفع خرابی از یک سیستم متعلق به دولت است خسارتنی بر یک قسمت از دستگاه وارد شود و قسمتی از آن بسوزد. با توجه به اینکه کاملاً شخص و محرز است که شخص نامبرده سعی خود را نموده، هیچ‌گونه غرض و اهمال کاری در بین نبوده است. آیا خسارت آن به عهده کارمند است یا خیر؟

جواب - اگر خسارت را او بر دستگاه وارد نکرده ضامن نیست، ولی اگر او خسارت زده ضامن است.^۲

۶- صندوق‌های قرض‌الحسنه به کارمندی که متصدی دریافت و پرداخت است به جز حقوق ماهانه، مبلغی نیز به عنوان حق باجه پرداخت می‌کنند و در ازاء آن این کارمند موظف است اگر از دریافت‌ها و پرداخت‌ها، مبلغی کسر آورده آن را جبران نماید و اگر زیاد آورده باید به صندوق تحويل دهد حکم شرعی این کار چیست؟

جواب - شرط کردن قرار مزبور در اجیر نمودن کارمند مانع ندارد، ولی چنانچه مبلغی در نزد او زیاد آمد اگر معلوم باشد که از غیر بانک است و مالک آن معلوم نیست، حکم مجھول المالک را دارد که باید از طرف صاحب‌ش به فقیر صدقه داده شود.^۳

*. تعدی، تجاوز نمودن از حدود اذن یا متعارف است نسبت به مال یا حق دیگری و تفریط، عبارت است از ترک عملی که به موجب قرارداد یا متعارف برای حفظ مال غیر لازم است، و هر یک از آنها ممکن است از روی عمد یا غیر عمد باشد. (ر. ک. حقوق اداری، ص ۴۰۴)

۱. استفتاءات، ج ۲، ص ۵۵۴، س ۸۱.

۲. همان، ص ۵۴۹، س ۷۱.

۳. همان، ص ۶۱۲-۶۱۳، س ۲۷.

۷- کار ما صندوقداری است و به علت کثرت داد و ستد پول بعضی روزها مبلغی پول اضافه می‌آید و گاهی کم و کسر دارد، کسری را جبران نمی‌کنیم، ولی اضافی را نمی‌دانیم چه کنیم؛ البته بعضی از این زیادی‌ها را به علت نداشتن پول خرد از مشتری‌ها تقاضا می‌کنیم که حلال کنند و آنها نیز معمولاً حلال می‌کنند، علاوه بر این گاهی پس از بررسی و جمع‌بندی حساب‌های روزانه مبلغی زیاد می‌ماند که معلوم نیست از کجاست؟... تقاضا دارم که جواب را طوری بفرمایید که هم ممکن باشد حقیقتی به عنوان صندوقداری نمی‌گیریم و اختیار اضافات و کسری‌ها با خودمان است تکلیف‌مان را بدانیم و هم تکلیف آنان که حق صندوقداری می‌گیرند و اختیار کسری‌ها و اضافات به عهده بانک یا مؤسسه است روشن شود.

جواب - صندوقدار اگر تعدی و تغیریط نکرده و تعدی نسبت به جبران کسری نسپرده ضامن کسری نیست و تأمین کسری از طرف بانک یا غیر آن اشکال ندارد و زیادی اگر معلوم نباشد از کجا پیدا شده در حکم ملک صندوق است و در صورتی که معلوم باشد از صندوق نیست، اگر صاحب آن حلال کرده، تصرف برای کسی که برایش حلال شده، اشکال ندارد و اگر صاحب آن حلال نکرده، اگر صاحب آن معلوم است، باید به او برگرد و در صورتی که معلوم نباشد، باید از طرف او به فقراء صدقه بدهند.^۱

یک نکته

مطابق ماده ۱۱ قانون مسؤولیت مدنی، کارمندان دولت و شهرداری‌ها و مؤسسات وابسته به آنها اگر در حین انجام وظیفه و یا به مناسبت آن، به عمد یا در نتیجه بی‌احتیاطی خساراتی به اشخاص وارد کنند شخصاً مسؤول جبران خسارات هستند.

براساس این ماده قانون، تقصیر اعم است از عمد و بی‌احتیاطی؛ عمد و قتی محقق می‌شود که شخص با اراده و به پیروی از یک هدف موذیانه به دیگری ضرری بزند و

۱. استفتاءات، ج ۲، ص ۶۱۳-۶۱۴.

بیاحتیاطی وقتی است که عمل مرتكب شونده، بدون قصد و اراده ولی از روی عدم احتیاط به دیگری خسارت وارد کند و آن شامل بیمبالاتی و غفلت^{*} است.^۱

پرسش

- ۱ - پرسنل سپاه در چه صورتی نسبت به خسارت‌هایی که به اشخاص یا سازمان وارد کرده‌اند ضامن هستند؟
- ۲ - قصور و تقصیر را با بیان مثال توضیح دهید.
- ۳ - اگر در جریان یک تصادف راننده سازمان از نظر مقررات راهنمایی و رانندگی مقصّر شناخته شود، خسارت‌های وارده به عهده کیست؟
- ۴ - اگر در صورت کوتاهی انباردار سازمان بعضی از وسایل تلف شود چه کسی مسؤول است؟
- ۵ - چنانچه مسؤول امور مالی و یا صندوقدار سازمان در داد و ستد پول و محاسبات کم و کسر بیاورند چه کسی مسؤول جبران آن است؟

*. منظور از بیمبالاتی، اقدام به امری است که مرتكب نمی‌باشد و منظور از غفلت، خودداری از امری است که مرتكب می‌باشد به آن اقدام نموده باشد. اعم از اینکه منشأ بیمبالاتی یا غفلت، عدم اطلاع یا عدم مهارت یا عدم تجربه یا عدم رعایت قانون یا مقررات یا اوامر یا نظمات یا عرف و عادت باشد. (ر. ک. حقوق اداری، ص ۴۰۴).
۱. ر. ک. حقوق اداری، ص ۴۰۳ - ۴۰۴.

درس دوازدهم

ضمان (۳)

۸ - غصب

گاهی ممکن است کسی به اموال سازمان دستبرد بزند. در این صورت آن شخص علاوه بر ارتکاب کار حرام و استحقاق عذاب اخروی، در برابر سازمان مربوط ضامن خواهد بود. این ضمانت نیز از موارد ضمان قهری می‌باشد و از احکام ویژه‌ای برخوردار است که پس از تبیین مفهوم غصب به آن می‌پردازیم.

مفهوم غصب

غصب آن است که انسان از روی ظلم، بر مال یا حق دیگری مسلط شود.^۱ براساس این تعریف، شرایط تحقق غصب عبارت است از:

۱ - «سلط شدن»؛ که لازمه آن تصرف در مال - اعم از منقول و غیر منقول - و حق دیگری است.

۲ - «از روی ظلم»؛ و آن در موردی است که متصرف بداند که مال و یا حق از آن دیگری است و اجازه تصرف آن را ندارد.

۳ - «مال و حق دیگری»؛ به این معنا که ممکن است علاوه بر مال چیزهایی مورد تصرف غاصبانه قرار گیرد که از نظر عرف به آنها مال نمی‌گویند مانند حق تحجیر، حق اختصاص و... و همچنین مورد غصب باید متعلق به «دیگری» باشد.

۱. توضیح المسائل، قبل از مسأله ۲۵۴۵

احکام غصب^۱

احکام غصب به دو قسم «تکلیفی» و «وضعی» تقسیم می‌شود.

۱- حکم تکلیفی در غصب، عبارت است از:

الف - حرمت: به این معنا که غصب به طور کلی حرام است.

ب - وجوب رد: یعنی برگرداندن مال غصبی به مالک یا ولی او واجب است.

۲- حکم وضعی در غصب، ضمانت است؛ به این معنا که غاصب مسؤول مال غصب شده است و در صورت تلف یا خسارت زدن ضامن آن است و چنانچه مال غصبی تلف شود بر غاصب واجب است که بدل آن را به مالک باز پس بدهد. در اصطلاح فقهی به چنین ضمانتی «ضمان ید» می‌گویند.^۲

س ۱. شوهرم... مقداری از اجناس دولت را که مربوط به بیت المال بود به منزل می‌آورد (از قبیل حوله، میز و امثال اینها) و تا حال استفاده کرده‌ایم، اکنون چه کار کنیم؟ آیا رد مظالم تعلق نمی‌گیرد؟

جواب. اگر بهره برداری از اشیای مذکور اجرت دارد اجرت هم تابع عین است.^۳

س ۲. شخصی در زمان سابق از بعضی سازمانهای دولتی مبلغی پول برداشته و الان نادم شده و می‌خواهد پول را رد کند، باید به چه کسی بدهد؟ چون اگر بخواهد به خود آن سازمان رد کند راهی ندارد.

جواب. باید به صندوق دولت رد کند و می‌تواند به صندوقهایی که جهت عمران و آبادی عمومی است از قبیل جهاد سازندگی واریز نماید.^۴

س ۳. چندین سال است که مقداری از اموال مربوط به بیت المال نزد من است و اکنون می‌خواهم خود را برعیال نمایم، وظيفة من چیست؟

۱. در احکام یاد شده، سرقت نیز همانند غصب است، گرچه احکام اختصاصی هم دارد.

۲. تحریرالوسیله، ج ۲، ص ۱۷۳، مسأله ۲.

۳. استفتایات، ج ۳، ص ۵۵۶، س ۱. (اجرت هم تابع عین است یعنی هم باید عین آنها را به دولت برگردانید و هم باید مال الاجارة آنها را نسبت به مدتنی که استفاده کرده‌اید، پردازید).

۴. همان، ص ۵۷۸، س ۲۹.

جواب. اگر آنچه که از اموال بیت المال نزد شما است، از اموال دولتی مختص به اداره خاصی از اداره‌های دولتی باشد باید در صورت امکان به همان اداره برگردانید و الا باید به خزانه عمومی دولت تحويل بدھید.^۱

س ۴. اگر اعتبار فیشهای غذا که به دانشجویان دانشگاهها داده می‌شود، در صورت عدم دریافت غذا در روز معین، بدون برگرداندن پول آن باطل شود، آیا جایز است فیشهای باطل را به جای فیشهای معتبر برای دریافت غذا رایه بدھیم؟ و غذایی که به این طریق گرفته می‌شود چه حکمی دارد؟

جواب. استفاده از فیشهایی که از اعتبار ساقط شده‌اند برای دریافت غذا جایز نیست و غذایی که با آنها گرفته می‌شود غصب است و تصرف در آن حرام و موجب ضمان آن است.^۲

س ۵. آیا افراد شاغل در اداره یا مؤسسه می‌توانند از امکاناتی مانند اتومبیل و تلفن و امثال اینها استفاده‌های شخصی نمایند؟

جواب. مقوف به اجازه قانونی مسئولین مربوطه است و بدون اجازه حکم غصب را دارد?^۳

س ۶. اگر بعضی از مسئولین از بودجه‌ای که جهت خرید غذا و میوه برای میهمانهای رسمی اداری در اختیار آنان گذاشته می‌شود، سوء استفاده کنند و آن را در موارد دیگری مصرف نمایند، این کار چه حکمی دارد؟

جواب. مصرف نمودن اموال دولتی در غیر مواردی که اجازه داده شده، در حکم غصب است و موجب ضمان می‌باشد، مگر آنکه با اجازه قانونی مقام مسئول بالاتر صورت بگیرد.^۴

چگونگی پرداخت توان

- ۱ - اگر عین مال غصبی موجود باشد باید آن را به مالک برگرداند.^۵
- ۲ - غاصب همان‌گونه که ضامن عین مال غصبی است ضامن منافع آن در مدت غصب

۱. رساله اجوية الاستفتئات، ص ۴۷۸، س ۱۹۵۴.

۲. همان، ص ۴۸۰، س ۱۹۶۲.

۳. استفتئات، ج ۳، ص ۵۲۲ س ۱۱۵.

۴. رساله اجوية الاستفتئات، ص ۴۸۱، س ۱۹۶۵.

۵. همان، ص ۱۷۷، مسألة ۱۵.

شده نیز می‌باشد، اگر چه از منفعت آن بهره‌ای نبرده باشد.^۱ مثل اینکه کسی اتومبیل دیگری را بدلزد علاوه بر اصل اتومبیل اجرةالمثل منفعت یا منافع متعارف آن رانیز در مدت غصب باید به مالک بدهد.

۳ - اگر نقص و عیبی در مال غصبی پیداشد واجب است علاوه بر رد آن به مالک ارش نقصان آن رانیز پردازد؛ یعنی در عوض نقص و عیب آن، تفاوت قیمت مال غصبی قبل از نقص و عیب و بعد از آن را محاسبه کرده و به مالک پردازد.^۲

۴ - چنانچه مال غصبی قبل از مسترد شدن به مالک تلف شود، در صورت «مثلی» بودن ضامن مثل و در صورت «قیمی»^{*} بودن ضامن قیمت آن است. اگر مال تلف شده مثلی باشد، ولی برگرداندن مثل آن ممکن نباشد قیمت آن را ضامن خواهد بود.^۳

۹_ اتلاف

اتلاف (تلف کردن) نیز یکی دیگر از اسباب ضمان است. منظور از اتلاف آن است که شخص مال دیگری را بدون اذن او از بین ببرد.^۴ قاعدة مزبور از اخبار و روایات استفاده شده و به صورت یک قاعدة معروف فقهی درآمده و با عبارت «منْ أَتَّلَفَ مَالَ عَيْرِهِ فَهُوَ لَهُ ضَامِنٌ» نقل شده است.

در این قاعده فرقی بین صورت علم و جهل، عمد و غیر عمد و بلوغ و غیر بلوغ نیست و ضمانت در همه آنها جاری است؛ البته تعددی در آن شرط است. از این رو، اگر تلف مال دیگری در اثر تعددی و سهل انگاری در نگهداری آن صورت گیرد [یعنی احتیاط‌های لازم را در مورد آن نکند]، ضامن آن خواهد بود.

اتلاف ممکن است به دو شکل زیر واقع شود:

۱. همان، ص ۱۷۸، مسأله ۱۷.

۲. همان، ص ۱۸۰، مسأله ۲۱.

*. «قیمی» متعایی است که مثل آن در بازار یافت نشود مانند حیوانات، جواهرات و... «مثلی» نیز متعایی است که مانند آن در بازار یافت می‌شود همچون گندم، جو، روغن، فلزات و....

۳. تحریرالوسیله، ج ۲، ص ۱۸۰-۱۸۱، مسائل ۲۳ و ۲۵.

۴. فرهنگ معارف اسلامی، سید جعفر سجادی، واژه اتلاف.

الف - مبادرت: به این معنا که کسی خود به طور مستقیم و بدون واسطه مال دیگری را تلف کند که در این فرض ضامن آن خواهد بود مثل اینکه با سنگ، شیشه اتفاقی را بشکند. چنان که اگر عیب و نقصی نیز به آن وارد کند مسؤول خواهد بود. در ماده ۳۲۸ قانون مدنی آمده: «هر کس مال غیر را تلف کند ضامن آن است و باید مثل یا قیمت آن را بدهد؛ اعم از اینکه از روی عمد تلف کرده باشد یا بدون عمد و اعم از اینکه عین باشد یا منفعت و اگر آن را ناقص یا معیوب کند ضامن نقص قیمت آن مال است».

ب - تسبیب: به این معنا که کسی با واسطه و غیر مستقیم سبب تلف مال دیگری را فراهم آورد. مثل اینکه چیز لغزنده‌ای در خیابان عمومی بیندازد و سبب لغزیدن پای رهگذر و پاره شدن لباسش شود یا در خانه و ملکش طوری آتش روشن کند که خانه همسایه را بسوزاند، در این صورت ضامن خواهد بود. در ماده ۳۳۱ قانون مدنی می‌خوانیم: «هر کس سبب تلف مالی بشود باید مثل یا قیمت آن را بدهد و اگر سبب نقص یا عیب آن شده باشد باید از عهده نقص قیمت آن برآید».^۱

یک نکته

در اتلاف مال، گاهی میان مبادر و سبب تزاحم واقع می‌شود. در این صورت مبادر مسؤول است، مگر اینکه سبب قوی‌تر از مبادر باشد. چنان که در ماده ۳۳۲ قانون مدنی می‌خوانیم: «هر گاه یک نفر سبب تلف مالی را ایجاد کند و دیگری مبادر تلف شدن آن مال بشود، مبادر مسؤول است نه مسبب، مگر اینکه سبب اقوا باشد به نحوی که عرفًا اتلاف، مستند به او باشد».

در تزاحم سه فرض است:

۱ - سبب، اقوا از مبادر باشد، مانند جایی که شهردار برخلاف قانون به مأموران خود دستور دهد که بنایی را خراب کنند و مأموران آن را خراب کنند، مسؤولیت آن به عهده شهردار است؛ زیرا مأموران مطیع اوامر او هستند و تشخیص قانونی بودن عمل به عهده او است.

۱. ر.ک. فرهنگ معارف اسلامی، واژه اتلاف؛ تحریر الوسیله، ج ۲، ص ۱۹۰ و حقوق مدنی، ج ۱، ص ۳۹۱-۳۹۲.

- ۲ - مباشر اقوا از سبب باشد؛ مثل اینکه کسی دوست خود را تشویق به دزدی کند، در این صورت ضامن کسی خواهد بود که به اراده خود دست به دزدی زده است، یا کسی دوست خود را بگمارد که منزل یا اتومبیل دیگری را آتش بزند، در این صورت ضامن خسارت واردہ بر عهده کسی است که آتش افروخته و به اراده خود موجب ضرر شده است؛ البته اگر دوست مزبور شخصی ساده باشد و تشویق کننده و آمر از ضعف نفس او سوء استفاده کرده باشد، سبب قوی‌تر از مباشر شناخته می‌شود و تشویق کننده و آمر مسؤول خسارت می‌باشد.
- ۳ - سبب و مباشر مساوی باشند؛ در این صورت مسؤولیت هر دو مساوی خواهد بود.^۱

پرسش

- ۱ - غصب را تعریف کنید.
- ۲ - احکام تکلیفی و وضعی غصب را بنویسید.
- ۳ - ضمان غصب را توضیح دهید.
- ۴ - اتلاف به مباشرت و تسبیب را با مثال بیان کنید.
- ۵ - در صورت تزاحم مباشر و سبب در اتلاف مال، کدام یک مسؤولند؟

^۱. ر.ک، حقوق مدنی، محمدحسن امامی، ج ۱، ص ۳۹۵-۳۹۶ و تحریرالوسیله، ج ۲، ص ۱۹۳-۱۹۴.

درس سیزدهم

احکام معاشرت

منظور از احکام معاشرت، مسائلی است که در مصاحبت و نشست و برخاست با دیگران مورد نیاز قرار می‌گیرد.

اولیای گرامی اسلام دستورهای ارزنده‌ای درباره چگونگی معاشرت با مردم به پیروان خود آموخته‌اند. به عنوان نمونه امام صادق(ع) درباره اندازه واجب در معاشرت با مردم می‌فرماید: «عَيْنُكُمْ بِالصَّلَاةِ فِي الْمَسَاجِدِ وَ حُسْنُ الْجِوَارِ لِلنَّاسِ وَ إِقَامَةِ الشَّهَادَةِ وَ حُسْنُ الْجَنَائِرِ إِنَّهُ لَأَبْدَلُكُمْ مِنَ النَّاسِ إِنَّ أَحَدًا لَا يَسْتَغْنِي عَنِ النَّاسِ حَيَاةً وَ النَّاسُ لَا يُبْدِلُعَظِيمَ مِنْ بَعْضٍ»^۱ بر شما باد به نماز در مسجدها، و نیکی به همسایگان، و ادای شهادت و حاضر شدن در تشییع جنازه‌ها؛ زیرا شما از زیستن با مردم ناگزیرید و کسی نیست که در طول حیاتش از مردم بی‌نیاز باشد و مردم ناچار باید با همدیگر زندگی کنند.

در روایتی دیگر، موصومین را به عنوان الگوهای نیکوی معاشرتی معرفی کرده، می‌فرماید: به پیشوایان خود که مقتدای شمایند بنگرید؛ هر طور آنها رفتار کنند شما نیز همان طور رفتار کنید، به خدا سوگند! آنها بیماران را عیادت می‌کنند، بر سر جنازه‌های مردم حاضر می‌شوند، به سود و زیان آنان گواهی می‌دهند و امانت‌های آنها را به آنان برمی‌گردانند.^۲

اینک با توجه به مقدمه یاد شده در این درس به بیان برخی از احکام معاشرت می‌پردازیم.

۱. اصول کافی، ج ۲، ص ۴۶۴.
۲. همان.

سلام کردن

سلام کردن به دیگران مستحب، ولی جواب آن واجب است. سلام را فوری باید جواب داد و اگر از روی عمد تأخیر بیندازد، گناه کرده است.^۱

اگر دو نفر هم زمان به یکدیگر سلام کنند بر هر یک واجب است که جواب سلام دیگری را نیز بدهد.^۲

آداب سلام کردن

۱ - خیلی سفارش شده است که سواره به پیاده، ایستاده به نشسته و کوچک‌تر به بزرگ‌تر سلام کند. (م ۱۱۴۸)

۲ - مستحب است جواب سلام را بهتر از سلام بگوید، مثلاً اگر کسی گفت: «سلامُ عَلَيْكُم» در جواب بگوید: «سلامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ». (م ۱۵۰)

۳ - سلام کردن مرد به زن - بویژه زن جوان - مکروه است.^۳

امر به معروف و نهی از منکر

همان طور که یک مسلمان مکلف است در شباهه روز پنج نوبت با شرایطی نماز بخواند و در سال یک ماه روزه بگیرد، همان طور هم مکلف است دیگران را به نیکی و نیکوکاری دعوت و سفارش کند و آنان را از بدی و بدکاری بازدارد. در این زمینه به چند استفتا اشاره می‌کنیم.

س ۱ - معاشرت با افرادی که عمل حرامی... انجام داده‌اند، چگونه است؟

جواب - با مراعات شرایط مقرر، نهی از منکر نمایند و ترک معاشرت یکی از درجات نهی از منکر است.^۴

س ۲ - رفت و آمد و سایر ارتباطات با خانواده‌ها یا افرادی که مخالف نظام جمهوری اسلامی

۱. عروة الوثقى، ج ۱، ص ۷۱۵، م ۳۰ و ص ۵۵۷، م ۲۵.

۲. همان، ص ۷۱۶، م ۳۶.

۳. همان، ج ۲، ص ۸۰۴، م ۴۱.

۴. استفتاءات، ج ۱، ص ۴۸۲، س ۲.

هستند یا رعایت حجاب و اصول اسلامی را نمی‌کنند یا وضع کسب و درآمدشان از نظر شرعی مشکوک و یا حرام و یا مخلوطی از حرام و حلال می‌باشد، چگونه است؟

جواب - گفت و گو و رفت و آمد با آنان اشکال ندارد، به خصوص اگر موجب هدایت آنها شود؛ ولی تصرف در اموال آنها در صورتی جایز است که علم به وجود مال حرام در آنچه مورد تصرف است نباشد.^۱

س ۳ - افرادی در ادارات هستند که انسان احساس می‌کند با انقلاب میانه‌ای ندارند و فقط ظاهر خود را عوض کرده و احتمالاً گاهی اوقات هم کارشکنی می‌کنند آیا معرفی اینطور افراد به مقامات ذی صلاح مملکت از نظر شرعی اشکال دارد؟ رفت و آمد خانوادگی با آنان چه صورتی دارد؟^۲

جواب - در صورتی که کارشکنی بکند بعد از ارشاد، معرفی او اشکال ندارد.^۳

س ۴. اگر کارکنان ادارات و مؤسسات در محل کار خود ارتکاب تخلفات اداری و شرعی را توسط مسئولین مافوق مشاهده کنند، چه وظیفه‌ای دارند؟ اگر کارمندی خوف داشته باشد که در صورت مبادرت به نهی از منکر ضرری از طرف مسئولین بالاتر متوجه او شود، آیا تکلیف از او ساقط می‌شود؟

جواب. اگر شرایط امر به معروف و نهی از منکر وجود داشته باشد، باید امر به معروف و نهی از منکر کنند، در غیر این صورت تکلیفی در آن مورد ندارند، همچنین با وجود خوف از ضرر هم تکلیف از آنان ساقط می‌شود، این حکم در مواردی است که حکومت اسلامی حاکم نباشد، ولی با وجود حکومت اسلامی که اهتمام به اجرای این فریضه‌الهی دارد، بر کسی که قادر بر امر به معروف و نهی از منکر نیست، واجب است که نهادهای مربوطه را که از طرف حکومت برای این کار اختصاص یافته‌اند، مطلع نماید و تاکنده شدن ریشه‌های فاسد که فساد آور هم هستند، موضوع را پیگیری کند.^۴

س ۵. اگر برای مسئولین به طور قطعی ثابت شود که بعضی از کارمندان ادارات در خواندن

۱. استفتاءات، ج ۱، ص ۴۸۲، س ۳.

۲. همان، ص ۴۸۴، س ۷.

۳. رساله اجوبة الاستفتائات، ص ۲۳۷، س ۱۰۸۲.

نماز کوتاهی کرده و یا اصلاً نماز نمی‌خوانند و نصیحت و راهنمایی هم تأثیری نداشته باشد، در برابر اینگونه افراد چه وظیفه‌ای دارند؟

جواب. در عین حال واجب است که از تأثیرات مداومت بر امر به معروف و نهی از منکر با رعایت شرایط آن غفلت نکنند، در صورت ناامیدی از تأثیر امر به معروف نسبت به آنان، اگر بر حسب مقررات قانونی محروم ساختن این گونه افراد از مزایای شغلی مجاز باشد، باید در مورد آنان اجرا شود و به آنان تذکر هم داده شود که این محرومیت بر اثر سستی و کوتاهی شان در انجام این فریضه الهی اتخاذ شده است.^۱

امانتداری

۱- اگر انسان مال خود را به کسی بدهد و بگوید نزد تو امانت باشد و او هم قبول کند یا بدون این که حرفی بزنند صاحب مال بفهماند که مال را برای نگهداری به او می‌دهد و او هم به قصد نگهداری کردن بگیرد باید به احکام امانتداری عمل نماید. (م) ۲۳۲۷

۲- کسی که نمی‌تواند امانت را نگهداری نماید، بنابر احتیاط واجب باید قبول نکند. (م) ۲۳۳۰

۳- کسی که چیزی را امانت می‌گذارد، هر وقت بخواهد می‌تواند آن را پس بگیرد و کسی هم که امانت را قبول می‌کند هر وقت بخواهد می‌تواند آن را به صاحبش برگرداند. (م) ۲۳۳۲

۴- کسی که امانت را قبول می‌کند، اگر برای آن جای مناسبی ندارد، باید جای مناسب تهیه نماید و طوری آن را نگهداری کند که مردم نگویند در امانت خیانت کرده و در نگهداری آن کوتاهی نموده است و اگر در جایی که مناسب نیست بگذارد و تلف شود باید عوض آن را بدهد. (م) ۲۳۳۴

۵- اگر شخص امانتدار در نگهداری آن کوتاهی نکند و تعدی (زیاده روی) هم ننماید و اتفاقاً آن مال تلف شود، ضامن نیست. ولی اگر به اختیار خودش آن را در جایی بگذارد که گمان می‌رود ظالمی بفهمد و آن را ببرد، چنانچه تلف شود باید عوض آن را به صاحبش بدهد. مگر آن

۱. رساله اجوبة استفتائات، ص ۲۳۵، س ۱۰۷۶.

که جایی محفوظتر از آن نداشته باشد و نتواند مال را به صاحبش یا به کسی که بهتر حفظ کند
برساند که در این صورت ضامن نیست. (۲۳۳۵م)

قرض دادن

قرض دادن از کارهای مستحبی است که در آیات قرآن و اخبار راجع به آن زیاد سفارش شده است، از پیغمبر اکرم(ص) روایت شده که هر کسی به برادر مسلمان خود قرض بدهد مال او زیاد می‌شود و ملائکه بر او رحمت می‌فرستند و اگر با بدھکار خود مدارا کند، بدون حساب و به سرعت از صراط می‌گذرد و کسی که برادر مسلمانش از او قرض بخواهد و ندهد، بهشت بر او حرام می‌شود. (قبل از م ۲۲۷۳)

پرسش

- ۱ – اندازه واجب معاشرت در روایات را بیان کنید.
- ۲ – آداب سلام کردن را بنویسید.
- ۳ – آیا به نظر شما امکاناتی که در اختیار کارکنان سازمان قرار گرفته، امانت شمرده می‌شود؟
- ۴ – در چه صورتی کارکنان سازمان نسبت به امکانات آن سازمان ضامن هستند؟
- ۵ – قرض دادن به برادران دینی چه حکمی دارد؟

درس چهاردهم

ارتبطات سازمانی (۱)

منظور ما از طرح بحث ارتباطات سازمانی بیان پاره‌ای از احکام فقهی است که کارکنان سازمان در ارتباط با مأفوّق یا نیروهای هم‌سطح خویش در درون سازمان و یا افراد و نیروهای برون سازمانی و در خارج از محیط کاری با آن مواجه می‌شوند و شایسته است که آنها را مراعات کنند. برخی از این‌گونه احکام به قرار زیر است.

اطاعت از فرماندهی

طبق تبصره ۱ ماده ۶ آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح، دستور فرمانده عبارت است از ملزم ساختن افراد جمعی یگان به انجام و یا خودداری از انجام کلیه فعالیتهايي که برای وصول به هدفهای تعیین شده یگان ضروری تشخیص داده می‌شود.

اطاعت باید در چارچوب ضوابط باشد. چنانکه در تبصره ۴ همان ماده آمده است:

هرگاه دستوری که صادر می‌گردد خلاف شرع مقدس اسلام و فرامین مقام معظم فرماندهی کل قوا باشد قابل اجرا نبوده و دستور دهنده مسئول و قابل پیگرد است، ضمن آنکه عدم اجرای این قبیل دستورات بازخواست نداشته و مصون از تعقیب خواهد بود.

اطاعت از فرماندهی و مأفوّق برای کارکنان سازمان بویژه در شرایط حساس جنگ امری لازم و ضروری است. رهنمودهای حضرت امام(ره) در این باره چنین است:

۱ - امروز اطاعت از بالا دست‌ها یک امر شرعی است، یک مطلبی نیست که مثل سابق باشد،
بتوانند از زیر آن در بروند و مانعی نداشته باشد.^۱

۲ - خیال نکنند که اطاعت از مأفوّق... طاغوتی است، خیر اطاعت از مأفوّق در جمهوری

۱. صحیفه نور، ج ۱۲، ص ۲۶۲.

اسلامی و در لشکر اسلام حکم اسلام است، حکم خداست. اطاعت از فرماندارها [فرماندهان]

که به یک تعبیر اولی الامر هستند این در قرآن واجب شمرده می‌شود و واجب است این.^۱

۳- گمان نکنند سربازان که حالا که انقلاب شد ماباید اطاعت نکنیم. اسلام اطاعت فقیه را

واجب دانسته است و من امر می‌کنم به شما که اطاعت کنید از مافوق‌های خود و حفظ نظام را بکنید.^۲

۴ - باید اطاعت بی چون و چرا انجام گیرد، ولی درست مثل صدر اسلام، اطاعت بدون

اغراض باید باشد و محبت و دوستی و برادری هم باشد.^۳

۵ - اطاعت از یک فرماندهی که فرمانده اسلام است، واجب است به حسب حکم اسلام،

[و] تخلف حرام است.^۴

س ۱. آیا در شرایط سخت جنگی می‌توان بدون توجه به دستور فرماندهی به عقب برگشت؟

جواب - عمل به دستور فرمانده واجب و راه فلاح و پیروزی است ولو ضرر قطعی داشته

باشد و تخلف از آن حرام و موجب مجازات طبق مقررات دولت اسلامی است، مگر در موارد

استثنایی که ضرورت اقتضا کند.^۵

س ۲. اگر زمانی اداره‌های دولتی قوانینی وضع کنند که تا حدی با احکام اسلامی منافی

داشته باشند، آیا جایز است کارمندان از عمل به این قوانین موضوعه خودداری کنند؟

جواب. کسی در جمهوری اسلامی حق ندارد قانونی وضع کند و یا دستوری دهد که مخالف

با احکام اسلامی باشد و بهانه اطاعت از دستور رئیس اداره، مخالفت با احکام مسلم الهی

جایز نیست، ولی تا آنجایی که ما اطلاع داریم در قوانین حاکم بر اداره‌های دولتی قانونی بر

خلاف شریعت اسلامی وجود ندارد و اگر کسی از قانونی که مغایر با نظام اسلامی است اطلاع

پیدا کند، واجب است برای حل این مشکل و حذف قوانین مخالف با احکام اسلامی، آن را به

مقامات مسئولی بالاتر اطلاع دهد.^۶

۱. همان، ص ۱۶۱.

۲. همان، ج ۱۰، ص ۴۴.

۳. صحیفه نور، ج ۱۲، ص ۸۷.

۴. کلمات قصار، امام خمینی(ره)، ص ۱۶۵، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(ره).

۵. استفتا جدید از امام امت، ص ۶۴. ۳۸۰.

۶. رساله اجوبة الاستفتات، ص ۴۸۵، س ۱۹۸۳.

س.۳. انجام اعمالی که به نظر کارمند مخالف قانون هستند، ولی مسئول بالاتر ادعا می‌کند
که اشکال ندارد و خواهان انجام آنها است، چه حکمی دارد؟

جواب. کسی حق عمل نکردن به قوانین و مقررات حاکم بر اداره‌های دولتی و عمل بر
خلاف آنها را ندارد و هیچ مسئولی نمی‌تواند از کارمند تقاضای انجام کاری خلاف قانون را
بنماید و نظر مسئول اداره در این رابطه اثری ندارد.^۱

س.۴. از طریق ستاد نیروی زمینی ارتش جمهوری اسلامی بخشنامه‌ای به یگانهای تابعه
 الصادر شده افرادی که می‌خواهند ریش بگذارند باید با نمره چهار اصلاح کرده و موی سرشان
را هم با نمره چهار بزنند لطفاً نظر خود را در این باره بفرمایید؟

جواب. کوتاه کردن موی سر مانع ندارد، لیکن لازم نیست و گذاشتن موی صورت به مقداری
که صدق ریش گذاشتن کند به احتیاط واجب لازم است و پرسنل ارتش و کارمندان ادارات
باید نظام و دستورات ما فوق را در مواردی که برخورد به موانع شرعی نمی‌کند رعایت
نمایند.^۲

س.۵. پیروی از مافوق در ارتش نسبت به تراشیدن ریش یا ماشین کردن که در حکم آن
می‌باشد جایز است یا خیر؟

جواب. تراشیدن ریش و ماشین کردنی که در حکم تراشیدن است، حرام است علی الاحوط
و دستور برخلاف موازین اسلامی جایز نیست و اطاعت از چنین دستور نیز جایز نیست.^۳

س.۶. دستور فرمانده در ارتش به تراشیدن ریش (از آنجاکه او مافوق است و باید فرمانش
اطاعت شود) چه حکمی دارد؟ و اگر به معتقدات مذهبی - زبانی یا در عمل - توهین کند
احترام او واجب است یا خیر؟

جواب. بنابر احتیاط واجب نباید ریش بتراشند و اطاعت از مخلوق در عصیان خالق
جایز نیست.^۴

۱. همان، س. ۱۹۸۴.

۲. استفتایات، ج. ۳، ص. ۵۰۳، س. ۶۳.

۳. همان، س. ۶۴.

۴. همان، ص. ۵۰۳-۵۰۴، س. ۶۵.

رعایت سلسله مراتب

نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران از بالاترین مقام تا پایین‌ترین رده به وسیله فرماندهان، رؤسا یا مدیران که از طرف مقام معظم فرماندهی کل قوا، فرماندهی یا ریاست یا مدیریت دارند مانند حلقه‌های زنجیر به هم پیوسته هستند که در اصطلاح آن را «سلسله مراتب»^۱ گویند.

منظور از رعایت سلسله مراتب این است که «هر کسی هر کجاکه قرار گرفته نظم‌پذیری او اینجوری باشد که قاطعنه به زیردست خود از روی فرماندهی فرمان دهد و از مافوق خود فرمان‌پذیر باشد، آن را عمل کند و عمل از فرمان خودش را از زیردست بخواهد.»^۲ به عنوان مثال «سربازی در جبهه جنگ ممکن است به انگیزه‌های مختلف خودش را متروک کند. اما شما که فرمانده کل سپاه هستید یا رئیس ستاد مشترک ارتش هستید. باید این قضیه را دنبال کنید. از فرمانده نیرویتان سؤال کنید، او از فرمانده یگان سؤال کند. باید این سلسله دائم‌آبه کار بینند و درباره هر حادثه جزئی فعالیت کند، مثل سلسله اعصاب سالم بدن انسان.»^۳

حضرت امام(ره) نیروهای مسلح را به رعایت سلسله مراتب سفارش کرده، می‌فرماید:

باید سلسله مراتب را حفظ کنند. اگر ارتش سلسله مراتب را حفظ نکند گستاخ خواهد شد، این خیانت است بر اسلام و خیانت است بر مملکت اسلامی.^۴

اگر بنا باشد که در قوای انتظامی، قوای مسلح، در ارتش نظم نباشد و بخواهد هر کسی به خیال خودش عمل بکند و سلسله مراتب را ملاحظه نکند، این یک امری است برخلاف مقرر اسلامی است، حکمی است که اسلام کرده است که باید این نظم محفوظ باشد.^۵

۱. ر.ک، آیین‌نامه اضباطی نیروهای مسلح، ماده ۲۰.

۲. سپاه از دیدگاه مقام معظم رهبری، ص ۴۴، چاپ دوم.

۳. همان، ص ۴۵.

۴. صحیفه نور، ج ۲۲، ص ۲۴۳.

۵. همان، ج ۱۳، ص ۲۶.

صدقت سازمانی

راستی و درستی و پرهیز از دروغگویی و دروغپردازی در محیط کاری یکی دیگر از موضوعات مهم برای کارکنان سازمان است و بر این اساس بایستی در حیطه کاری نیز افرادی صادق باشند، از دروغگویی و دروغپردازی پرهیز کنند و به نیروهای مافوق خود گزارش‌های خلاف واقع ندهند.

دروغگویی عملی حرام و از جمله گناهان کبیره است.^۱ امام خمینی(ره) درباره مفاسد دروغ می‌فرماید:

... این رذیله از اموری [است] که عقل و نقل متفق بر قبح و فسادش هستند و خود آن فی نفسه از کبایر و فواحش است، چنانچه اخبار دلالت بر آن دارد و علاوه، گاه شود که بر آن مترتب شود مفاسد دیگری که قبح و فسادش کمتر از این موبقه نیست. بلکه گاهی شود که به واسطه کشف یک دروغ، انسان به طوری از درجه اعتبار پیش مردم ساقط می‌شود که تا آخر عمر جبرانش را نتوان کرد... و علاوه بر اینها، مفاسد دینی و عقوبات اخروی آن نیز بسیار است.^۲

س ۱ - این جانب... در مغازه‌ای... مشغول هستم که صاحب مغازه به قسم‌های ناروا و دروغ‌های بیجا برای فروختن جنس متول می‌شود. آیا من با توجه به اینکه جای دیگری برای کار کردن ندارم از نظر شرعی اشکالی دارد که آنجا کار بکنم یا خیر؟ و آیا شریک جرم او هستم یا نه؟

جواب - کار کردن در آنجا اشکال ندارد، ولی دروغ گفتن و قسم دروغ حرام است او را نهی از منکر نمایید.^۳

س ۲ - ... آیا می‌شود گاهی بنابه مصلحت دروغ گفت یا خیر؟ و آیا دروغ مصلحت آمیز گناه است یا خیر؟

۱. ر.ک، تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۲۷۵.

۲. چهل حدیث، امام خمینی(ره)، ص ۴۷۱.

۳. استفتاءات، ج ۲، ص ۴۷.

جواب - دروغ از گناهان کبیره است و مصلحت‌اندیشی موجب رفع حرمت نمی‌شود.

بلی مواردی استثناء شده که در کتب مفصله مذکور است.^۱

س ۳ - آیا می‌شود دروغی را جهت اینکه دو نفر مسلمان میانشان به نزاع نکشدگفت؟

جواب - در فرض سؤال مانع ندارد.^۲

س ۴ - آیا دروغ گفتن در معرکه گناه دارد؟ در غیر از جبهه چطور؟

جواب - دروغ گفتن حرام است و اگر واجب اهمی با آن مزاحمت دارد مثل غلبه بر

دشمن در جنگ مانع ندارد.^۳

پرسش

۱ - نظر امام خمینی(ره) درباره اطاعت از فرماندهی چیست؟

۲ - آیا در شرایط سخت جنگی می‌توان بدون توجه به دستور فرمانده به عقب برگشت؟

۳ - منظور از سلسله مراتب و رعایت آن چیست؟

۴ - دروغ گفتن و قسم دروغ چه حکمی دارد؟

۵ - آیا می‌شود گاهی بنا به مصلحت دروغ گفت؟

۱. همان، ص ۶۱۷.

۲. همان، ص ۶۱۶.

۳. همان.

درس پانزدهم

ارتباطات سازمانی (۲)

پرهیز از تخلفات سازمانی

در ارتباطات سازمانی پاره‌ای از کارها در چارچوب آییننامه انضباطی نیروهای مسلح تخلف شمرده می‌شود و شایسته است که کارکنان برای پیشبرد هر چه بهتر اهداف سازمان مرتكب آن نشوند. برخی از این گونه کارها به قرار زیر است:

- ۱ - عدم آراستگی^۱، نامناسب بودن وضع ظاهری و بی‌توجه به نظافت شخصی.
- ۲ - عدم رعایت ادب^۲، رعایت نکردن سلسله مراتب و احترامات نظامی و اداری.
- ۳ - بدرفتاری نسبت به کارکنان تحت امر.
- ۴ - عدم احساس مسؤولیت و بی‌تفاوتی در خدمت، عدم رعایت قوانین و مقررات آییننامه‌ها، بخشنامه‌ها، دستورالعمل‌ها و سایر دستورات.
- ۵ - سستی و سهل‌انگاری در انجام وظیفه و اجرای دستورات در زمینه‌های عملیاتی، اداری و تدارکاتی.
- ۶ - تأخیر غیر موجه و عدم دقیقت در ارائه گزارشات و حقایقی که در انجام مأموریت یگان مؤثر است و اظهارات و گزارشات خلاف واقع و کتمان حقیقت.

۱. منظور از آراستگی عبارت است از: مرتب و کامل و پاکیزه بودن وضع ظاهری کارکنان براساس آییننامه‌ها، دستورالعمل‌های مصوبه مربوط به لباس، علامت نظامی، درجات و نظایر آن در نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران.

۲. رعایت ادب در اینجا عبارت است از: حسن معاشرت و حفظ حرمت دیگران برابر عرف و عادت، موازین اسلامی و احترامات نظامی.

- ٧- پخش شایعات در جهت تخریب روحیه کارکنان خودی.
- ٨- سستی و سهل‌انگاری در امور نگهبانی، پاسداری، دیدهبانی، دیدهوری در مناطق رزمی، غیر رزمی و حیاتی کشور.
- ٩- قصور و تقصیر^۱ در حفظ و نگهداری جنگ‌افزار، تجهیزات، مهمات و هرگونه اموال و اسرار و اسناد نظامی و دولتی و تسليم مدارک و اسناد به افرادی که حق دریافت آن را ندارند.
- ١٠- ارتکاب اعمال و رفتار برخلاف شوون نظامی^۲ که به موجب مقررات تعیین و ابلاغ می‌گردد و تظاهر به خلاف شرع بیان.^۳
- ١١- قصور و تقصیر و سهل‌انگاری در به کارگیری توان و امکانات دفاعی جهت انجام مأموریت در مقابل دشمن.^۴

حفظ اسرار

همان‌طور که کارکنان سازمان باید راز خود را به دیگران نگویند، باید راز نگهدار نیز باشند و اسرار دوستان و همکاران خود را برای دیگران بازگو نکنند. حضرت امام(ره) می‌فرماید:

کشف سرّ مؤمنین حرام است؛ یعنی عیوبی که از مؤمنین مستور و مخفی است، چه خلقی یا خلقی یا عملی باشد، حرام است اظهار آن را و افشا [ی] آن را.^۵

همچنین موظفند اسراری را که به مناسبت شغل و موقعیت سازمانی و اداری خود از آنها اطلاع دارند، حفظ کنند. افشاء اسرار اداری بر حسب مورد، گاهی موجب مسؤولیت انتظامی،

-
۱. تقصیر یعنی سهل‌انگاری در اجرای قوانین، مقررات، دستورات نظامی و اداری و قصور یعنی کوتاهی غیر عمدى در اجرای وظایف محوله.
 ۲. شوون نظامی اعمال و رفتاری است که نمایانگر قدر، مرتبه و منزلت اعضای نیروهای مسلح بوده و برآساس آیین‌نامه‌ها، دستورالعمل‌ها، بخشنامه‌ها و دستورات شفاهی فرماندهان مشخص می‌گردد و اعضا ملزم به رعایت آن می‌باشند.
 ۳. منظور از خلاف شرع بیان، عدم رعایت واجبات شرعی است که این عمل باعث بی‌اعتنایی یا هتك حرمت شوونات اسلامی می‌شود مانند تظاهر به روزه خواری، ترک نماز و سایر واجبات شرعی.
 ۴. آیین‌نامه انصباطی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، ماده ۱۱۶.
 ۵. چهل حدیث، امام خمینی(ره)، ص ۳۰۲.

جزایی و مالی می‌گردد و در پاره‌ای از موارد نیز ممکن است موجب بطال عملیات و تصمیمات اداری و سازمانی گردد. برای مثال؛

هر یک از مستخدمین و مأمورین دولتی که مراسلات یا مخابرات یا مکالمات تلفنی اشخاص را در غیر مواردی که قانون اجازه داده مفتوح یا توقيف یا معذوم یا بازرسی یا ضبط و یا استراق سمع نماید، یا اینکه بدون اجازه صاحبان آنها مطالب آنها را افشا کند، محکوم به انفال از شغل خود و شلاق تا ۷۴ ضربه یا حبس از شش ماه تا سه سال خواهد بود.^۱

همچنین:

اطبیا و جرّاحان و قابل‌ها و دوافروشان و کلیه کسانی که به مناسبت شغل یا حرفة خود، محرم اسرار می‌شوند، هرگاه در غیر از مواردی که برحسب قانون ملزم می‌باشد، اسرار مردم را افشا کنند، به شلاق تا ۷۴ ضربه محکوم می‌شوند.^۲

ممنویت و حرمت افشاری اسرار دیگران تازمانی است که با مصالح جامعه اسلامی مزاحمتی نداشته باشد، ولی در صورت تراحم باید با ملاحظهٔ مهم و مهم وارد کار شد و مصالح نظام و حکومت اسلامی را بر منافع افراد یا گروه‌های اجتماعی ترجیح داد.

استفتا: افرادی می‌خواهند در نهادهای انقلابی داخل شوند. تحقیق کنندگان ارگان‌ها و نهادها در رابطه با بررسی سوابق افراد فوق الذکر با توجه به آیه «یا آئُهَا الَّذِينَ أَمْنُوا... لَا تَجْسَسُوا» تا چه حد مجاز به بررسی سوابق افراد می‌باشند؟

جواب - تحقیق در فرض مرفق تا تحصیل اطمینان به صلاحیت شخص برای خدمت در نهادهای انقلاب مشمول آیه شریفه مذبور نیست.^۳

در بعضی موارد نیز جاسوسی و افشاری اسرار دیگران نزد افراد ذیصلاح جهت حفظ نظام اسلامی مجاز و بلکه واجب می‌گردد. چنان‌که حضرت امام(ره) می‌فرماید:

۱. قانون مجازات اسلامی (تعزیرات)، ماده ۶۴.

۲. همان، ماده ۱۰۶.

۳. استفتاءات، ج ۲، ص ۶۲۲، س ۲۶.

وقتی که اسلام در خطر است همه شما موظفید که با جاسوسی حفظ بکنید احکام اسلام را. احکام اسلام برای مصلحت مسلمین، برای مصلحت اسلام است. اگر ما اسلام را در خطر دیدیم، همه مان باید از بین برویم تا حفظش کنیم. اگر دماء مسلمین را در خطر دیدیم، دیدیم یک دسته دارند توطئه می‌کنند که بریزند و یک جمعیت بی‌گناهی را بکشنند، بر همه ما واجب است که جاسوسی کنیم. بر همه واجب است که نظر کیم و توجه کیم و نگذاریم یک همچو غائله‌ای پیدا بشود... جاسوسی فاسد خوب نیست، اما برای حفظ اسلام و برای حفظ نفوس مسلمین واجب است.^۱

پرهیز از گروه‌گرایی

از مسائل مهم در زمینه ارتباطات سازمانی، حفظ و حدت و انسجام نیروهای سازمان است. از این رو، برای باقی ماندن انسجام و یکدستی در نیروهای مسلح، بر افراد نظامی است که در هیچ یک از احزاب و گروه‌های سیاسی وارد نشونند. فرماندهان و مسؤولان نیروهای مسلح نیز باید افراد تحت امر خود را از ورود در احزاب منع نمایند. حضرت امام(ره) ورود قوای مسلح را در احزاب و گروه‌های سیاسی فعلی حرام می‌شمردند! برخی از رهنمودهای معظم له به قرار زیر است:

۱ - اصل حزب وارد شدن برای ارتش، برای سپاه پاسداران، برای قوا نظامی و انتظامی وارد شدنش جایز نیست.^۲

۲ - من امر می‌کنم به شما: یا در ارتش یا در حزب! دُرم ندارد که بخواهید هم ارتشی باشید هم حزبی؛ نمی‌شود، یا مثل سایر مردم هر طوری هستید. اصلاً تکلیف الهی - شرعی شما این است که یا بروید حزب یا بباید ارتش باشید.^۳

مقام معظم رهبری حضرت آیة‌الله العظمی خامنه‌ای در تبیین این موضوع می‌فرماید:

امام فرمودند: نیروهای مسلح نباید در گروه‌های سیاسی باشند. واقعاً نباید در باندها و

۱. صحیفه نور، ج ۱۵، ص ۱۰۱-۱۰۰.

۲. همان، ج ۱۶، ص ۷۹.

۳. همان.

حزبها و تشکیلات و خط و خطبازی باشند. اینها برای کمیته و سپاه، فعل حرام است. امام نیروهای مسلح را از گروه گرایی و ورود به خط بازی‌های معمولی نهی فرمودند. این کارها منهی و ممنوع است. اما باید قدرت درک و تشخیص و قضاوت سیاسی داشته باشند.^۱

سؤال - وارد شدن برادران سپاهی به انجمن اسلامی و بسیج و شوراهای محلی چه حکمی دارد؟

جواب - تابع مقررات است.^۲

پرسش

- ۱ - چهار نمونه از تخلفات سازمانی را نام ببرید.
- ۲ - فاش کردن اسرار مردم چه حکمی دارد؟
- ۳ - ممنوعیت و حرمت افشاء اسرار دیگران تا چه زمانی است؟
- ۴ - چرا ورود نیروهای مسلح به گروه‌ها و احزاب، موجب ضعف نیروهای مسلح می‌شود؟
- ۵ - حکم ورود نیروهای مسلح در گروه‌ها و احزاب از نظر حضرت امام(ره) چیست؟

۱. حدیث ولایت، ج ۶، ص ۲۵۲.

۲. استفتاءات، ج ۳، ص ۴۸۷، س ۱۳.

درس شانزدهم

اخلاق سازمانی (۱)

پاره‌ای از رذایل اخلاقی وجود دارد که گاه در میان کارکنان یک سازمان رخنه کرده و موجب اختلال روابط صمیمانه آنان می‌گردد و با به مخاطره اندختن همدلی و اتحاد موجود در بین کارکنان، سازمان را نیز در رسیدن به اهداف خود با مشکل رو به رو می‌نماید. سوء ظن و تهمت، غبیت، سخن چینی، ناسزاگویی، تملق و چاپلوسی و مانند آن، از این گونه امور ضد اخلاقی هستند. از این رو، بر کارکنان سازمان واجب شرعی و قانونی است که روح خود را از این قبیل رذایل اخلاقی، بپیرایند و به اخلاق حسنۀ اسلامی روی آورند. امام خمینی (ره) درباره ضرورت آراستگی نیروهای نظامی به فضیلت‌های اخلاقی می‌فرماید:

آن قدری که در ارتش و در سپاه و در قوای مسلح دیگر اخلاق کریمه لازم است، شاید در جای دیگری به آن اندازه لازم نباشد.^۱

سوء ظن و تهمت

خداآوند در قرآن کریم می‌فرماید:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ امْتُوا أَجْنِبِيُّوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ (حجرات: ۱۲)
ای کسانی که ایمان آورده‌اید، از بسیاری گمانها بپرهیزید که پاره‌ای از گمانها گاه است.

امام صادق (ع) از امام علی (ع) نقل کرده که فرمود:

کار برادر دینی خود را بر بهترین وجه آن قرار بده، مگر آنکه دلیلی به دستت آید که راه

.۱. کلمات قصار، ص ۱۶۵

توجیه را برابر تو بیند و به سخن برادرت تا هنگامی که می‌توانی محمل خوبی برای آن بیانی بدگمان مباشد.^۱

هرگاه کسی از رفتار، گفتار یا حالات دیگران برداشت بدی داشته باشد، ولی این برداشت، فقط در درونش پنهان بماند و آشکار نشود، به سوء ظن (بدگمانی) مبتلا شده است، ولی اگر برداشت ناشایستش را اظهار کرد به رفتار او تهمت گفته می‌شود. تهمت از «وهم» به معنای اظهار گمان بدی است که به دل انسان راه یافته است.^۲

محیط اداری و سازمانی باید عاری از هرگونه سوء ظن و نسبتهاي ناروا دادن به دوستان و همكاران باشد. علاوه اينکه كليه كارکنان بایستى از انجام كارهايى كه موجب سوء ظن به آنان می‌شود بپرهيزند. برای مثال: «بر کارمندان واجب است به تقاضاهای مراجعه کنندگان پاسخ داده و کارهای آنان را بطبق قانون و مقررات انجام دهند و برای هیچ یک از آنان قبول توصیه و سفارش از کسی، در صورتی که مخالف قانون باشد و یا موجب ضایع شدن حق دیگران شود، جایز نیست». ^۳ و همچنین «واجب است که رابطه آنان با همه مراجعه کنندگان بر اساس قوانین و مقررات و ضوابط خاص اداره باشد و قبول هر گونه هدیه‌ای از مراجعه کنندگان به هر عنوانی که باشد برای آنان جایز نیست، زیرا باعث فساد و سوء ظن به آنان و تشویق و تحریک افراد طمعکار به عمل نکردن به قانون و تضییع حقوق دیگران می‌شود». ^۴

تهمت زدن به افراد از گناهانی است که جنبه حق الناس دارد و بعد از ثبوت و مطالبه طرف دعوا، بر او تعزیر لازم می‌شود.

سؤال - اگر کسی عمل خلاف شرعی را به کسی نسبت بدهد و دلیلی یا شهودی بر گفتارش نداشته باشد و بعد معلوم شود تهمت زده است آیا حد شرعی دارد یا خیر؟ اگر دارد چه مقدار است؟ در غیر این صورت حکم شرعی مساله چیست؟

۱. الكافى، ج ۲، ص ۳۶۲.

۲. ر.ک: اخلاق الاهی، آیة الله محتسبی تهرانی، ج ۴، ص ۱۴۴ - ۱۴۵.

۳. رساله اجوبة الاستفتاتات، جواب س ۱۹۸۶.

۴. همان، جواب س ۱۲۴۴.

جواب. تهمت، تعزیر دارد، مگر به به حد قذف بر سد که حد شرعی دارد و تعزیر یا حد باید به نظر حاکم شرع باشد.^۱

غیبت

اگر [کسی] به قصد تنقیص و عییجویی کلامی پشت سر مؤمنی بگوید که مطابق واقع هم باشد «غیبت» است.^۲

حرمت غیبت فی الجمله اجتماعی، بلکه از ضروریات فقه است و از کبائر و موبقات است... از برای این موبقة کبیره در عالم غیب و پس پرده ملکوت صورت مشوه زشته است که علاوه بر بدی آن موجب رسوایی در ملأ اعلى و محضر انبیاء مرسلين و ملائكة مقربین می شود. صورت ملکوتی آن همان است که خداوند تبارک و تعالی در کتاب کریم‌اش اشاره به آن می فرماید...:

«وَ لَا يَعْتَبِرُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا أَيْحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَهُمْ أَخِيهِ مَيِّتًا فَكَرِهُتُمُوهُ» (حجرات آیه ۱۲)^۳

به چند استفتاده احکام غیبت توجه کنید.

س ۱ - صحبت کردن پشت سر فردی که در تلویزیون در حال اجرای برنامه می باشد چه حکمی دارد؟

جواب - عییجویی و تنقیص مسلمان جایز نیست.^۴

س ۲ - پشت سر امام جمعه‌ها صحبت کردن، به عنوان مثال: گفتن اینکه فلانی نمی‌تواند خوب جملات را به هم ربط دهد و یا فلانی خیلی قضیه را کش می‌دهد. آیا غیبت محسوب می‌شود؟ و در این صورت، فردی که این جملات را گفته چه باید بکند؟ و آیا پشت سر مسؤولین کشوری هم نمی‌توان صحبت کرد؟

جواب - عییجویی از مؤمنین جایز نیست و باید توبه کند.^۵

۱. استفتائات، ج ۳، ص ۴۵۲، س ۱۵.

۲. همان، ج ۲، ص ۶۱۹.

۳. چهل حدیث، ص ۳۰۳. (موقعه: هلاک کننده)

۴. استفتاءات، ج ۲، ص ۶۱۸.

۵. همان.

س ۳ - اگر شخصی قدش کوتاه است و از این بابت ناراحتی نداشته باشد اگر پشت سرش حرف بزنند و بگویند قدش کوتاه است آیا غیبت محسوب می‌شود؟

جواب - نسبت به صفات ظاهره که همه از آن آگاهی دارند اگر قصد هتك و تحقیر نداشته باشد اشکال ندارد.^۱

س ۴ - آیا غیبت در مورد اشخاص ناشناس نیز هست؟ ... در صورتی که او را اصلاً دیگر نمی‌بینیم.

جواب - اگر عیب آشکار نیست ذکر آن در غیاب شخص غیبت است.^۲

س ۵ - آیا کسی که نماز نمی‌خواند غیبت او جایز است یا نه؟

جواب - اگر آشکار نمی‌کند که نماز نمی‌خواند جایز نیست غیبت او.^۳

س ۶ - هر گاه کسی به واسطه عدم عدالت یا عدم صحت قرائت امام جماعتی به او اقتدا نکند آیا حق دارد و می‌تواند به دیگری هم اطلاع دهد یا خیر؟

جواب - غیبت مؤمن و تهمت زدن جایز نیست.^۴

س ۷ - آیا غیبت کردن از یک نفر یا دو نفر نامشخص (از یک گروه ۳۰۰ نفری یا از یک هیئت) یا از یک بازاری که نامش مشخص نیست حرام است؟

جواب - مانع ندارد.^۵

موارد جواز غیبت

فقها غیبت کردن را در چند مورد مجاز شمرده‌اند. بعضی از آن موارد به قرار زیر است:

الف - غیبت از شخص متوجه به فسق

غیبت کردن از متوجه به فسق فی الجمله مجاز و بدون اشکال است. متوجه به فسق

۱. همان، ص ۱۹۶.

۲. همان.

۳. همان، ص ۲۰۶.

۴. همان.

۵. همان، ص ۱۹۶.

کسی است که آشکارا گناه می‌کند و از ارتکاب آن پیش چشم مردم باکی ندارد؛ البته اگر کسی متوجه به گناهی است در غیاب او تنها همان گناه را می‌توان بازگفت و متوجه بودن او به گناهی خاص، مجازی برای بیان تمام عیبها و نقصهایش نیست.^۱ چنان‌که امام صادق(ع) فرمود:

«إِذَا جَاهَرَ الْفَاسِقُ بِفِسْقِهِ فَلَا حُرْمَةَ لَهُ وَ لَا غَيْبَةَ»^۲

هرگاه فاسق به فسق خود تظاهر کند، دیگر احترامی ندارد و غیبتش جائز است.

امام رضا(ع) نیز فرمود:

«مَنْ أَتَىٰ جِلْبَابَ الْجُنَاحِ فَلَا غَيْبَةَ لَهُ»^۳

کسی که پرده حیارا کنار گذارد، غیبتش جائز است.

ب - غیبت در مقام تظلم

هرگاه شخص ستمدیده فریاد مظلومیت خود را در مقام شکایت از ظالم بلند کند، مجاز است و سخن او غیبت محسوب نمی‌شود، چنان‌که در قرآن کریم می‌خوانیم:

«لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهَرُ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلِمَ...»^۴

خداؤند دوست ندارد کسی با سخنان خود، بدی‌ها (ی دیگران) را اظهار کند؛ مگر آن کس که مورد ستم واقع شده باشد.

و شایسته آن است که اظهار مظلومیت نزد کسی بکند که امید دادخواهی از او داشته باشد و همچنین در مقام شکایت نسبت به ستمی که بر او شده سخن بگوید و زبان رابه بیان عیب‌های دیگر نگشاید.^۵

۱. ر.ک: المکاسب المحرمه، امام خمینی، ج ۱، ص ۴۱۵ - ۴۱۶، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ اول، سال ۱۳۷۳.

۲. بحار الانوار، ج ۷۵، ص ۲۵۳.

۳. همان، ص ۲۶۰.

۴. نساء (۴)، آیه ۱۴۸.

۵. ر.ک. کتاب المکاسب، شیخ انصاری، ص ۴۰ - ۴۱.

سؤال - آیا بیان ظلم با خیانت بعضی از مسئولین ادارات در برابر مردم جایز است؟

جواب. گزارش دادن ظلم به مراکز و مراجع مسئول برای پیگیری و تعقیب بعد از تحقیق و اطمینان نسبت به آن اشکال ندارد و حتی اگر از مقدمات نهی از منکر محسوب شود واجب می‌گردد، ولی بیان آن در برابر مردم وجهی ندارد، بلکه اگر موجب فتنه و فساد و تضعیف دولت اسلامی شود حرام است.^۱

ج- در هنگام مشورت

هرگاه کسی در پاره‌ای از امور زندگی از قبیل ازدواج، معامله و مانند آن با برادر دینی خود مشورت کند و او در مقام خیرخواهی از بعضی عیوب‌های طرف مقابل پرده بردارد، به‌طوری‌که اگر چنین نکند برادر دینی اش دچار ضرر و حرج می‌شود، چنین سخنی غیبت محسوب نمی‌شود، مانند بازگویی عیب دختر و پسر در تحقیقات پیش از ازدواج و یا به هنگام به کارگیری کسی در جایگاه‌های کلیدی و امنیتی کشور.

د- نهی از منکر

غیبت کردن به قصد نهی از منکر و با اجتماع شرایط آن مانع ندارد؛ به این معنا که اگر کسی به قصد جلوگیری از منکر غیبت کند و بدون آن غیبت، مقصود حاصل نشود، چنین غیتی مجاز است. مانند آگاه ساختن نیروهای امنیتی و انتظامی از جایگاه و اعمال خرابکارانه و منکرات.

حکم شنیدن غیبت

«چنانچه غیبت حرام است، گوش کردن به آن نیز رفیق آن است در حرمت. بلکه از بعضی روایات ظاهر شود که مستمع مثل معتبر است در همه عیوب حتی وجوب استحلال و کبیره بودن آن... بلکه از روایات بسیاری ظاهر می‌شود که رد غیبت واجب است.»^۲

۱. رساله اجویة الاستفتاءات، ص ۳۰۹، س. ۱۳۹۰.

۲. چهل حدیث، ص ۳۱۵.

کفاره غیبت

منظور از کفاره غیبت چیزی است که غیبت را از بین می‌برد. در این باره به استفتاءات زیر توجه کنید:

س ۱ - اگر کسی غیبی از شخصی کرده، همچنین تهمتی زده یا شنیده، در این مورد باید رضایت فرد غیبت شده و شخص تهمت زده شده را جلب کرد یا خیر؟

جواب - لازم نیست، ولی باید توبه کنند.^۱

س ۲ - چون بنده آگاهی نداشتم پشت سر یک روحانی غیبت کردم چه کنم تا گناه بخشیده شود؟

جواب - توبه کنید؛ انشاء الله قبول است.^۲

س ۳ - اگر فردی غیبت فرد دیگر را نموده آیا باید برای توبه کردن از طرف مقابل طلب رضایت نماید یا اینکه تنها استغفار کافی است؟ در صورت مانع بودن شرم و حیا چه باید کرد؟

جواب - استغفار کافی است.^۳

س ۴ - آیا در «غیبت» استحلال واجب است؟ و برفرض وجود، اگر استحلال و تذکر شخص غیبت‌شونده موجب ایذاء او یا کدورت گردد، آیا باز هم لازم و واجب است؟

جواب - غیبت کننده باید توبه نماید و بر او واجب نیست از غیبت‌شونده طلب حلیلت نماید.^۴

پرسش

۱ - منظور از اخلاق سازمانی چیست؟

۲ - تعریف و حکم غیبت چیست؟ و چگونه غیبت می‌تواند به تشکیلات ضربه بزند؟

۳ - آیا سخن گفتن درباره صفات ظاهر افراد که همه از آن آگاهند، جایز است؟

۴ - گوش دادن به غیبت چه حکمی دارد؟

۵ - کفاره غیبت چیست؟

۱. استفتاءات، ج ۲، ص ۶۲۰.

۲. همان.

۳. همان، ص ۶۲۱.

۴. همان، ج ۳، ص ۵۸۷-۵۸۸، س ۵۹.

درس هفدهم

اخلاق سازمانی (۲)

سخن چینی

از جمله صفات ناپسندی که نیروهای سازمان در جهت حفظ شخصیت و آبروی همکاران و دوستان خود باید از آن پرهیز کنند «سخن چینی» است.

«سخن چینی» آن است که گفتار شخصی برای شخص دیگر نقل شود، به عنوان مثال گفته شود: «فلان کس درباره شما چنین و چنان می‌گفت».

در روایات و فقه از سخن چینی به «نمیمه» و «نمایمی» تعبیر شده که از ماده «**مَنْ حَدَّيْثَ**» گرفته شده است و منظور آن است که بهوسیله نقل حدیث [و بیان سخنان افراد نسبت به یکدیگر]، فتنه یا وحشت برپا گردد. سخن چینی عملی حرام و از جمله گناهان کبیره به حساب می‌آید و گفته شده در قول خداوند متعال که فرموده: «**الْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ**^۱» منظور از فتنه همان سخن چینی است.^۲

از پیامبر اکرم (ص) که فرمود:

«مَنْ مَشَى فِي مَيْمَةٍ بَيْنَ الْأَشْتِينِ سَلَطَ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي قَبْرِهِ نَارًا تُحْرِقُهُ وَ إِذَا خَرَجَ مِنْ قَبْرِهِ سَلَطَ اللَّهُ عَلَيْهِ تِبْيَانًا أَسْوَدَ يَنْهَى لَهُمْ حَتَّى يَدْخُلَ النَّارَ»^۳

کسی که برای سخن چینی بین دو نفر رفت و آمد کند، خداوند در قبرش آتشی بر او مسلط

۱. بقره (۲)، آیه ۲۱۷: «فتنه گری از قتل فسادانگیزتر است».

۲. ر.ک. کتاب المکاسب، ص ۵۵

۳. وسائل الشیعه، ج ۸، ص ۶۱۸

می‌کند که او را بسوزاند و وقتی که از قبر بپرون می‌آید یک مار بزرگ سیاه [اژدها] بر او مسلط می‌کند که او را نیش می‌زنند تا وارد آتش شود.

سؤال - تعدادی گزارش کتبی راجع به اختلاس اموال دولتی توسط یکی از کارمندان دریافت گردیده که بعد از انجام تحقیقات در مورد این اتهام، صحت بعضی از آن گزارشها برای ما آشکار شده است. ولی هنگام تحقیق از فرد متهم خود او همه اتهامات را انکار می‌کند، آیا ارسال این گزارشات به دادگاه با توجه به اینکه باعث از بین رفتن آبروی شخص می‌شود، جایز است یا خیر؟ و بر فرض عدم جواز، اشخاصی که از این مسئله مطلع هستند چه تکلیفی دارند؟

جواب. اگر فردی که مسئول حمایت و حفظ بیت المال و اموال دولتی است از اختلاس آن اموال توسط یکی از کارمندان یا غیر او مطلع شود، از نظر شرعی و قانونی مکلف است برای احراق حق، اطلاعات خود را در این زمینه به نهادهای مربوطه ارایه دهد و ترس از بین رفتن آبروی متهم از نظر رسمی مجوزی برای کوتاهی از احراق حق جهت حفظ بیت المال محسوب نمی‌شود و افراد دیگر، گزارشات خود را مستندًا به مسئولین مربوطه ارایه دهند تا ایشان بعد از تحقیق و تفحص و اثبات مطلب، اقدام نمایند.^۱

ریختن آبروی مؤمن

بر کارکنان سازمان لازم است که احترام همکاران برادران دینی خود را نگه دارند و در حفظ آبروی آنان بکوشند، چراکه ریختن آبروی مؤمن به هر شکلی که باشد از جمله کارهای حرام و گناهان کبیره شمرده می‌شود.^۲

برخی از مصادیق ریختن آبروی مؤمن عبارت است از:

۱. استهزا و مسخره کردن

بدون تردید بیان کردن گفتار یا کردار یا وصف یا خلقت کسی، بر وجهی که سبب خنده

۱. رساله اجوية الاستفتانات، ص ۳۰۹، س ۱۳۹۱.

۲. گناهان کبیره، ج ۲، ص ۲۹۱.

^۱ دیگران شود از گناهان کبیره است و وعده عذاب بر آن داده شده است.

خداؤند از چنین عملی نکوهش کرده، به مؤمنان دستور می‌دهد:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخِرُ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ... (حجرات: ۱۱)

ای کسانی که ایمان آورده‌اید، باید قومی قوم دیگر را ریشند کند.

۲. ناسزاگویی

منظور ما از ناسزاگویی در اینجا نسبتها را زشت دادن و کلمات ناروا گفتن به مؤمن است که این بحث در فقه تحت عنوان «قذف» و «سب» می‌آید؛ چنانچه این نسبتها را زشت مانند نسبت زنا و حرامزادگی و مانند این امور باشد «قذف» نامیده می‌شود و احکام ویژه آن در باب حدود تبیین شده است. نسبتها را زشت دیگر مانند ربا خوار، شرابخوار، ملعون، خائن، الاغ، سگ، خوک، فاسق، فاجر و مانند اینها که متضمن خوار کردن و سبک کردن مخاطب است، «سب» نامیده می‌شود.^۲

سب نیز همچون قذف عملی حرام است، زیرا چنین عملی نسبت به مؤمنان و برادران

دینی هم ظلم است و هم اذیت و هم اینکه موجب می‌شود طرف مقابل تحریر گردد.^۳

در فقه آمده است که: هر فحشی مانند ای فاسق، ای فاجر، ای شارب الخمر، و غیر اینها که

موجب تحریر دیگران باشد، موجب تعزیر می‌شود.^۴

از رسول خدا(ص) نقل شده که فرمود:

«سِبَابُ الْمُؤْمِنِ فُسُوقٌ، وَ قِتالُهُ كُفْرٌ، وَ أَكْلُ لَحْمِهِ مَعْصِيَةٌ، وَ حُرْمَةُ مَالِهِ كَحُرْمَةِ دَمِهِ»^۵

دشنام‌گویی به مؤمن فسق است، جنگیدن با او کفر است، خوردن گوشتش [به وسیله غیبت] گناه

است و احترام مال او مانند احترام خون اوست.

۱. ر.ک: توبه، آیه ۷۹؛ مطففين، آیه ۲۹، والمجحة البيضاء، ج ۵، ص ۳۲۶.

۲. ر.ک: گناهان کبیره، ج ۲، ص ۲۹۵.

۳. ر.ک: کتاب المکاسب، ص ۳۲.

۴. ر.ک: تحریرالوسیله، ج ۲، ص ۴۷۳، مساله ۸.

۵. وسائل الشیعه، ج ۸، ص ۶۱۰.

همچنین فرمود:

«سَبَابُ الْمُؤْمِنِ كَالْمُشْرِفِ عَلَى الْمُلْكَةِ»^۱

دشنام‌گویی مؤمن چون قرار گرفتن در پرتگاه هلاکت است.

۳. اذیت و آزار

کارکنان سازمان باید در حیطه کاری برای یکدیگر ایجاد مزاحمت نکند و موجبات اذیت و آزار آنان را فراهم نسازند. حضرت امام(ره) می‌فرماید:

اذیت و آزار مؤمنین از بزرگ‌ترین گناهان کبیره است.^۲

استفتا: آیا صحیح است هر هفته در بیمارستان‌ها در یکی از روزهای هفته به ناخن‌های بهیاران نگاه شود تا بلکه ان شاء الله یکی از آثار طاغوتی از بین برود؟

جواب - حق تفتیش و مزاحمت ندارند، ولی بهیاران باید ضوابط اسلامی و مقررات استخدامی بیمارستان را مراجعات نمایند.^۳

گواهی ندادن

در محیط کاری و اجتماعی گاهی ضرورت اقتضا می‌کند که انسان برای اثبات حق و ابطال باطل سکوت نکند و آنچه می‌داند پوشیده ندارد؛ زیرا کتمان شهادت؛ یعنی پوشیده داشتن و گواهی ندادن آنچه را که انسان می‌داند، از گناهان کبیره است.^۴

تحمل شهادت^۵ نیز برای کسی که اهلیت آن را دارد هنگامی که از او خواسته شود بنا به

۱. همان، ص ۶۱۱.

۲. کلمات قصار، ص ۸۳

۳. استفتاءات، ج ۲، ص ۲۲۶.

۴. ر.ک: تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۲۷۴.

۵. منظور از تحمل شهادت این است که وقتی مسلمانی از برادر دینی اش خواهش کند تا حضور به هم رساند و بر امری شاهد باشد و ببیند یا بشنود معامله یا کاری را تا در موقع لزوم گواهی دهد، خواهش او را پذیرد و گواه او شود.

احتیاط، واجب کفایی است، مگر اینکه جز او کسی دیگر نباشد که در آن صورت واجب عینی می‌شود و بدون اشکال در صورتی که از وی تقاضای شهادت شود، ادای شهادت واجب است، البته این وجوه نیز کفایی است.^۱

خداوند در قرآن کریم می‌فرماید:

وَ لَا يَأْبَ الشُّهَدَاءِ إِذَا مَا دُعُوا (بقره: ۲۸۲)

شاهدان چون به گواهی دعوت شوند، باید از گواهی دادن خودداری کنند.

پرسش

- ۱ - منظور از سخن‌چینی چیست و چه حکمی دارد؟
- ۲ - حکم ناسزاگویی و دشنام در اسلام چیست؟
- ۳ - ریختن آبروی برادران دینی چه حکمی دارد؟ سه مصدق آن را نام ببرید.
- ۴ - منظور از ناسزاگویی در فقه چیست و چه حکمی دارد؟
- ۵ - اذیت و آزار به مؤمنان چه حکمی دارد؟

۱. تحریر الوسیله، ج ۲، ص ۴۴۸ (فرع سوم).

منابع

قرآن کریم

- آیین نامه انصباطی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، چاپ اول.
اخلاق الاهی، آیة... مجتبی تهرانی، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
اجوبه الاستفتاءات، آیةالله العظمی خامنه‌ای، دارالنبا -کویت، چاپ اول.
استفتاءات از محضر امام خمینی، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ اول (سال ۱۳۶۶)
اصول کافی، ثقة الاسلام کلینی، اسلامیه.
بحار الانوار، علامه مجلسی، چاپ ایران.
بیت الممال در نهج البلاغه، حسین نوری، بنیاد نهج البلاغه.
تحریر الوسیله، امام خمینی(ره)، نجف اشرف.
ترمینولوژی حقوق، دکتر محمد جعفر جعفری لنگرودی، گنج دانش، چاپ چهارم (۱۳۶۸).
توضیح المسائل، امام خمینی(ره)، آستان قدس رضوی، چاپ دوم (سال ۱۳۷۰).
چند استفتا از امام امت در مسائل جنگ، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ اول (۱۳۶۱).
حدیث ولایت، حضرت آیةالله العظمی خامنه‌ای، سازمان تبلیغات اسلامی، چاپ اول.
چهل حدیث، امام خمینی(ره)، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(ره)، چاپ سوم (۱۳۷۲).
حقوق اداری، دکتر منوچهر طباطبائی مؤتمنی، سازمان سمت، چاپ اول (۱۳۷۳).
حقوق مدنی، دکتر حسن امامی، کتابفروشی اسلامیه، چاپ ششم.
دوره کامل آشنایی با علوم اسلامی، شهید مطهری، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ اول (۱۳۶۲).
رسالة اجوبة الاستفتاءات، ترجمه فارسی، حضرت آیة... العظمی خامنه‌ای، انتشارات بین‌المللی الهدی، چاپ اول، ۱۳۸۱.

- روزنامه جمهوری اسلامی، (۶/۱ و ۲۳/۱ و ۷۴/۱) و روزنامه کیهان، (۲/۲ و ۵۸/۲ و ۱/۳).
- سپاه از دیدگاه مقام معظم رهبری، مرکز تحقیقات اسلامی، چاپ دوم.
- ۳۸۰ استفتاء جدید از امام امت، مؤسسه و نشر فرهنگ اهل بیت(ع)، چاپ اول (۱۴۰۴ق).
- صحیفه نور، مجموعه رهنمودهای امام خمینی(ره)، وزارت ارشاد اسلامی، چاپ اول.
- فرهنگ فارسی عمید، حسن عمید، امیر کبیر.
- فرهنگ معارف اسلامی، دکتر سید جعفر سجادی، کومش.
- فرهنگ واژه‌ها و اصطلاحات مدیریت و سازمان، صغیر معینی، وزارت کشاورزی، چاپ اول (۱۳۷۰).
- قانون مجازات اسلامی، هوشنگ ناصرزاده، نشر دیدار، چاپ سوم (۱۳۷۴).
- قانون مقررات استخدامی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایران، ۱۳۷۷.
- عروة الوثقى، محمد کاظم بیزدی، المکتبة العلمية الاسلامية.
- گناهان کبیره، شهید دستغیب، چاپ فروردین، ۱۳۶۳.
- الكافی، کلینی، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۵ ش.
- كتاب المکاسب، شیخ مرتضی انصاری، چاپ سنگی.
- کلمات قصار، امام خمینی(ره)، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(ره)، چاپ اول.
- لغت نامه، علی اکبر دهخدا، دانشگاه تهران.
- مجموعه آثار، شهید مطهری، صدر، چاپ اول.
- مجموعه استفتاءات جدید، آیة الله مکارم شیرازی، چاپ اول.
- مجموعه کامل قوانین و مقررات جزایی، محمدحسن وطنی، نشر فردوسی، چاپ اول.
- مدیریت امور کارکنان، بابک کاظمی، مرکز آموزش مدیریت دولتی، چاپ اول.
- وسائل الشیعه، شیخ حزّ عاملی، بیروت.